Ο ΑΡΑΨ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΕΜΠΟΥ-ΙΣΧΑΚ-ΕΝ-ΝΕΔΗΜ
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ὑπὸ

ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΟΠΑΣΗ

('Ανεκοινώθη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 'Αρχαιολ. 'Επιτροπῆς τῆς 27ης Μαρτίου 1907).

Ὁ *'Εμπού-'Ισχὰκ-ἐν-Νεδὴμ* ἦν ἐκ τῶν λογίων 'Αράβων τοῦ Δ' αἰῶνος τῆς *'Εγείρας*, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν Θ' αἰῶνα μ.Χ. Ἔζη ἐν Βαγδάτῃ ἔνθα μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βιβλιογράφου ἢ βιβλιοπώλου, συνέγραψε δὲ κατὰ τὸ ἔτος 377 τῆς 'Εγείρας ἔργον πολλοῦ λόγου ἄξιον, εἰς ὃ ἔδωκε τὸν τίτλον: **«Φιχρὶστ-ιλ-οὐλούμ,»** ἤτοι «*Συναγωγὴ ἐπιστημῶν.*» 'Εν τῷ περισπουδάστῳ τούτῳ συγγράμματι ὁ ἄραψ ἱστορικὸς πραγματεύεται περὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν τῶν διαφόρων ἐθνῶν.

Τὸ ἐν λόγῳ σύγγραμμα ἐξετυπώθη πρὸ πολλοῦ ἐν Παρισίοις, ἀλλ' ἀπέβη σπανιώτατον. Ἐν ἀντίτυπον αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐν τῷ πολιτικῷ τμήματι τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους συναδέλφου μου *'Εξοχωτάτου Σαμῆ ἐφέντη*, ὅστις, γνώστης ὢν βαθὺς τῆς τουρκικῆς, τῆς ἀραβικῆς καὶ τῆς περσικῆς γλώσσης, ὡς καὶ τῆς φιλολογίας τῶν τριῶν τούτων γλωσσῶν, ἐμελέτησεν αὐτὸ ἐπισταμένως καὶ παρετήρησεν ὅτι ἱκαναὶ ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ πληροφορίαι περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς γραφῆς παρ' Ἕλλησιν, ὡς καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν κρατίστων 'Ελλήνων συγγραφέων. Ὁ Σαμῆ ἐφέντης μετέφρασεν ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου εἰς τὴν τουρκικὴν τὰς ὡς εἴρηται πληροφορίας, εὐηρεστήθη δὲ νά μοι δώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθεῖσαν τουρκικὴν μετάφρασιν πρὸς μελέτην.

'Επιφυλασσόμενος νὰ ποιήσω βραδύτερον κριτικὴν ἀνακοίνωσιν τῶν περὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν κρατίστων 'Ελλήνων συγγραφέων πληροφοριῶν τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ, ἀρκούμεθα σήμερον εἰς ὁμιλίαν περὶ τοῦ εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ διάφορα εἴδη τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς ἀφορῶντος μέρους τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ.

I

'Αλλὰ πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ κυρίου θέματος ἡμῶν, οὐκ ἄπω σκοποῦ ἐκρίναμεν νὰ εἴπωμεν βραχέα τινά, ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς, περὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως, τῆς ἐπιτελεσθείσης ἐν τῇ γενετείρᾳ πόλει τοῦ *'Εμπού-'Ισχάκ*, τῇ Βαγδάτῃ, ἥτις, ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν *'Αββασιδῶν Χαλιφῶν*, ἀπέβη τὸ σημαντικώτατον κέντρον τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἐν 'Ασίᾳ.

Γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι οἱ Ἄραβες, ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων τοῦ Μωάμεθ, κατέκτησαν, ἐν πρώτοις, τὴν Βαβυλωνίαν, ἧς ἐκυριάρχουν οἱ Πέρσαι, εἶτα δέ, τοῦ χρόνου προβαίνοντος, κατέλαβον ἀπεράντους χώρας ἐν 'Ασίᾳ μὲν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Κίνας, μεθ' ἧς πρῶτοι ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν, ἐν δὲ τῇ βορείῳ 'Αφρικῇ μέχρι τοῦ Γιβραλτάρ. Τὸ στενὸν τοῦτο διαβάντες, καθυπέταξαν τὴν 'Ισπανίαν, ὁπόθεν ὁρμηθέντες κατέλαβον τὴν Σικελίαν, ἐκεῖθεν δ' ἔφθασαν μέχρις 'Ιταλίας καὶ Γαλλίας. 'Εφ' ὅσον ὅμως αἱ κατακτήσεις τῶν 'Αράβων ἐπεξετείνοντο, ἡ ἐξουσία αὐτῶν ὑποδιηρέθη, οὕτω δὲ συνεστήθησαν διάφορα κράτη, ὧν τὰ κυριώτερά εἰσι τρία, τὸ τῆς *'Ανατολῆς*, κέντρον ἔχον τὴν Βαγδάτην, τὸ τῆς *Αἰγύπτου* μετὰ κέντρου τοῦ Καΐρου καὶ τὸ τῆς *'Ισπανίας*, οὗτινος κέντρον ὑπῆρξεν ἡ Κορδύβη ἢ Κορδούη. 'Εν ταῖς ἀπεράντοις ταύταις χώραις ἀνεπτύχθη ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός, ὅστις ἐπεκράτησεν ἐπὶ ὀκτὼ ὅλους αἰῶνας. Ὑπὸ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἔποψιν, τὰ λαμπρότερα κράτη εἰσὶ τὸ τῆς 'Ισπανίας καὶ τὸ τῆς 'Ανατολῆς, μάλιστα δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὅπερ ἐλάμπρυνε καὶ ἐδόξασεν ἡ δυναστεία τῶν *'Αββασιδῶν*.

'Η δυναστεία τῶν 'Αββασιδῶν, τὸ ὄνομα τοῦτο προσλαβοῦσα ἀπὸ τοῦ *'Αββᾶς*, θείου τοῦ Μωάμεθ, ἀνεφάνη ἐν ἔτει 132 τῆς 'Εγείρας, παρετάθη δ' ἐν 'Ασίᾳ μὲν μέχρι τοῦ 640 ἔτους τῆς 'Εγείρας, ἐν Αἰγύπτῳ δὲ ἀπὸ τοῦ 659 μέχρι τοῦ 923 τῆς 'Εγείρας. 'Εκ τοῦ ἐν 'Ασίᾳ βασιλεύσαντος κλάδου τῆς δυναστείας ταύτης ἀνεδείχθησαν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ Χαλίφαι. Ὁ δεύτερος τῶν Χαλιφῶν τούτων, 'Εμποὺ Τζαφὲρ Μανσοὺρ ὀνομαζόμενος, ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως Κτησιφῶντος τὴν Βαγδάτην,[1] ἥτις ἀνεκηρύχθη πρωτεύουσα τοῦ κράτους τῶν 'Αββασιδῶν, ἐπικληθεῖσα «*Μεδίνε-τ-ουλ-ισλάμ*», ὅπερ σημαίνει: ἡ πόλις τοῦ 'Ισλάμ. Ὁ πέμπτος τῶν εἰρημένων Χαλιφῶν, ὁ διάσημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ Χαροὺν-ἐρ-Ρασήτ, ἐπεξέτεινε καὶ ἐκαλλώπισε τὴν πόλιν, ἥτις, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, κυρίως, ἀπέβη ἡ ἑστία τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ

Ὁ Χαροὺν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ τριῶν ἐτῶν, ἐβασίλευσε δὲ ἐπὶ ἀριθμὰ ἔτη (786—809 μ.Χ.). Ἅμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσει αὐτοῦ, διωργάνωσεν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ἀπεράντου αὐτοῦ κράτους, διήνοιξε μέσα συγκοινωνίας, ἀποκατέστησε τακτικὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν, ἐτακτοποίησε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, οὗ τὰ ἐτήσια ἔσοδα ἀνήρχοντο εἰς διακόσια περίπου ἑκατομμύρια φράγκων, ποσὸν ὑπέρογκον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, προήγαγε τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ ἐν γένει ἔλαβε πάντα τὰ μέτρα, ὅσα συνέβαλον εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ. Ἀλλὰ παραλλήλως πρὸς πάντα ταῦτα σπουδαίως ἐμερίμνησε καὶ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς παιδείας.

Ὁ Χαροὺν ἠγάπα τὰ γράμματα, ἐπροστάτευε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας, κατεγίνετο ὁ ἴδιος εἰς φιλοσοφικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς μελέτας, ἦτο κάτοχος ἐκτενεστάτων ἱστορικῶν γνώσεων καὶ πεπροικισμένος ὑπὸ ἐκτάκτου εὐγλωττίας. Τοιαῦτα ἐξαίρετα ἐν ἑαυτῷ συγκεντρῶν προσόντα, ἵδρυσε σχολεῖα πολυπληθῆ καὶ ἐπλούτισε τὴν ἀραβικὴν φιλολογίαν διὰ τῶν τῇ παροτρύνσει αὐτοῦ γενομένων μεταφράσεων πολλῶν ἐκ τῶν κρατίστων ἑλλήνων συγγραφέων. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἀραβικοῦ κράτους προήγετο καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Χαρούν, ἐπὶ τῆς βασιλείας δ' αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ υἱοῦ τοῦ Χαρούν, *'Αβδουλλὰχ Με'μούν*, ὅστις ἐδυνάστευσεν ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη, ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βαδίσας, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι τὰ μάλιστα προήχθησαν. Ὁ Με'μοὺν ὅλως ἰδιάζουσαν προστασίαν ἐχορήγει, ὡς καὶ ὁ Χαρούν, εἰς τοὺς σοφούς, οὓς ἐθεώρει ὡς ὄντα ἐκλελεγμένα παρὰ Θεοῦ, ἵνα τελειοποιήσωσι τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ σοφοί, ἔλεγεν ὁ Χαλίφης οὗτος, εἰσὶν οἱ φωστῆρες τοῦ κόσμου, οἱ ὁδηγοὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἄνευ δ' αὐτῶν ὁ κόσμος θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ βάρβαρον κατάστασιν. Χάρις εἰς τὴν τοιαύτην ὑποστήριξιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, οἱ σοφοὶ πάσης ἐθνότητος καὶ θρησκείας, Ἕλληνες, Πέρσαι, Χαλδαῖοι, Κόπται, συνέρρεον εἰς Βαγδάτην. Οἱ ἕλληνες ὅμως συγγραφεῖς ὑπῆρξαν ἡ ἀνεξάντλητος πηγή, ἀφ' ἧς ἠρύσθησαν τὰς γνώσεις αὐτῶν οἱ Ἄραβες καὶ ἐμόρφωσαν τὸν ἴδιον αὐτῶν πολιτισμόν. Ὁ 'Αριστοτέλης, ὁ Εὐκλείδης, ὁ 'Αρχιμήδης ὁ Πτολεμαῖος, ὁ 'Εμπεδοκλῆς, ὁ Θαλῆς, ὁ 'Ηράκλειτος, ὁ Σωκράτης, ὁ 'Επίκουρος, ὁ Γαληνὸς μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἀραβικήν, καθάπερ καὶ οἱ κράτιστοι τῶν ἀλεξανδρινῶν συγγραφέων. 'Αναμφήριστον τυγχάνει ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ἀριστοτεχνήματα ἐξήσκησαν τὴν μεγαλειτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν 'Αράβων καὶ ὅτι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες. Πολλοὶ μάλιστα τῶν 'Αράβων ἐξέμαθον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μαρτύριον δὲ τούτου πρόκεινται τὰ ὑπὸ 'Αράβων γραφέντα ἀραβο-ἑλληνικὰ λεξικά, ἅτινα ἀπόκεινται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ *Escurial* ἐν 'Ισπανίᾳ. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην οὖν τῶν 'Ελλήνων ἐπίδρασιν, βλέπομεν τοὺς Ἄραβας διαπρέψαντας εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἀστρονομίαν, τὰς μαθηματικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν ἰατρικήν, τὴν χημείαν, τὴν ποίησιν, τὴν ῥητορικήν, τὴν ἱστορίαν, τὴν χειρουργίαν, ἐν ἑνὶ λόγῳ εἰς ὅλας ἐν γένει τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας. 'Αλλ' οἱ Ἄραβες δὲν περιωρίσθησαν εἰς μόνας τὰς γνώσεις, ἃς ἠρύσθησαν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀριστουργημάτων προέβησαν καὶ περαιτέρω. 'Εκαλλιέργησαν, ἰδίᾳ, τὴν *χημείαν*, τὴν *ἄλγεβραν*, τὴν *ἰατρικήν*, τὴν *ἀστρονομίαν* καὶ ἐποιήσαντο πολλὰς χημικάς, ἀστρονομικὰς καὶ ἄλλας χρησίμους ἀνακαλύψεις, ἔθηκαν τὰς βάσεις τῆς *τριγωνομετρίας*, ἐπεδόθησαν δὲ καὶ εἰς σοβαρὰς *γεωγραφικὰς* μελέτας, εἰς τὴν *ναυτιλίαν* καὶ εἰς τὸ *ἐμπό-*

1. Λέγεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο παρήχθη ἐκ τοῦ ὀνόματος κήπου τινὸς ὀνομαστοῦ, ὅστις εὑρίσκετο εἰς τὴν τοποθεσίαν, ἤ, κατ' ἄλλους ἐκ τῶν περσικῶν λέξεων بغ δὰδ αἵτινες σημαίνουσι: κῆπος δικαιοσύνης.

ριον, δὲν ὑπελείφθησαν δ ἐν τῇ *μηχανικῇ*, ὡς καὶ ἐν τῇ *μυθιστοριογραφίᾳ*.[1]

Ἐν Βαγδάτῃ δέ, ἥτις ἀπέβη τὸ σημαντικώτατον κεντρον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων καὶ ἡ σημαντικωτατη ἀποθήκη τοῦ ἐμπορίου τῆς δυτικῆς Ἀσίας καὶ ἐξ ἧς, ὡς ἀπὸ φωτοβόλου ἑστίας, διεχύνοντο τὰ φῶτα τοῦ ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ ἀνὰ τὰς λοιπὰς χώρας τοῦ Κράτους τῶν Ἀββασιδῶν, ἔβλεπέ τις πλουσιωτάτας βιβλιοθήκας, παντοῖα διδασκαλεῖα καὶ φιλολογικὰ σωματεῖα, ἀστεροσκοπεῖα, χημικὰ ἐργαστήρια, ἐξαίρετα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, τέλεια νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα μνημεῖα, μαρτυροῦντα τὴν ἐκπολιτιστικὴν δρᾶσιν τῶν Ἀράβων. Ὑπῆρχε δ' ἐν Βαγδάτῃ καὶ πανεπιστήμιον, ἐν ᾧ ἐδίδασκον οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν Ἀράβων λογιων. Ἡ ἐν Βαγδάτῃ σχολὴ τῆς ἀστρονομίας παρήγαγεν ἔργα θαυμάσια, διάσημα δὲ τυγχάνουσι καὶ τὰ γεωγραφικὰ ἔργα τῶν ἐκ Βαγδάτης γεωγράφων Μασουδῆ καὶ Ἰβν-ι-Χαουκάλ. Τὰ περὶ ἰατρικῆς δ' ἔργα τοῦ ἐκ Βαγδάτης διασήμου ἰατροῦ Ραζῆ, με αφρασθέντα εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ἐκτυπωθέντα βραδύτερον, ἐδιδάσκοντο, ὡς καὶ τὰ τοῦ ἑτέρου διασήμου Ἄραβος ἰατροῦ Ἀβικένα, ἐν πολλοῖς τῶν πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης.

Ἡ Βαγδάτη ἐπεξετάθη ἐπ' ἄπειρον, αἱ περιξ δ' αὐτῆς κῶμαι ἦσαν τόσον πολυάριθμοι καὶ πεπυκνωμέναι ὥστε οἱανδήποτε κἂν ἐλάμβανέ τις διεύθυνσιν ἔξω τῆς πόλεως, ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους ὡδοιπόρει ἀνὰ μέσον κατῳκημένων, καλλιεργημένων καὶ κεκαλλωπισμένων τόπων. Ἐντεῦθεν δ' ὁ μέχρι τῆς σήμερον ἀνὰ τὰ στόματα τῶν κατοίκων τῆς Βαγδάτης μῦθος, καθ' ὃν ἀλέκτωρ ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐδύνατο πηδῶν ἀπὸ στέγης εἰς στέγην τῶν οἰκιῶν, νὰ φθάσῃ μέχρι Βασσόρας, ἀφ' ἧς χωρίζει τὴν Βαγδάτην ἀπόστασις σημαντική, οὐχὶ πολύωρος, ἀλλὰ πολυήμερος. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Βαγδάτης καὶ τῶν πέριξ κωμῶν λέγεται ὅτι ἔφθασεν εἰς δύο ἑκατομμύρια ψυχῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τοιαύτη δὲ πληθὺς συγγραμμάτων συνεσωρεύθη εἰς τὰς πλουσίας τῆς πόλεως βιβλιοθήκας, ὥστε λέγεται ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν βραδύτερον κατέλαβον τὴν πόλιν οἱ Μογγόλοι, ἔρριψαν οὗτοι τὰ ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἐκείναις συγγράμματα, εἰς τὸν διαρρέοντα τὴν πόλιν Τίγριν καὶ ὅτι ἐκ τοῦ ὄγκου τῶν βιβλίων ἐσχηματίσθη ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γέφυρα, ἣν πεζοί τε καὶ ἱππεῖς ἠδύναντο νὰ διέλθωσι, τὰ δὲ ὕδατα αὐτοῦ ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους ἔρρεον μέλανα.

Τὴν ἱστορίαν τῆς Βαγδάτης ἔγραψαν διάφοροι λόγιοι Ἄραβες, τὰ περιέχοντα δ' αὐτὴν βιβλία ἀποτελοῦσι περὶ τοὺς ἑξήκοντα τόμους

Τοιοῦτον ὑπῆρξεν, ἐν ἄκρᾳ βραχυλογίᾳ, τὸ μεγαλεῖον τῆς Βαγδάτης κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν Χαλιφῶν. Ὁ *Εμποῦ-Ἰσχὰκ* δ' ἔζη ἐν αὐτῇ κατὰ τὸν Δ΄ αἰῶνα τῆς Ἐγείρας, ἐν ἐποχῇ δῆλα δή, καθ' ἣν ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς ἦτο ἐν τῷ ἀπογείῳ αὐτοῦ σημείῳ. Αἱ σπουδαιότεραι μεταφράσεις τῶν ἑλλήνων συγγραφέων ἐγένοντο, κυρίως, ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Χαροὺν καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Με'μούν, ἤτοι κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα τῆς Ἐγείρας, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἡ ἀραβικὴ φιλολογία ἐν γένει ἐξηκολούθει πλουτιζομένη ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἀριστουργημάτων, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ παρὰ τοῖς Ἄραψι καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἐμποῦ-Ἰσχάκ, ὅστις, διὰ τὸν λόγον τοῦτον, πολλὰς πληροφορίας ἀπεφάσισε νὰ παράσχῃ, διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς του περί τε τῶν κρατίστων ἑλλήνων συγγραφέων καὶ περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν γένει.

II

Μετὰ τὰ βραχέα ταῦτα περὶ τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους τῶν Ἀββασιδῶν, ἴδωμεν τί ὁ Εμποῦ-Ἰσχὰκ λέγει περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

«Ἐν τισιν ἀρχαίοις ἱστορικοῖς συγγράμμασιν ἀνέγνων, λέγει ὁ Ἐμποῦ-Ἰσχὰκ, ὅτι τὸ πάλαι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγνώριζον νὰ γράφωσιν, ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου δύο ἄνθρωποι, ὧν ὁ εἷς ὠνομάζετο *Κὴμς* καὶ ὁ ἕτερος *Ἀγνόρ*, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν δέκα καὶ ἓξ γράμματα, δι' ὧν οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ γράφωσιν».

Ὁ *Κὴμς* εἶναι ὁ Κάδμος, οὗ τὸ ὄνομα οὕτως ἐγράφετο, φαίνεται, ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Γινώσκομεν δ' ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐν γένει ὅτι ὁ Κάδμος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀγήνορος, βασιλέως τῆς Φοινίκης, ὅτι οὗτος εἶχε καὶ θυγατέρα ὀνομαζομένην Εὐρώπην, ἣν ἥρπασεν ὁ Ζεῦς, μεταμορφωθεὶς εἰς ταῦρον,

1. Ὅρα τὰ περὶ τούτων διεξοδικῶς ἐν τῇ La civilisation des Arabes par G. le Bou.

ὅτι ὁ Ἀγήνωρ ἔπεμψεν εἰς ἀναζήτησιν τῆς Εὐρώπης τὸν Κάδμον, ὅστις κατὰ τὰς ἀναζητήσεις αὐτοῦ μετέβη καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Θηβαίων καὶ ὅτι αὐτόθι ἔκτισεν ὁ Κάδμος ἀκρόπολιν, ὀνομασθεῖσαν Καδμείαν, ἐφεῦρε δ' ἣ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν τειχοδομίαν, τὴν μεταλλευτικὴν καὶ τὴν τέχνην τῆς χωνεύσεως τῶν μετάλλων. Τότε, λέγεται ὅτι εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Κάδμος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ γράμματα, *Καδμεῖα* ὡς ἐκ τούτου ὀνομασθέντα.

Τίς δ' ἔστιν ὁ Ἀγνόρ; Ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι γεγραμμένον ἀραβιστὶ μὲ τὰ πέντε γράμματα ﻏﻨﻮﺭ ἀναγνωσθῇ μὲ τὸ ὑπονούμενον φωνῆεν ι ὑπὸ τὸ γράμμα ξ, τότε γίνεται *Ἀγίνορ*, ὅπερ δὲν εἶναι ἄλλο ἢ τὸ Ἀγήνωρ. Ἀγήνωρ δ' ἦτο, καθ' ἃ προείρηται, ὁ πατὴρ τοῦ Κάδμου, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡρόδοτος, λέγων ἐν βιβλ. ε' 147 «Κάδμος γὰρ ὁ Ἀγήνορος...». Ἀλλ' ἀφ' οὗ ὁ Κάδμος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγήνορος, καὶ οὐχὶ ὁ Ἀγήνωρ, μετέφερεν, ὡς λέγεται, εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ γράμματα, πῶς ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ Ἀγήνωρ σὺν τῷ Κάδμῳ μετέφερεν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα;

Ὁ ἄραψ ἱστορικὸς δὲν ἀναφέρει ὀνομαστὶ τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἠρύσθη τὰς πληροφορίας του. Ἁπλῶς λέγει ὅτι ἀνέγνωσε τοῦτο ἐν ἀρχαίοις συγγράμμασιν.

Ἐκ τοῦ Ἡροδότου μανθάνομεν ὅτι δὲν μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνος ὁ Κάδμος, ἀλλ' ὅτι, σὺν τῷ Κάδμῳ, ἀπῆλθον εἰς Βοιωτίαν οἱ Γεφυραῖοι, οἵτινες ἦσαν Φοίνικες, οὗτοι δέ, οἰκήσαντες τὴν χώραν, εἰσήγαγον παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ γράμματα, ἅτινα «*Φοινικήια*» ὠνομάσθησαν. Ἰδοὺ αὐτολεξεὶ πῶς ἀφηγεῖται τὸ πρᾶγμα ὁ Ἡρόδοτος, ἐν βιβλ. ε', 57—58. «Οἱ δὲ *Γεφυραῖοι*.. ὡς δὲ ἐγὼ » ἀναπυνθανόμενος εὑρίσκω, ἦσαν Φοίνικες » τῶν σὺν Κάδμῳ ἀπικομένων Φοινίκων ἐς » γῆν τὴν νῦν Βοιωτίην καλεομένην... Οἱ δὲ » Φοίνικες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι, » τῶν ἦσαν οἱ *Γεφυραῖοι*, ἄλλα τε πολλά, » οἰκήσαντες ταύτην τὴν χώρην, ἐσήγαγον » διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας καὶ δὴ καὶ » γράμματα, οὐκ ἐόντα πρὶν Ἕλλησι, ὡς » ἐμοὶ δοκέειν· πρῶτα μέν, τοῖσι καὶ ἅπαντες » χρέωνται Φοίνικες· μετὰ δέ, χρόνου προ- » βαίνοντος, ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν » ρυθμὸν τῶν γραμμάτων. Περιοίκεον δέ σφεας » τὰ πολλὰ τῶν χώρων τοῦτον τὸν χρόνον » Ἑλλήνων Ἴωνες· οἱ παραλαβόντες διδα- » χῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, » μεταρρυθμισαντές σφεων ὀλίγα, ἐχρέοντο· » χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δί- » καιον ἔφερε, ἐσαγαγόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα, » Φοινικήια κεκλῆσθαι».

Κατὰ ταῦτα λοιπόν, Φοίνικες πολλοὶ ἦλθον σὺν τῷ Κάδμῳ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς ἣν εἰσήγαγον τὰ γράμματα. Ἆρά γε μεταξὺ τῶν σὺν τῷ Κάδμῳ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπελθόντων ὑπῆρχε, σὺν τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως Ἀγήνορος Κάδμῳ, ἀρχηγός τις διάσημος, Ἀγήνωρ καὶ οὗτος ὀνομαζόμενος. καὶ τοῦτον ὑπαινίσσονται τὰ ὑπὸ τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ ἀναγνωσθέντα ἀρχαῖα συγγράμματα, σαφῶς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀναφέροντα ὅτι δύο ἄνθρωποι, ὧν ὁ εἷς ὠνομάζετο *Κὴμς* = *Κάδμος* καὶ ὁ ἕτερος *Ἀγ(ι)νὸρ* = *Ἀγήνωρ*, ἔφερον τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἑλλάδα; Δυσχερὴς ἡ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπάντησις, οὐχὶ ὅμως ἀπίθανος ἡ ὑπόθεσις.

Τὰ περὶ Κάδμου ἐν γένει λεγόμενά εἰσι, κατὰ πλεῖστον, μυθολογικαὶ παραδόσεις, ἐξ ὧν ἐξήχθησαν συμπεράσματα εἰς βεβαίωσιν γεγονότων τινῶν. Καὶ ὅμως, νεώτεροι σοφοί, δεινοί, πρὸ πάντων περὶ τὴν μυθολογίαν, ὡς ὁ *Müller*, ὁ *Preller*, ὁ *Weckler*[1] δὲν ἀναγνωρίζουσι τὴν φοινικικὴν τοῦ Κάδμου καταγωγήν. Ἀξιοῦσιν ὅτι ὁ Κάδμος ἦτο ἥρως αὐτόχθων τῆς ἀρχαίας Καδμείας, ἐξ ἧς ἔχουσι τὴν ἀρχὴν αἱ Θῆβαι· ὅτι οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῶν Θηβῶν ὠνομάζοντο Καδμεῖοι καὶ ὅτι τούτου οἱ ἀπόγονοι ἀπῆλθον εἰς χώρας μεμακρυσμένας μέχρι τῶν παραλίων τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Κιλικίας, συναποκομίσαντες τὰς ἑλληνικὰς μυθολογικὰς παραδόσεις. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα *Κάδμος* ὅπερ οἱ παραδεχόμενοι φοινικικὴν αὐτοῦ καταγωγήν, λέγουσιν ὅτι σημαίνει ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν Φοινίκων *ἀνατολικός*, *ὁ ἐξ ἀνατολῶν*, οἱ εἰρημένοι νεώτεροι σοφοὶ θεωροῦσιν ὡς ἑλληνικὴν λέξιν, σημαίνουσαν *διοργανωτής*. Ἡ ἕνωσις δὲ τοῦ Κάδμου μετὰ τῆς Ἁρμονίας δὲν εἶναι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἰδίων σοφῶν, ἢ ἡ ἔκφρασις τοῦ ἐν Ἑλλάδι πρὸ πάντων κρατήσαντος δημώδους φρονήματος, καθ' ὃ ἡ ὡραιοτέρα, ἡ χαριεστέρα παρθένος ἀνῆκε, δικαιώματι, εἰς τὸν γενναιότερον, εἰς τὸν σοφώτερον ἄνδρα.

Ἀνατρέπουσιν ἄρδην, δῆλον ὅτι, οὐ μόνον τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις, ἀλλὰ καὶ αὐ-

1. Ὅρα Gr. Encyclopédie, ἐν τῇ λέξει Cadmus.

SISMANOGLIO

τὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου, ἀποτολμῶσι δὲ τὴν τοιαύτην ἀνατροπήν, συμβιβάζοντες τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν πρὸς τὰ ἀποδεδειγμένα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ πρὸς τὰς ἰδίας αὐτῶν γλωσσικὰς παρατηρήσεις καὶ ἐξηγήσεις.

Καὶ τὰς μὲν τῶν σοφῶν ἐκείνων γνώμας δὲν ἀνήκει, βεβαίως, ἡμῖν νὰ ἐλέγξωμεν. Ἀλλ' ὅταν ἔχωμεν μετὰ χεῖρας μαρτυρίαν οἵαν ἡ πρὸ χιλιετηρίδος περίπου ὑπὸ τοῦ Ἐμπου-Ἰσχὰκ γραφεῖσα, καθ' ἣν ὁ Ἀγήνωρ σὺν τῷ Κάδμῳ μετήνεγκε τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐπιτρέπεται καὶ ἡμῖν, εἰ καὶ ἡ πηγή, ἐξ ἧς ἠρύσθη τὴν πληροφορίαν του ὁ ἄραψ ἱστορικὸς διατελεῖ ἄγνωστος, δὲν ἐπιτρέπεται, λέγομεν, καὶ ἡμῖν, νὰ ἐξενέγκωμεν ἣν ἀνωτέρω παρεθήκαμεν περὶ Ἀγήνορός τινος, ὡς ἀρχηγοῦ τῶν σὺν τῷ Κάδμῳ εἰς Ἑλλάδα μεταβάντων Φοινίκων, ὑπόθεσιν;

Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὰ δέκα ἓξ γράμματα μετηνέχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν Φοινίκων, τίνος ἕνεκεν ὁ ἄραψ ἱστορικὸς λέγει ὅτι οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνθρωποι μετέφερον αὐτὰ ἐξ Αἰγύπτου;

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐμπου-Ἰσχὰκ παρεχομένη τοιαύτη πληροφορία δὲν φαίνεται οὖσα ἐσφαλμένη. Ἐκ τῶν νεωτέρων περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν ἐν χρήσει γραφῆς ἐρευνῶν κατεδείχθη ὅτι ἡ ἐφεύρεσις τῆς αἰγυπτιακῆς γραφῆς ἀνάγεται, ἄνευ ὑπερβολῆς, εἰς ἑξακισχίλια ἢ ἑπτακισχίλια ἔτη π. Χ., ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι εἶχον δύο εἴδη γραφῆς, τὴν ἱερατικὴν καὶ τὴν ἱερογλυφικήν, ὅτι οἱ Φοίνικες παρέλαβον ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων μεταβεβλημένην τὴν ἱερατικὴν αὐτῶν γραφὴν καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον, διὰ τῶν Φοινίκων, ἐκ τῆς Αἰγύπτου τοὺς οὐσιώδεις τῶν γραμμάτων τύπους, ἐξ ὧν ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ ἐσχηματίσθη. Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος ἐκτενεῖς πληροφορίας εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας τοῦ *Edouard Thomson*. Ἡ βεβαίωσις οὖν τοῦ Ἄραβος ἱστορικοῦ, λέγοντος ὅτι ἐξ Αἰγύπτου μετηνέχθησαν τὰ γράμματα εἰς Ἑλλάδα, συνάδει, κατὰ πάντα, πρὸς τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν, ἂν δ' ὁ ἄραψ ἱστορικὸς λέγει ὅτι οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνθρωποι ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου φέροντες τὰ δέκα ἓξ γράμματα, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ταῦτα μετηνέχθησαν κατ' εὐθεῖαν ἐξ Αἰγύπτου. Ὁ Ἐμπου-Ἰσχὰκ δὲν ἐπιχειρεῖ ἐκτενῆ ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ παρατίθησιν ἁπλῶς καὶ ἐν βραχυλογίᾳ τὰ θετικώτερα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὅτι ὁ *Κὴμς = Κάδμος* καὶ ὁ *Ἀγ(ι)ὼρ = Ἀγήνωρ* ἔφερον ἐξ Αἰγύπτου τὰ γράμματα, δι' οὗ ἐννοεῖ ἴσως ὅτι ἐξ Αἰγύπτου ἐμμέσως μετηνέχθησαν.

Ὀρθὸν ἐπίσης καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου λεγόμενον ὅτι τὰ μετενεχθέντα γράμματα ἦσαν δέκα καὶ ἕξ, διότι πράγματι ἀποδεδειγμένον σχεδὸν τυγχάνει ὅτι τὰ *Καδμεῖα γράμματα* ἢ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐν βιβλ. ε', 59 «*Φοινικήϊα*» λεγόμενα ἦσαν δέκα καὶ ἕξ, τὰ ἑξῆς: *α, β, γ, δ, ε, ι, κ, λ, μ, ν, ο, π, ρ, σ, τ* καὶ *υ*.

III

Ἐξακολουθῶν ὁ Ἐμπου-Ἰσχὰκ λέγει: «Βραδύτερον, ὁ εἷς ἐκ τῶν εἰρημένων δύο, »ἐφεῦρεν ἀκόμη τέσσαρα γράμματα, ὧν τὴν »χρῆσιν ἐποιήσατο. Εἶτα ἕτερος, Σιμωνίδης »ὀνομαζόμενος, ἐφεῦρεν ἄλλα τέσσαρα γράμ»ματα καὶ ἐγένοντο τὸ ὅλον εἴκοσι καὶ τέσ»σαρα».

Καὶ ταῦτα μὲν λέγει ὁ ἄραψ ἱστορικὸς περὶ τῶν μεταγενεστέρως προστεθέντων γραμμάτων εἰς τὰ *Καδμεῖα* ἢ *Φοινικήια* λεγόμενα δέκα ἕξ. Ἴδωμεν δὲ κατὰ πόσον βάσιμοι τυγχάνουσιν αἱ ὡς εἴρηται πληροφορίαι.

Ὡς γνωστόν, εἰς τὸν Παλαμήδην, ὅστις συμμετέσχε τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, ἐφημίζετο δ' ἐπὶ σοφίᾳ, ἀποδίδεται ἡ ἐφεύρεσις τῶν τεσσάρων γραμμάτων *θ, ζ, φ* καὶ *χ*. Ἡ περὶ τούτου ὅμως πληροφορία δὲν εἶναι ἱστορικῶς καὶ ἀναμφηρίστως ἀποδεδειγμένη. Ἀμφιβολίαι ὅμως ὑπάρχουσιν ὡς πρὸς τοῦτο. Τινὲς μάλιστα λέγουσιν ὅτι οὐχὶ τέσσαρα, ἀλλὰ ἑπτὰ γράμματα ἐφεῦρεν ὁ Παλαμήδης τὰ ἑξῆς *κ, ζ, ξ, φ, χ, ψ* καὶ *ω*.

Ὁ δὲ Σιμωνίδης ὁ ποιητής, λέγεται εὑρετὴς τῶν μακρῶν φωνηέντων *η* καὶ *ω* καὶ τῶν διπλῶν γραμμάτων *ξ* καὶ *ψ*.

Ἀλλ' ἐνῷ τοιαῦτα ἱστοροῦνται ἀμφίβολα παρὰ διαφόρων περὶ τῶν μεταγενεστέρως εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀλφάβητον προστεθέντων ὀκτὼ γραμμάτων, ἡ ἐπιγραφικὴ καὶ ἡ παλαιογραφία ἐν γένει διδάσκουσιν ἡμᾶς σήμερον ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῶν εἶναι ἀρχαιοτάτη καὶ ὅτι τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἐλήφθησαν, αὖθις, ἐκ τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου, σχηματισθέντα διὰ μετατροπῶν καὶ παραλλαγῶν τινων τοῦ πρωτοτύπου αὐτῶν φοινικικοῦ ρυθμοῦ. Ξένοι, μάλιστα, σοφοί, οἷοι ὁ γάλλος *Clermont Gameau*, καὶ ὁ ἄγγλος *Taylor*, δίτομον ἔργον περὶ τοῦ ἀλφαβήτου συγγράψας, καὶ ὁ γερμανὸς *Willamowitz-Mólemdorf*[1] προβάλλουσι ταυτοσημάντους σχεδὸν θεωρίας, καθ' ἃς τὰ μεταγενεστέρως εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀλφάβητον εἰσαχθέντα γράμματα παρήχθησαν ἐκ τῶν πλησιεστέρων πρὸς αὐτά, ἐν τῇ ἀλφαβητικῇ αὐτῶν τάξει, ἀρχικῶν *Καδμείων* ἢ *Φοινικικῶν* γραμμάτων, ὑποστάντα μεταπτώσεις τινας ἢ παραλλαγὰς τοῦ ἀρχικοῦ ρυθμοῦ αὐτῶν. Ἀλλ' αἱ θεωρίαι τῶν σοφῶν τούτων συζητοῦνται εἰσέτι, βασιμωτέρα δὲ θεωρεῖται ὑπὸ τῶν περὶ τὴν παλαιογραφίαν ἀσχολουμένων ἡ γνώμη, καθ' ἣν καὶ τὰ μεταγενέστερα γράμματα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου. Πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην σύμφωνον εὑρίσκεται καὶ τὸ πνεῦμα τῆς σχετικῆς ἀφηγήσεως τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ. Ἐὰν πράγματι ὁ εἷς τῶν δύο Φοινίκων, οὓς μνημονεύει, εἰσήγαγε βραδύτερον τὰ τέσσαρα γράμματα, ταῦτα παρέλαβε, βεβαίως, ἐκ τοῦ φοινικικοῦ ἀλφαβήτου, ἐν ᾧ τὰ πλείονα αὐτῶν ὑπῆρχον καί, ἐπομένως, δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ προστρέξῃ εἰς ἄλλα μέσα, εἰμὴ μόνον διὰ τὸ *χ*, ὅπερ δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ φοινικικῷ ἀλφαβήτῳ. Ἴδωμεν ὅμως, ὁποίας ἐκπλήξεις, σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τῶν γραμμάτων, ἐπιφυλάσσουσιν ἡμῖν αἱ ἐν Κρήτῃ ἀνακαλύψεις τῶν ἐνεπιγράφων λίθων, τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Μίνωος ἀνευρεθέντων, οἵτινες εἰσέτι ἐντελῶς δὲν ἀνεγνώσθησαν. Μόνον δὲ τὰ μακρὰ καὶ τὰ διπλᾶ γράμματα εἰσήχθησαν ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου, ὡς σαφῶς ἐπιβεβαιοῖ τοῦτο καὶ ἡ πρὸ χιλιετηρίδος γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ μαρτυρία.

IV

Μετὰ βραχέα τινὰ περὶ Σωκράτους, ὁ *Ἐμπου-Ἰσχὰκ* λέγει τὰ ἑξῆς:

«Ἠρώτησα ἕνα ἐκ τῶν χριστιανῶν (ρουμ) »καλῶς ὁμιλοῦντα τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, καὶ »λέγοντα ὅτι γνωρίζει τὴν *ἱτομολοτζία*. »Οὗτος εἶπεν ὅτι οἱ χριστιανοὶ τέσσαρα εἴδη »γραφῆς, γνωστὰ ἐν *Μεδίνετ-ουλ-ἰσλάμ*, »ἔχουσιν ἐν χρήσει».

Διὰ τῆς λέξεως *ἱτομολοτζία* ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς ἐννοεῖ τὴν *ἐτυμολογίαν*, διὰ δὲ τοῦ «Μεδίνετ-ουλ-ἰσλάμ» ἐννοεῖ τὴν πόλιν τῆς Βαγδάτης, ἤτοι πόλις τοῦ Ἰσλάμ.

Ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Ἐμπου-Ἰσχὰκ ἀποδείκνυσιν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἤτοι πρὸ χιλίων ἐτῶν, διαδεδομένη ἐν Βαγδάτῃ, ὅπου ὑπῆρχον γνωστὰ καὶ τέσσαρα εἴδη γραφῆς ἑλληνικῆς.

Ὁποῖα δ' ἦσαν τὰ τέσσαρα ταῦτα τῆς γραφῆς εἴδη; Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ταῦτα ὁ Ἐμπου-Ἰσχάκ:

«Τὸ πρῶτον εἶδος τῆς γραφῆς ἀποκαλεῖται »*λιτόν*, τοῦτο δ' ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ »εἶδος ἐκεῖνο τῆς γραφῆς, ἐν ᾗ οἱ βιβλιογράφοι »παρ' Ἄραψι γράφουσι τὰ βιβλία. Ἐν τῇ »γραφῇ ἐκείνῃ γράφουσιν (οἱ χριστιανοί, ἐν»νοεῖ) καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν βιβλία».

Ταῦτα λέγει ὁ Ἐμπου-Ἰσχὰκ περὶ τοῦ πρώτου εἴδους τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς. Ἡ βραχεῖα ὅμως ἀφήγησις αὕτη λύει ζήτημα σπουδαιότατον, περὶ οὗ λόγος πολὺς καὶ συζητήσεις μακραὶ ἐγίνοντο καὶ γίνονται μεταξὺ τῶν περὶ τὴν ἑλληνικὴν παλαιογραφίαν ἀσχολουμένων, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω.

Κατὰ τὰς γενομένας παλαιογραφικὰς ἐρεύνας, ἐν ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ τὰ χειρόγραφα ἐγράφοντο ἢ μὲ γράμματα μεγάλα, στρογγύλον, συνήθως, σχῆμα ἔχοντα, ἢ μὲ μικρὰ γράμματα, ἄτινα, τοῦ χρόνου προβαίνοντος ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῶν μεγάλων γραμμάτων καὶ ἐκ διαφόρων ἄλλων σχημάτων. Ἡ μεγάλοις γράμμασι γραφὴ ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Λάμπρου[1] *μεγαλογράμματος ρυθμός*, ἡ δὲ μικροῖς γράμμασι *μικρογράμματος*.

Ἐν τῇ διατάξει τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου[2] εὑρηνται αἱ λέξεις *λιτὸς* καὶ *λιτόγραφος*, ἔτι δὲ *μονόκαιρος*. Ὁ *Nisseu*[3] ἐξηγῶν τὰς λέξεις ταύτας, ἀποφαίνεται ὅτι *λιτὸς* ἢ *λιτόγραφος* δηλοῖ τὴν μεγάλοις γράμμασι γραφήν, *μονόκαιρος* δὲ τὴν μικροῖς.

Ἔν τινι δὲ σημειώματι τοῦ ἐν Βερατίῳ σῳζομένου Εὐαγγελίου[4] ὅπερ θεωρεῖται ὡς γραφὲν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, εὑρηνται τὰ ἑξῆς: «Μέχρι γοῦν τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ (τοῦ »Χρυσοστόμου) ἐγράφοντο παρὰ πολλῶν τὰ »*λιτὰ γράμματα* . . .»

Ὁ δὲ Κεδρηνὸς λέγει περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος: «ὁρῶν δέ, ὅτι ἔστι τις τοῖς πο»νηροῖς εἰς τὸ ἀδικεῖν ἀφορμὴ διὰ τὸ σύντο»μον ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς μορίων, τοῦ

1. Ὅρα Gr. Encyclopédie ἐν τῇ λέξει Alphabet.

1. Ἐγχειρίδιον Ἑλλ. καὶ Λατ. παλαιογραφίας, σ. 209.
2. Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Τόμ. Α', σελ. 49.
3. Valdemar Nisseu. Die Diataxis des Michael Attaleiates, σελ. 90.
4. Α. Ἀλιξούδη. Περιγρ. μητρ. Βελεγράδων, σ. 114.

» ἡμίσεος φημὶ καὶ ἕκτου καὶ δωδεκάτου καὶ » τῶν τοιούτων, χρωμένων τοῖς παλαιοῖς ση- » μείοις τῶν γραφέων, ἠθέλησε καὶ τοιαύτην » τῶν ἀδικεῖν ἑλομένων περιελεῖν τὴν ἀφορ- » μήν, καὶ διωρίσατο γράμμασι λιτοῖς, ἃ καὶ » τοῖς ἀγροίκοις ἀναγινώσκεσθαι ῥᾴδιον, τὰ » τοσαῦτα γράφεσθαι σημεῖα, οἴκοθεν κατα- » βαλὼν καὶ τὴν τῶν χαρτίων δαπάνην καὶ » τὴν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν γραφέων».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὑπῆρχε γραφὴ διὰ λιτῶν γραμμάτων, ἥτις συνίστατο εἰς τὸ γράφειν διὰ γραμμάτων σχήματος μεγάλου καὶ στρογγύλου «ἃ καὶ τοῖς ἀγροίκοις ἀναγινώσκεσθαι ῥᾴδιον». Ὁ κ. Σ. Λάμπρος μ' ὅλα ταῦτα θεωρεῖ παρακεκινδυνευμένην τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὅρου *λιτὸς* πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ μεγαλογραμμάτου λεγομένου ρυθμοῦ. Καὶ ἐν τούτοις, ἐκ τῆς πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν μαρτυρίας τοῦ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ μανθάνομεν ὅτι ἐν Βαγδάτῃ ὑπῆρχε γνωστὸν εἶδος γραφῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα *λιτὸν* καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο ἐγράφοντο καὶ τὰ ἱερὰ βιβλία. Βεβαιοῖ δὲ τοῦτο ὁ ἄραψ ἱστορικὸς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς δηλώσεως τοῦ Ἕλληνος, ὃν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἠρώτησεν.

Ἡ μαρτυρία οὖν αὕτη τοῦτο παρουσιάζει τὸ ἐνδιαφέρον ὅτι λύει τὸ προκείμενον ζήτημα βεβαιοῦσα ὅτι ὑπῆρχεν εἶδος γραφῆς, *λιτὸν* ἀποκαλούμενον. Δὲν εἶναι ἄρα παρακεκινδυνευμένον τι ἡ εἰς τὴν παλαιογραφίαν εἰσαγωγὴ τοῦ ὅρου *λιτός*, ὃν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ διατάξει τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς δήλωσιν τοῦ νῦν μεγαλογραμμάτου λεγομένου ρυθμοῦ, ὅστις ἦν ἐν χρήσει, ὡς ἐν Βαγδάτῃ, οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸν ἕνατον ἔτι αἰῶνα, διὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἐν οἷς τὰ μεγάλα γράμματα εὐηρμόστουν πρὸς δημοσίαν ἀνάγνωσιν, καθάπερ ὁ *Thomson*[1] λέγει.

Ἐὰν δὲ τὸ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς γραφῆς προσδιδόμενον ὄνομα ἐγράφετο μὲ (ι)=λιτόν, ὡς γράφεται ἐν τῇ διατάξει Μιχαὴλ τοῦ Ἀτταλειάτου, ἢ μὲ (υ)=λυτόν, ὡς φέρεται ἐν τῷ ἐπισημειώματι τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Βερατίου, τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον, διότι τὸ *λιτὸν* μὲν σημαίνει τὸ ὁμαλόν, ἀκαλλώπιστον, ἁπλοῦν, *λυτὸν* δὲ τὸ λελυμένον ἢ ἀναλελυμένον. Βέβαιον δ' εἶναι ὅτι τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς γραφῆς ἐγράφετο διὰ γραμμάτων ὁμαλῶν, ἁπλῶν, ἀκαλλωπίστων, ἀναλελυμένων, ἃ *καὶ τοῖς ἀγροίκοις ἀναγινώσκεσθαι ῥᾴδιον*. Ἀμφότεραι ἑπομένως αἱ λέξεις *λιτὸν* καὶ *λυτὸν* ἀποδίδουσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ εἴδους ἐκείνου τῆς γραφῆς.

Τὸ δεύτερον εἶδος τῆς γραφῆς ὀνομάζει ὁ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ δι' ὀνόματος ἄγαν δυσαναγνώστου, λήγοντος εἰς *ντὸν*=*δόν*. Ὁ Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆς πασᾶς, ἀναγνώσας τὸ ἔργον τοῦ Ἐμπορ-Ἰσχάκ, ὑποτίθησι, κατά τινα σῳζομένην σημείωσιν αὐτοῦ, ὅτι ἡ δυσνόητος αὕτη λέξις δέον ν' ἀναγνωσθῇ: *ἀπασχιδὸν* ἢ *ἀποσχιαδόν*, ὅπερ εἶναι, ἴσως, ἐπιλέγει, τὸ *διασχιδόν*, ὄνομα διδόμενον εἰς εἶδος ἀρχαίας τινὸς γραφῆς, περὶ ἧς ἐλλείπουσι θετικαὶ εἰδήσεις.

Τὸ τρίτον εἶδος τῆς γραφῆς περιγράφει ὁ ἄραψ ἱστορικὸς οὑτωσί: «Ἔχουσι δὲ καὶ εἶ- » δος γραφῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «σωρηδόν». Τὸ » εἶδος τοῦτο τῆς γραφῆς εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν » γραφέων ἐλαφρὸν λεγόμενον, ἀνταποκρινό- » μενον πρὸς τὸ ἡμέτερον «*διβάνι*», τὸ ἐν » χρήσει ἐν τῇ ἐπιστολογραφίᾳ. Ἐν τῇ γρα- » φῇ ταύτῃ τὰ γράμματα γράφονται τὸ ἓν » ἐπὶ τοῦ ἄλλου».

Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς γραφῆς εἶναι ἡ καθημερινὴ γραφή, ἣν οἱ νεώτεροι παλαιογράφοι ἀποκαλοῦσιν *ἐπισεσυρμένην*, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς φιλολογικῆς γραφῆς, ἐν ᾗ ἐγράφοντο τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, παραλαβόντες τὸν ὅρον ἀπὸ τοῦ Λουκιανοῦ, λέγοντος ἐν Ἑταιρικοῖς διαλόγοις, σ. 306: «τὰ γράμματα οὐ πάνυ » σαφῶς, ἀλλὰ ἐπισεσυρμένα δηλοῦντα ἔπει- » ξίν τινα τοῦ γεγραφότος». Ὡς ἐξάγεται ὅμως ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ χωρίου τοῦ Λουκιανοῦ, ἐπισεσυρμένα γράμματα λέγονται τὰ μετὰ ταχύτητος γεγραμμένα, κατ' ἀκολουθίαν δ' ἐπισεσυρμένη γραφή, ἂν ἐπιτρέπηται ὁ ὅρος, δὲν δύναται νὰ σημαίνῃ ἄλλο τι ἢ ταχυγραφίαν. Ἀλλὰ περὶ ταχυγραφίας, ἥτις ἐστὶν ἡ στενογραφία τῶν ἀρχαίων, ἰδιαιτέραν μνείαν ποιεῖται ὁ ἄραψ ἱστορικός. Οὐδεμία ἑπομένως ὑφίσταται ἀναλογία μεταξὺ τῆς γραφῆς *σωρηδὸν* καὶ τῆς ταχυγραφίας. Ὡς φαίνεται λοιπὸν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἄραβος συγγραφέως, τὸ εἶδος τῆς καθημερινῆς γραφῆς ὠνομάζετο *σωρηδόν*, ἡ δ' ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐν Βαγδάτῃ γνωστὴ φιλολογικὴ γραφή, ἐν ᾗ οἱ βιβλιογράφοι ἔγραφον τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, ὠνομάζετο *λιτόν*. Εἰς τὸ τέλος τοῦ περὶ τῆς γραφῆς *σωρηδὸν* ἐδαφίου, ὁ Ἐμπορ-

1. Ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ παλαιογραφία, μετάφρασις Λάμπρου. Σελ. 266.

Ἰσχὰκ λέγει: «παράδειγμα τῆς γραφῆς ταύ- » της ἔστι τόδε» δυστυχῶς ὅμως τὸ παράδειγμα ἐλλείπει ἐκ τοῦ κειμένου.

Εἶτα ὁ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ ἐξακολουθεῖ λέγων τάδε: «Ἔχουσι καὶ μίαν γραφήν, ὀνομαζο- » μένην *σαμεῖα*. Ἀντίστοιχον αὐτῆς ἡμεῖς » δὲν ἔχομεν. Ἐν τῇ γραφῇ ταύτῃ ἓν γράμ- » μα δηλοῖ πολλὰς ἐννοίας καὶ περιλαμ- » βάνει πολλὰς λέξεις. Ὁ Γαληνὸς ἀνα- » φέρει περὶ αὐτῆς ἐν τῷ *Φιρὰξ* τῶν βι- » βλίων αὐτοῦ. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει «κα- » τάλογος βιβλίων». Ὁ Γαληνὸς διηγεῖται: « εὑρέθην εἰς μίαν δημοσίαν συνέλευσιν καὶ » ὡμίλησα διὰ μακρῶν περὶ ἀνατομίας. Μετ' » ὀλίγας ἡμέρας μὲ εἶδε φίλος μού τις, ὅστις » μοὶ εἶπεν: ὁ δεῖνα ἀπεστήθισεν ἀπαραλλά- » κτως τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἶπατε εἰς » τὴν δημοσίαν συνέλευσιν· εἴπατε τοιαῦτα » καὶ τοιαῦτα. Μοὶ ἀπέδωκε τοὺς λόγους μου » ὅπως εἶχον. Εἶπον εἰς αὐτὸν πῶς ἐγένετο » τοῦτο. Ἐκεῖνος δ' εἶπέ μοι: εὗρον ἄνθρω- » πον γινώσκοντα καλῶς τὰ *σαμεῖα*, ὁ » ὁποῖος σὲ ὑπερβαίνει ἐν τῷ λόγῳ διὰ τῆς » γραφῆς. Τὴν γραφὴν ταύτην μανθάνουσιν » οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ κράτιστοι τῶν λογίων. » Ἕνεκα δὲ τοῦ μεγέθους τῆς ἀξίας αὐτῆς » ἐμποδίζονται οἱ ἁπλοῖ ἀπὸ τοῦ νὰ μανθά- » νωσιν αὐτήν. Κατὰ τὸ ἔτος 48 (ἐννοεῖ 348 » τῆς Ἐγείρας) ἦλθε παρ' ἡμῖν ἀπὸ τὸ Βαλ- » βὲκ ὁ ἰατρὸς Βετσινορίρη, διατεινόμενος ὅτι » γνωρίζει τὰ *σαμεῖα*. Θελήσαντες νὰ ἐξε- » λέγξωμεν τὸν τοιοῦτον ἰσχυρισμόν του, εἴ- » δομεν ὅτι ἐπρόσεξεν εἰς δέκα λέξεις ἡμῶν » καὶ ἔγραψε μίαν καὶ ὅτι κατόπιν ἐπανέλαβε » τοὺς λόγους ἡμῶν».

Ἡ μακρὰ αὕτη ἀφήγησις τοῦ Ἄραβος ἱστοριογράφου ἀναφέρεται, προφανῶς, εἰς τὴν λεγομένην ταχυγραφίαν. Ἡ λέξις δὲ *σαμεῖα*, ἣν μεταχειρίζεται σημαίνει *σημεῖα*. Τὸ δὲ *φιρὰξ* σημαίνει *πίναξ*.

Πράγματι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον σύστημα ταχυγραφίας ἤ, ὡς σήμερον λέγεται, στενογραφίας, συνιστάμενον ἐκ διαφόρων σημείων. Ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιογραφίας τοῦ Θόμψων, τῷ ἐξελληνισθέντι ὑπὸ Σ. Λάμπρου, ἀναφέρεται ὅτι ἡ πρώτη ἀναμφίρριστος μνεία τῆς ἑλληνικῆς ταχυγραφίας ἀπαντᾷ παρὰ τῷ Γαληνῷ. Ὅντως, ὁ Γαληνός, ἐν τῷ περὶ τῆς τάξεως τῶν ἰδίων βιβλίων ἔργῳ αὐτοῦ, ἤτοι ἐν τῷ πίνακι τῶν γνησίων συγγραμμάτων αὐτοῦ μνημονεύει ἀντιγράφου, γραφέντος ὑπό τινος ἠσκημένου *διὰ σημείων εἰς τάχος γράφειν*. Ἀναφέρει δὲ τοῦτο ὁ Ἐμπορ-Ἰσχάκ, διότι, ὡς γνωστόν, τὰ ἔργα τοῦ Γαληνοῦ, ὃν οἱ Ἄραβες *Τζαληνὸς* ἀποκαλοῦσι, μετεφράσθησαν εἰς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν. Ἡ λέξις δὲ *σαμεῖα*, ἣν μεταχειρίζεται, εἶναι, ὡς εἴπομεν *σημεῖα*, ἤτοι ἡ ὀνομασία τῆς γραφῆς ἐκείνης, συμφωνεῖ δὲ τοῦτο πρὸς ὅσα ὁ Γαληνὸς ἀναφέρει, λέγων *διὰ σημείων εἰς τάχος γράφειν*.

Μετὰ τὸν Γαληνὸν ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν Διογένους τοῦ Λαερτίου, λέγοντος ὅτι ὁ Ξενοφῶν ἔγραφε διὰ σημείων ἵνα προφθάνῃ νὰ γράφῃ τοὺς λόγους τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων, οἵτινες συνηθροίζοντο ἐν τοῖς κήποις τοῦ *Ἀκαδήμου*. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ δὲ περιγραφόμενον ταχυγραφικὸν διὰ σημείων εἶδος γραφῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦν ἐν χρήσει καὶ μεταγενεστέρως παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ χρονογραφίας. Τῇ τοιαύτῃ ταχυγραφίᾳ ἐχρῶντο οἱ γραμματεῖς Κωνσταντίνου τοῦ Η΄. Ὁ Ψελλὸς λέγει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Η΄ ἐνίας τῶν βατιλείων ἐπιστολῶν αὐτὸς ὑπηγόρευε μετὰ τοσούτου τάχους, ὥστε οἱ γραμματεῖς, καίπερ ὀξυγράφοι, «πρὸς τάχος τῶν λεγομένων ἀποναρκοῦν ες. » *σημείοις* τισὶ τὸ πλῆθος τῶν τε ἐννοιῶν καὶ » τῶν λέξεων ἀπεσήμαινον».

Ἀλλ' ἡ περὶ ἑλληνικῆς ταχυγραφίας τοῦ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ ἀφήγησις παρουσιάζει ἰδιάζον ὅλως ἐνδιαφέρον. Ἐὰν ἡ πρώτη μνεία περὶ ἑλληνικῆς ταχυγραφίας ἀπαντᾷ, ὡς προείπομεν, παρὰ τῷ Γαληνῷ, ὁ πρῶτος μετὰ τοῦτον καὶ μετὰ Διογένην τὸν Λαέρτιον συγγραφεύς, ὅστις διεξοδικώτερον ποιεῖται μνείαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ταχυγραφίας εἶναι. ἀναμφηρίστως ὁ Ἐμπορ-Ἰσχάκ. Οὐδεὶς ἄλλος συγγραφεύς, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, τῶν μεταξὺ τοῦ Γαληνοῦ καὶ Διογένους τοῦ Λαερτίου καὶ τοῦ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ χρόνων πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Διὰ τοῦτο ἡ μαρτυρία τοῦ ἄραβος ἱστορικοῦ εἶναι πολυτιμοτάτη. Τολμῶμεν, μάλιστα, νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Ἐμπορ-Ἰσχὰκ εἶναι πολυτιμοτέρα τῆς τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου, διότι οὗτος, καίπερ μὴ παρέχων τὰ σχήματα τῶν ταχυγραφικῶν σημείων, ἐπεξηγεῖ πως τὸ διὰ τοιούτων σημείων ταχυγραφικὸν σύστημα τῶν Ἑλλήνων, λέγων ὅτι παρέστη ὁ ἴδιος εἰς ἀσκήσεις ταχυγραφικάς, ἐκτελεσθείσας ὑπὸ τοῦ ἐξ

ISSMANOGLIO

Ἡλιουπόλεως φίλου του ἰατροῦ, ὅστις διὰ μιᾶς λέξεως ἀπέδιδε τὴν ἔννοιαν δέκα λέξεων. Τοῦτο, βεβαίως, δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ταχυγράφος ἰατρὸς ἔγραφε μίαν λέξιν πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας δέκα λέξεων. Τὴν ἔννοιαν ἑκάστης λέξεως, ἤ, ἐνίοτε, καὶ πλειοτέρων ἀπέδιδεν, ἀναμφιβόλως, δι' ἑνὸς σημείου, τὰ δὲ πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας δέκα λέξεων γραφόμενα σημεῖα ἐφαίνοντο ὡσεὶ ἀποτελοῦντα μίαν λέξιν. Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ Ἄραβος συγγραφέως μαρτυρίας προκύπτει ἐναργῶς ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τῶν παλαιογράφων λεγομένης βραχυγραφίας; καθ' ἣν ὡρισμένα τινὰ σημεῖα ἀντικαθίστων ἐν τοῖς χειρογράφοις παραλειπόμενά τινα ὡρισμένα γράμματα ἢ συλλαβὰς ὡρισμένας λέξεων, οὔτε περὶ ἐπιτμήσεως, καθ' ἣν παρελείπετο ἡ κατάληξις λέξεών τινων, συστήματα, ἅτινα ἐπενοήθησαν ὑπὸ τῶν βιβλιογράφων καὶ τῶν γραφέων εἴτε πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κόπου τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως λέξεων, πολλάκις ἐν τῷ κειμένῳ ἀπαντωμένων, εἴτε πρὸς ἐξοικονόμησιν χώρου καὶ χρόνου. Πρόκειται περὶ τῆς ταχυγραφίας, ἤτοι αὐτοῦ τοῦ στενογραφικοῦ τῶν Ἑλλήνων συστήματος, περὶ οὗ ὁ Γαληνὸς καὶ Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρουσιν. Εἰς ἐπίρρωσιν δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ λεγομένων, ὁ ἄραψ ἱστορικὸς ποιεῖται μνείαν τῶν ταχυγραφικῶν ἀσκήσεων, ἃς ἐνώπιον αὐτοῦ ἐξετέλεσεν ὁ ἐξ Ἡλιουπόλεως ἐλθὼν φίλος αὐτοῦ ἰατρός. Τὰ ἐξαγόμενα λοιπὸν ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν μαρτυριῶν τοῦ Ἐμπου-Ἰσχάκ, πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν ἐν Βαγδάτῃ γράψαντος, εἰσὶ τὰ ἑπόμενα:

α') Ὅτι ἐν Βαγδάτῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦν διαδεδομένη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

β') Ὅτι οἱ ἐν Βαγδάτῃ Ἕλληνες εἶχον ἐν χρήσει δύο κυρίως εἴδη γραφῆς, τὸ *λιτὸν* ἤτοι τὴν φιλολογικὴν γραφήν, πρὸς ἀντιγραφὴν τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ τὸ *σωρηδόν*, ἤτοι τὴν καθημερινὴν γραφήν.

γ') Ὅτι εἰς τοὺς κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας Ἕλληνας, ἦτο γνωστὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ καὶ Διογένους τοῦ Λαερτίου μνημονευομένη ταχυγραφία διὰ σημείων.

καὶ δ') Ὅτι ὁ ὅρος *λιτὸς* δύναται νὰ γίνῃ δεκτὸς ἐν τῇ τέχνῃ τῆς παλαιογραφίας, ἀφ' οὗ μεμαρτυρημένον νῦν τυγχάνει ὅτι ἦτο ἐν χρήσει πρὸ χιλίων ἐτῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησι τῆς Βαγδάτης, ὁ δὲ ὅρος *σωρηδὸν* δέον ν' ἀντικαταστήσῃ ἐν τῇ ἑλληνικῇ παλαιογραφίᾳ τὸν ὅρον *ἐπισεσυρμένη γραφή*, πρὸς δήλωσιν οὐχὶ τῆς φιλολογικῆς, ἀλλὰ τῆς καθημερινῆς γραφῆς, ἀφ' οὗ τὸ *ἐπισεσυρμένον* σημαίνει, ὡς εἴπομεν, τὸ μετὰ ταχύτητος γεγραμμένον, τὸ δὲ *σωρηδὸν* ἦν ἐν χρήσει πρὸ χιλίων ἐτῶν ἐν Βαγδάτῃ πρὸς δήλωσιν τῆς καθημερινῆς γραφῆς.

V

Ἀλλὰ δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τἀνωτέρω παρατεθέντα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἄραβος ἱστορικοῦ ἀναφερόμενα περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Συνεχίζων τὸν λόγον, ἐξετάζει τὴν αἰτίαν, ἧς ἕνεκεν οἱ Ἕλληνες γράφουσιν ἐκ τῶν ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά. Ἰδοὺ δὲ τί περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου λέγει:

«Ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ Ἕλληνες γράφουσιν
» ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά, εἶναι, κατὰ
» τὸν Τζαφέρ, υἱὸν τοῦ Μουκτεφῆ, ὁ ἀκόλου-
» θος: Οἱ Ἕλληνες δοξάζουσιν ὅτι ὁ ἄνθρω-
» πος, ἐν πάσῃ περιστάσει λαμβάνει θέσιν
» πρὸς ἀνατολάς. Ὅταν δ' εὑρεθῇ ἡ ἀνατο-
» λικὴ διεύθυνσις, ὁ βορρᾶς μένει πρὸς τὰ
» ἀριστερά, οὕτω δὲ προσδίδωσι τὰ ἀριστερὰ
» πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ γρα-
» φεὺς ἄρχεται γράφων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νό-
» τον, ἤτοι ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά».

Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναί πως δυσνόητον. Τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ ὁ Τζαφὲρ εἶναι δυσχερὲς ν' ἀντιληφθῇ τις. Ἐν τούτοις, οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν δύνανται νὰ ὦσι κενοὶ ἐννοίας, διότι ὁ Τζαφέρ, υἱὸς τοῦ ἐκ τῶν Ἀββασιδῶν Χαλιφῶν Μουκτεφῆ, βασιλεύσαντος περὶ τὰ τέλη τοῦ γ' αἰῶνος τῆς Ἐγείρας, διεκρίθη ἐπὶ παιδείᾳ. Φαίνεται ὅτι ὁ Τζαφὲρ ἐκτενέστερον ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἔγραψεν, ἀλλὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα συνέπτυξεν ὁ Ἐμπου-Ἰσχάκ, δύσληπτα διὰ τῆς τοιαύτης συμπτύξεως αὐτοῦ καταστήσας. Ὁ Τζαφὲρ τὴν λέξιν *δοξάζουσιν* = *ἰτικάτ*, ἥτις εἶναι ἐν χρήσει πρὸ πάντων ἐπὶ θρησκευτικῶν πεποιθήσεων μεταχειριζόμενος, ἀναζητεῖ, φαίνεται ἐν τῇ συνηθείᾳ τοῦ γράφειν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ θρησκευτικήν τινα δοξασίαν, πρὸς ἣν ἡ τοιαύτη συνήθεια συνδέεται. Πιθανῶς νὰ ἐννοῇ ὅτι οἱ πρῶτοι χρῆσιν τῆς γραφῆς ποιησάμενοι Ἕλληνες, ἐκ θρησκευτικῆς τινος δοξασίας ἢ πεποιθήσεως ὁρμώμενοι, ἐκαθέζοντο ἵνα γράψωσι, πρὸς ἀνατολὰς τὸ πρόσωπον ἔχοντες ἐστραμμένον, τοιαύτην δὲ θέσιν λαμβάνοντες, ἔγραφον ἐξ ἀριστερῶν

πρὸς τὰ δεξιὰ ἵνα ἡ γραφὴ ἄρχηται ἀπὸ τῆς πρὸς βορρᾶν διευθύνσεως, εἰς ἣν πλείονα ἴσως ἀπέδιδον σημασίαν, γνωστοῦ ὄντος ὅτι καὶ ὁ Βορέας ἄνεμος, εἷς τῶν τεσσάρων ἀρχικῶν ἀνέμων, ἐμυθολογεῖτο ὡς υἱὸς τοῦ *Ἀστραίου*, ἑνὸς τῶν Τιτάνων καὶ τῆς Αὐγῆς.

Καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν πηγῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐκ τοῦ περισπουδάστου πεντατόμου ἔργου τοῦ Χριστοφόρου Meiners, τοῦ ἐπιγραφομένου: *Ἱστορία τῆς ἀρχῆς, τῆς προόδου καὶ τῆς παρακμῆς τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἑλλάδι*, ἔργου, ἐν ᾧ ὁ σοφὸς οὗτος Γερμανὸς κατὰ βάθος ἐξήτασε τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα, μανθάνομεν ὅτι, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, οἱ Ἕλληνες, ὁδηγούμενοι ὑπὸ εὐλαβείας πρὸς τοὺς θεούς, οὓς ἐθεώρουν ὡς τὴν πηγὴν παντὸς καλοῦ, ἐμφορούμενοι δὲ τῆς ἰδέας τοῦ καταστῆσαι τοὺς πάντας ἐπικοινωνοὺς πάσης νέας ἐφευρέσεως καὶ παντὸς ἔργου ὠφελίμου καὶ τοῦ δοξάσαι τοὺς εὑρετὰς καὶ τοὺς ἐργάτας αὐτῶν, συνείθιζον νὰ καταθέτωσιν ἐν τοῖς ναοῖς οὐ μόνον μνημεῖα σημαντικῶν συμβάντων καὶ ἀξιοσημειώτων πράξεων, οὐ μόνον τοὺς νόμους καὶ τὰς συνθήκας, ἀλλὰ καὶ πᾶν χειροτέχνημα πολύτιμον, πρὸς τούτοις δὲ ν' ἀφιερῶσιν εἰς τοὺς θεοὺς πᾶσαν παρατήρησιν ἢ ἐφεύρεσιν ὠφέλιμον. Οὐδὲν ἄλλο μέσον, ἐπιλέγει ὁ σοφὸς Γερμανός, ἐδύνατο νὰ ᾖ προσφορώτερον εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς τοιαύτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἰδέας ἢ τὸ μεταβαίνειν μετὰ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ προώριζον εἰς κοινὴν γνῶσιν, εἰς τὸ ἱερὸν θεότητός τινος, διάσημον διὰ τοὺς χρησμούς ἢ τὴν ἰαματικήν του δύναμιν, καθόσον εἰς τὰ τοιαῦτα ἱερὰ συνέρρεον καθ' ἑκάστην ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ξένων χωρῶν πολυπληθεῖς ἐπισκέπται, οἵτινες πᾶσαν ἐλάμβανον πληροφορίαν περὶ παντὸς ὅ τι θαυμάσιον ἢ σπάνιον ἦν κατατεθειμένον ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκείνοις τόποις. Οὕτω δὲ πράττοντες, ἀφιέρουν τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ μνημεῖα τῶν ἀξιοσημειώτων γεγονότων καὶ τῶν ἀγαθῶν πράξεων καὶ τὰς ὠφελίμους ἐφευρέσεις εἰς τοὺς θεούς.

Κατὰ ταῦτα λοιπόν, ἡ τοιαύτη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συνήθεια ἐνεῖχε δύο σκοπούς· πρῶτον μὲν τὴν ἀφιέρωσιν πάσης ἐφευρέσεως, παντὸς καλοῦ ἔργου εἰς τοὺς θεούς, δεύτερον δὲ τὴν εἰς τὸ δημόσιον γνωστοποίησιν αὐτῶν. Δὲν εἶναι, ἑπομένως, παρακεκινδυνευμένον ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς γραφῆς ἀφιέρωσαν οἱ Ἕλληνες εἰς θεότητά τινα καὶ ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐμπου-Ἰσχάκ, κατὰ τὸν λόγιον Τζαφέρ, ἱστορούμενα περὶ τῆς ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ γραφῆς, ἔχουσι τὴν ἀρχήν των πρὸς δοξασίαν τινά, συνδεομένην πρὸς θρησκευτικήν τινα, ἤ, ἴσως, καὶ ἀστρονομικὴν πεποίθησιν.

Λέγομεν δὲ ἀστρονομικήν, διότι ἐν τοῖς *περὶ Κάδμου μύθοις* ὑπάρχουσιν ἀλληγορίαι σχέσιν ἔχουσαι καὶ πρὸς τὴν ἀστρονομίαν. Οὕτω π. χ. μυθολογεῖται ὅτι ὁ Κάδμος, ἀποσταλείς, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀγήνορος, βασιλέως τῆς Φοινίκης, εἰς ἀναζήτησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Διὸς ἁρπαγείσης Εὐρώπης καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀνεύρῃ αὐτήν, συνεβουλεύθη τὸ ἐν Δελφοῖς διάσημον μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ χρησμός, ὃν ἔλαβεν, ἐπέτασσεν αὐτῷ νὰ μὴ μεριμνᾷ πλέον περὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Εὐρώπης, νὰ κτίσῃ δὲ πόλιν εἰς τὸ μέρος, εἰς ὃ ἤθελεν ὁδηγήσει αὐτὸν βοῦς. Εἰς τὸ μέρος εἰς ὃ ἡ βοῦς ὡδήγησεν αὐτὸν ἔκτισε πόλιν, ἥτις ὠνομάσθη Θῆβαι, ἡ δὲ χώρα, ἐν ᾗ ἡ πόλις αὕτη εὑρίσκετο, ἐκλήθη Βοιωτία. Θελήσας εἶτα ὁ Κάδμος νὰ θυσιάσῃ τὴν βοῦν τῇ Ἀθηνᾷ, ἔστειλε τοὺς συντρόφους αὐτοῦ ὅπως ἀντλήσωσιν ὕδωρ ἐκ τῆς Ἀρείας πηγῆς· ἀλλ' οὗτοι ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ φυλάσσοντος τὴν πηγὴν δράκοντος. Ὁ Κάδμος ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῷ συμβάντι τούτῳ καὶ παλαίσας πρὸς τὸ θηρίον, ἀπέκτεινεν αὐτό, ἔσπειρε δὲ τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, κατὰ συμβουλὴν τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τὴν γῆν. Ἐκ τῶν ὀδόντων τοῦ θηρίου ἐβλάστησαν ἄνδρες ἔνοπλοι, οἵτινες ὠνομάσθησαν *Σπαρτοί*. Ἀλλ' ἅμα γεννηθέντες ἤρχισαν νὰ φονεύωσιν ἀλλήλους μέχρις οὗ ἔμειναν ἓξ μόνον. Πρὸς ἐξιλασμὸν δὲ τοῦ φόνου τοῦ δράκοντος, ὁ Κάδμος ὑπηρέτησεν ἐπὶ 8 ἔτη παρὰ τῷ Ἄρει, μεθ' ὃ ἐνυμφεύθη τὴν Ἁρμονίαν καὶ ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν τῶν Θηβῶν.

Ὁ μῦθος οὗτος εἶναι, κατὰ τὴν συγκριτικὴν μυθολογίαν, ἀλληγορία τῆς μάχης τῶν θεοτήτων τοῦ ἡλίου πρὸς τὰς θεότητας τῆς νυκτὸς καὶ τῶν νεφελῶν. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἐκ τοῦ μύθου τούτου, ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, εἶναι ὁ δράκων. Τὸ θηρίον δὲ τοῦτο ἦν ὄφις. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ἑλλάνικος ὅτι ὁ Κάδμος ἐξελὼν τοῦ ὄφεως τοὺς ὀδόντας, ἔσπειρεν. Ἐν τινι δ' εἰκόνι τῆς μάχης τοῦ Κάδμου πρὸς τὸν δράκοντα, γεγραμμένῃ ἐπὶ ἀρχαίου τινὸς ἀγγείου[1] ὁ δράκων παρίσταται

1. Ὅρα τὴν εἰκόνα ἐν G. Encyclopédie, λέξει Cadmus.

πράγματι ὡς ὄφις. Ὁ δράκων οὗτος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ ὄφις, ὃν ἐδράξατο ἡ Ἀθηνᾶ παρὰ τῶν Γιγάντων καὶ συνεσπείρωσεν αὐτὸν εἰς τὸν πόλον.[1] Ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀράτου λέγει ὅτι οὗτος ἦν ὁ δράκων, ὃν ἀνεῖλεν ὁ Κάδμος. Τὸ ὄνομα *Δράκων* ἐδόθη εἰς ἕνα τῶν βορείων ἀστερισμῶν. Ἕτερος δὲ βόρειος ἀστερισμὸς ἦτο ὁ Ὀφιοῦχος, ὅστις, κατὰ τὴν *G. Encyclopédie,* λέγεται καὶ Κάδμος.

Κατὰ ταῦτα, λοιπόν, οἱ βόρειοι ἀστερισμοὶ Δράκων καὶ Ὀφιοῦχος ἔχουσι σχέσιν μυθολογικὴν πρὸς τὸν Κάδμον καὶ τὸν ὑπὸ τούτου φονευθέντα δράκοντα. Οὐδόλως, ἑπομένως, παράδοξον ἔσται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, θέλοντες νὰ ποιήσωνται χρῆσιν τῶν γραμμάτων, ἐκαθέζοντο πρὸς ἀνατολὰς ἔχοντες τὸ πρόσωπον, καὶ ἤρχιζον νὰ γράφωσιν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἵνα ἡ διεύθυνσις τῆς γραφῆς ἄρχηται ἐκ τοῦ Βορρᾶ, ὅπου ὑπῆρχον οἱ βόρειοι ἀστερισμοί, πρὸς οὓς ἐσχετίζοντο αἱ περὶ τοῦ Κάδμου καὶ τοῦ Δράκοντος μυθολογικαὶ παραδόσεις, τοῦτο δὲ πρὸς τιμὴν τοῦ Κάδμου, ὅστις εἰσήγαγε τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἰς τοιαύτην τινα ὑπόθεσιν, καίπερ πως βεβιασμένην, ἄγει ἡμᾶς ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἄραβος λογίου Τζαφέρ, ἣν δὲν πρέπει ν' ἀντιπαρέλθωμεν ὡς σημασίας τινὸς ἐστερημένην.

Ἡ παλαιογραφία διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ὅπως ἐν τῇ γραφῇ τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν ἡ διεύθυνσις ἦν ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερά, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις ἑλληνικαῖς ἐπιγραφαῖς εὑρίσκομεν τηρουμένην τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Εἶτα δ' ἔγραφον οἱ Ἕλληνες βουστροφηδόν, ἐν ᾗ γραφῇ οἱ στίχοι ἐγράφοντο ἐναλλὰξ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τἀνάπαλιν. Τέλος δ' ἀπέβη γενικὴ ἡ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ γραφή.[2] Οἱ λόγοι ὅμως τῆς τοιαύτης συνηθείας ἀποσιωπῶνται καὶ τούτους ἐπιχειρεῖ ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς νὰ ἐξερευνήσῃ καὶ ἐξηγήσῃ. Ὁπωσδήποτε, ἐπειδὴ καὶ ἡ συνήθεια τοῦ γράφειν ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἦτο ἐφεύρεσις ὠφέλιμος, ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐφήρμοσαν τὰς ἀνωτέρω μνημονευομένας συνηθείας.

1. Παράρτημα Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας W. Smith, μετάφρ. ὑπὸ Δ. Πανταζῆ. Ἐν τῇ λέξει Ἀστρονομία.

2. Ἑλλ. Παλαιογραφία Ε. Τ.

VI

Ὁ Ἐμπορὸ-Ἰσχὰκ ἐξακολουθεῖ λέγων, κατὰ τὸν αὐτὸν Τζαφέρ, ὅτι καθ' ἃ οὗτος εἶπε: «Διὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπάρχου»σι τάξεις καὶ σχήματα. Οὕτω ἐκ τῶν εἴκοσι »καὶ τεσσάρων γραμμάτων τὸ *γάμα*, τὸ *δέλ»τα*, τὸ *κάπα*, τὸ *σίγμα*, τὸ *ταῦ* καὶ τὸ *γὶ* »εἰσὶ *χουρουφ-ι-μουτεακηπὲ* = ἐπακολουθού»μενα γράμματα».

Τί ἐννοεῖται, ἆρά γε διὰ τῆς προσωνυμίας ταύτης; Ἴσως ὁ Τζαφὲρ ἐννοεῖ ὅτι τὰ γράμματα ταῦτα ἐγράφοντο οὕτως ὥστε συνεδέοντο μετὰ τῶν ἀκολουθούντων αὐτοῖς γραμμάτων, ὡς φαίνεται ἔν τισιν ὑποδείγμασι τῆς καθημερινῆς γραφῆς, ἥτις ἐκαλεῖτο τότε *σωρηδὸν* νῦν δ' ὀνομάζεται, ὑπό τινων *ἐπισεσυρμένη*, καθ' ἅπερ ἀνωτέρω εἴπομεν. Καὶ πράγματι βλέπομεν ἐν ἀρχαίοις χειρογράφοις τὸ *γ* ἡνωμένον μὲ τὸ ἀκόλουθον γράμμα ὡς ἐξῆς *λέ* ﻟﻴ, τὸ *δ* ἐπίσης οὕτω: ﺪ, τὸ *κ* ἡνωμένον μὲ τὸ *αι* ὡς ἐξῆς: ﻜﺍ = *καί*. τὸ *σ* ἐπίσης *πε* ﺴﭙ = *πεσεῖν*· τὸ *χ* ὡσαύτως: ﺨ = Χριστός.

Μετὰ ταῦτα λέγει: «Ὑπάρχουσι φωνή»εντα, ἅτινα εἰσὶ τὸ *ἄλφα*, *λαΐ*, *ἦτα*, *ἰῶτα*, »χώ (μικρὸν *βαῦ*) καὶ μέγα *βαῦ*, εἰσὶ δὲ »ὁτομικά».

Τὸ γράμμα ﻭ = βαῦ ἀποτελεῖ ἐν τῇ ἀραβικῇ γλώσσῃ καὶ τὸν φθόγγον *ο* ἢ *ω*. Ἑπομένως τὸ ἐν τῷ ἀραβικῷ κειμένῳ λεγόμενον μικρὸν *βαῦ* εἶναι τὸ *ο* ὁμικρόν, τὸ δὲ μέγα *βαῦ* εἶναι τὸ *ω* ὠμέγα. Ὁποῖον δὲ γράμμα ἐννοεῖ διὰ τοῦ ὀνόματος *λαΐ*; Τὸ ὄνομα τοῦτο ἐγράφη ἐσφαλμένως, δέον δὲ νὰ γραφῇ ἀντὶ ﻻﻱ ὡς ἐξῆς ﻝﻱ = *ἐλγά*, ὅπερ ἀναλυόμενον σημαίνει *ἔλ* = τὸ (ἄρθρον) καὶ *γὰ* = ﻍ ἤτοι τὸ γράμμα ﻍ ὅπερ ἐν τῇ ἀραβικῇ γλώσσῃ σημαίνει τὸν φθόγγον οὐ μόνον *ι* ἢ *η* ἀλλὰ καὶ *ε*. Οὕτω δ' εὑρίσκομεν ὅτι διὰ τοῦ ὀνόματος ἐκείνου ἐννοεῖ τὸ φωνῆεν *ε*. Τὸ ὁτομικὰ εἶναι ἀκατάληπτον, ἐκτὸς ἐὰν ἐκληφθῇ *φωνητικά*. Τὸ *υ* ψιλὸν δὲν ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν φωνηέντων. Ἐν τέλει ὁ ἄραψ ἱστορικὸς παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἀλφαβήτῳ δὲν ὑπάρχουσιν ἓξ γράμματα τοῦ ἀραβικοῦ, τὰ ἑξῆς: ﺥ (χά), ﺫ (δάλ), ﻅ (δάτ), ﻉ (ἄϊν), ﻫ (χὰ) καὶ ﻯ (λὰμ ἐλίφ).

Τοιαῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐμπορὸ-Ἰσχὰκ ἀναφερόμενα περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ ἀποτελεῖ μίαν ἔτι πολύτιμον μαρτυρίαν τοῦ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐνδιαφέροντος τῶν Ἀράβων, οἵτινες τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδεχθέντες, μεταφράσαντες δ' εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν καὶ σχολιάσαντες τὸν μέγαν τοῦτον φιλόσοφον, ἔτι δὲ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῶν κρατίστων ἑλλήνων συγγραφέων, διέπρεψαν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, καθοδηγήσαντες καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη εἰς τὴν πρώτην τῆς ἑλληνικῆς παιδείας γνῶσιν, ἥτις συνέβαλεν εἶτα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἐν Εὐρώπῃ[1].

Ἀλλ' ὅ,τι πρὸ πάντων ἐνδιαφέρει εἶναι ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἐμπορὸ-Ἰσχὰκ λύει τὸ περὶ τοῦ ὅρου *λιτὸν* ζήτημα καὶ γνωρίζει ἡμῖν τὸν ὅρον *σωρηδόν*, ὃς ἦτο ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρὸς δήλωσιν τῆς καθημερινῆς γραφῆς. Ἐπαναλαμβάνομεν, λοιπόν, νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀφοῦ οἱ ὅροι οὗτοι ἦσαν πρὸ χιλίων περίπου ἐτῶν ἐν χρήσει, δὲν εἶναι βεβαίως παρακεκινδυνευμένον νὰ γίνωσιν οὗτοι ὁριστικῶς ἀποδεκτοὶ ἐν τῇ παλαιογραφίᾳ διὰ τὰ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἢ εἰς τοὺς προγενεστέρους ἢ μεταγενεστέρους ταύτης χρόνους ἀναγόμενα μνημεῖα γραφῆς.

Ἀναλογιζόμεθα ὅτι τινὲς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν γνωμῶν θὰ χαρακτηρισθῶσι πιθανῶς ὡς παράτολμοι. Ἴσως ὅμως αὗται δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς ἄλλους ἐμοῦ ἀρμοδιωτέρους νὰ μελετήσωσι βαθύτερον τὰ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ ἄραβος ἱστοριογράφου προκύπτοντα ζητήματα. Πάντως δὲ τότε ὠφέλειά τις θὰ προκύψῃ.

1. Ὅρα Gustave le Bou. La civilisation des Arabes. Σελ. 614.

ISMANOGLIO FIGARO

ΠΕΡΙ ΤΙΝΟΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΥ ΤΟΥ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΟΣ

ΤΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ ΜΑΛΑΞΟΥ

ὑπὸ

Ξ. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ

(Ἀνεκοινώθη ἐν συνεδρίᾳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῇ 17ῃ Μαρτίου 1907).

1. Ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Μηθύμνης κύριος *Στέφανος* ἐδωρήσατο εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου χαρτῶον χειρόγραφον τεῦχος, ὀγδόου σχήματος· ἐφθαρμένης οὔσης τῆς δέσεως αὐτοῦ, πρὸς πρόληψιν περαιτέρω φθορᾶς, ἐπεσκευάσαμεν αὐτήν, συμπληρώσαντες δι' ἀγράφων φύλλων, ὅσα ἡ ἐπιμελῶς γενομένη ἀπαρίθμησις αὐτῶν κατέδειξεν ἀπολεσθέντα. Τὸ τεῦχος ἀριθμεῖ νῦν φύλλα 172, ἤτοι 344 σελίδας, ἑκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει εἴκοσι καὶ μίαν σειράς· τῶν σελίδων τρεῖς μὲν (26, 132, 146) ἐντελῶς, τέσσαρες δὲ (108, 131, 245, 336) ἐν μέρει ἄγραφοι ἀφέθησαν ἐξ ἀρχῆς· τριάκοντα δὲ (75/6, 235/6, 247/8, 281/2, 295/314, 331/2) ἀφηρέθησαν εἴτε, φθαρείσης τῆς κατὰ τὴν ράχιν δέσεως τοῦ τεύχους, ἐξερρύησαν καὶ τέσσαρες (77/8, 283/4) ἠκρωτηριάσθησαν σχισθεῖσαι. Εἰς τὰς σελίδας 1—3 περιλαμβάνεται τὸ προοίμιον τοῦ συλλογέως καὶ χρονογραφικὸν σημείωμα· εἰς τὰς 3—25 πίναξ τῶν τίτλων τοσ΄ κεφαλαίων, καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τὸ κείμενον, ἀριθμοῦν τϟζ΄ κεφάλαια, ἕνδεκα δηλαδὴ πλέον τῶν ἐν τῷ πίνακι. Ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως τῶν ἀνωτέρω ὑποδειχθεισῶν σελίδων δέκα μὲν κεφάλαια (οζ΄, π΄, πβ΄, πγ΄, πδ΄, σπζ΄, σϟ΄, τκζ΄, τμε΄, καὶ τηγ΄) μένουσιν ἠκρωτηριασμένα, εἴκοσι δὲ καὶ ἓν (οη΄, οθ΄, σπη΄, σπθ΄, τλ΄—τμδ΄, τπδ΄, τπε΄) ἐξ ὁλοκλήρου ἔλειψαν· τούτων τοὺς τίτλους εὑρίσκομεν ἐν τῷ πίνακι. Ὁ ἀντιγραφεὺς πρὸς τὸ τέλος τοῦ τε καταλόγου καὶ τοῦ κειμένου ἐν σελ. 243—245 μετέβαλε τὸν γραφικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, ἐν γένει εὐανάγνωστον ὄντα καὶ ὁμαλόν· ἐκόσμησε δὲ διὰ πολυχρώμων μὲν χρυσοποικίλτων ἐπικεφαλίδων τὰς σελίδας 27, 109, 194 καὶ 195, δι' ἁπλῶν δὲ συμπεπλεγμένων γραμμῶν ταινιωδῶν τὰς σελίδας 291 καὶ 332, καὶ διὰ ποικίλων κεφαλαίων γραμμάτων, βυζαντινῆς καλλιτεχνίας, τὸ ἀρχικὸν στοιχεῖον διαφόρων κιφαλαίων, οἷον· τὸ Ε (ἐν σ. 190, 223), τὸ Η (ἐν σ. 27, 32, 114, 177, 192, 228), τὸ Ι (ἐν σ. 148, 212), τὸ Κ (ἐν σ. 195), τὸ Λ (ἐν σ. 234), τὸ Ο (ἐν σ. 195, 197, 210, 219, 268, 278), τὸ Π (ἐν σ. 260, 341) καὶ τὸ Τ (ἐν σ. 193, 209, 214, 218). Τῶν τίτλων τὸ μὲν πρῶτον γράμμα διὰ μαύρης μελάνης, τὰ δὲ λοιπὰ διὰ κοκκίνου χρώματος· τοῦ δὲ κειμένου τἀνάπαλιν, τὸ πρῶτον κόκκινον, τὰ λοιπὰ μαῦρα· πολλῶν δὲ λέξεων λείπει τὸ πρῶτον γράμμα, ἀφεθὲν προφανῶς ὑπὸ τοῦ γράφοντος, διὰ τὴν εἰς χεῖρας αὐτοῦ κρατουμένην ἄλλου χρώματος γραφίδα, καὶ λησμονηθὲν ἔπειτα. Εἰς τὴν ᾠὰν σημειοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐρυθρᾷ μελάνῃ συντετμημέναι αἱ πηγαί, ἤτοι οἱ κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τῶν συνόδων, τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, τῶν αὐτοκρατόρων, πατριαρχῶν καὶ λοιπῶν καὶ διὰ στοιχείων ὁ αὐξων τῶν κεφαλαίων ἀριθμός. Ὅσα κεφάλαια προσοχῆς ἄξια ἐθεώρησεν ὁ ἀντιγραφεὺς ὑπέδειξε σημειώσας ἐν τῇ ᾠᾷ διὰ ποικίλων καλλιτεχνικῶν μονογραμμάτων τὴν λέξιν «ὅρα» (σ. 28, 56, 73, 156), «ὅρα καλῶς» (σ. 53), «ὅρα ὅλον καλῶς» (σ. 99, 120), «ὅρα ὡραῖον καλῶς» (σ. 218), «ὅρα θαυμαστόν», «ὅρα τὴν ἐξήγησιν» (σ. 114), «ὅρα ὅλον» (σ. 129) Διὰ μονογράμματος ἐπίσης ἐσημείωσεν εἰς τὴν ᾠὰν τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου (σ. 48, 49, 55), ὡς καὶ τὴν λέξιν «κεφάλαιον». Τῶν ἐν τῷ κειμένῳ συντετμημένων λέξεων αἱ κυριώτεραι εἶναι αἱ ἑξῆς:

ἄνος = ἄνθρωπος. — Ιῦ Χῦ = Ἰησοῦ Χριστοῦ. — Κῦ Θῦ = Κυρίου Θεοῦ. — S = καί. — Μροπολίτης = μητροπολίτης. — πριάρχης = πατριάρχης. — πνικός = πνευματικός — πνα = πνεῦμα. — πηρ = πατὴρ καὶ ἄλλαι τινὲς εὐνόητοι. Συμπεπλεγμένα γράμματα ἔχει τὸ *ου, ευ, τρ, το, τα, ει,* καὶ τὴν κατάληξιν *ας* τῆς ἑνικῆς γενικῆς των θηλυκῶν ἢ τῆς πληθυντικῆς αἰτιατικῆς, ὡς καὶ τὴν τῆς πληθυντικῆς γενικῆς *ων* καὶ ἄλλα τινά.

Διαφόρων γραφῶν καὶ ἐποχῶν σημειώματα ὑπάρχουσιν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐσωτερικὰς ἐπιφανείας τῶν ἐκ ξύλου πινακίδων (τῶν ἐξωτερικῶν δέρματι κεκαλυμμένων), εἰς τὴν ᾠὰν σελίδων τινῶν, εἰς κενὰ μέρη ἄλλων καὶ εἰς τὸ ἄνευ κειμένου τελευταῖον φύλλον, τὸ ἀποτελοῦν τὰς σελίδας 343—344. Ἐξ αὐτῶν γίνονται γνωστοὶ ὁ γράψας καί τινες τῶν κατόχων· ἐν σελ. 343 εὑρηται: «*γεῖρ ταπεινοῦ δημητρίου τάχατες καὶ παιδαγογοῦ, καὶ σαθρομένα βιβλία ἐξανακενουργόνο ἐκώμης σακαρέτζη: ἐνέτει σ[ωτη]ρίῳ ,αχοβ'*»· ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἐν ἀρχῇ πινακίδος: «† *ετουτο το χαρτι ηνε τις σουσαρας καὶ ωπηος το παρη και το αποζενοση να εχη τας αρας τον αγη θεοφορον πα*», καὶ ἐν σελ. 344: «† *αυτο το χαρτι ηνε τῖς σαρας και ὁ πίος το παρι να ηνε αφορισμενος και κατιραμενος και αναθεματισμενος*». Δὶς ὑπάρχει σύμπλεγμά τι ὀνόματος κυρίου, ἴσως «*Κοσταντῆς Μουμουτζογλους*», ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ὡσαύτως ἐπιφανείᾳ τῆς ἐν ἀρχῇ πινακίδος. Ἐν τῇ ᾠᾷ τῆς 25 σελίδος: «*του κυριακου ηνε ετου: ετουτος ο νομος ινε του...*», ἐν δὲ σελ. 344: «$\frac{\Omega}{\text{IS}}\,\frac{\overline{\text{XS}}}{\text{K}}$ *κυριακος τουρα μάτης κοστα*». Ἐπαναλαμβάνεται πλειστάκις τὸ ἐπώνυμον αὐτόθι καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἐν ἀρχῇ πινακίδος: *ραματῆς, ραμουτης, ραμ...* ἐν σελ. 344: «*δουλος των τεκνων τοῦ Θ[εο]ῦ ὁ ταπεινος κλήμης*», διὰ κοκκίνου χρώματος. Ἐν σελίδι 343 καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τῆς ἐν τέλει πινακίδος «*βιβλίον ἐμοῦ σήμερον, καὶ αὔριον ἑταίρου καὶ οὐδέποτε τινός*». Εἰς τὸν κενὸν χῶρον τῆς μόνον δύο σειρὰς κειμένου ἐχούσης 336 σελίδος ὑπάρχει σημείωσις ξυλείας καὶ οἰκοδομητικῆς ὕλης, ὧν τὰ ποσὰ διὰ στοιχείων ἀντὶ ἀραβικῶν ἀριθμῶν ἐσημειώθησαν. Ἐν σελ. 342 καταγράφονται τὰ ἑπόμενα ὀνόματα: «*σταμάτι. Τράντάφηλία. πολιηχρόνη. ράλη. σταματι. αθανασιου διμητράκοι. βεργοῦλα· δεσπηνοῦ. Θεοφανη. κοστατη. Κάσάντρα. φουμήα. κηηκο. ἀργίρης. ραλης*». Πλὴν τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἀλλαχοῦ σημειώσεις ὀνομάτων, χάριν μνημοσύνου ἀναμφιβόλως καὶ μέρη ἐκκλησιαστικῶν τινων τροπαρίων.

2. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι ἓν ἐκ τῶν ἐκατοντάδας ἀριθμουμένων καὶ ἐν βιβλιοθήκαις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σῳζομένων ἀντιγράφων *Συλλογῆς* ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, νεαρῶν, καταλόγων πατριαρχικῶν, ἐπισκοπῶν κτλ., συμπηχθείσης ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ,[1] καὶ γνωστῆς ὑπὸ τίτλους: βιβλίον νόμιμον, νομικόν [γνωμικὸν Φαβρικίῳ], τὸ Νομοκάνονον, ὁ Νομοκάνων-άνονος, ὁ Νομοκανὼν-κανόνος, ὁ Νομοκρίτης (ὡς τὸν τοῦ παρόντος, κατὰ τὸ δικαιοκρίτης, ὀνειροκρίτης). Προτάσσεται σύντομον προοίμιον καὶ ἕπεται αὐτῷ σημείωμα, ἀμφότερα ἐν ἀρχαϊζούσῃ γλώσσῃ συντεταγμένα· ἐξ αὐτῶν δηλοῦται τίς ὁ σκοπὸς τῆς συλλογῆς, ὁ συλλογεύς, ἡ πατρίς, ἡ κατάστασις αὐτοῦ καὶ ὁ χρόνος τῆς συμπήξεως τῆς συλλογῆς, ὁ ὁποῖος ὁρίζεται εἰς ἔτη ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἰνδικτιῶνος καὶ ἀπὸ Χριστοῦ· εἰς τινα ἀντίγραφα φέρεται καὶ μηνολογία· σημειωτέον ὅτι αἱ διάφοροι αὐταὶ χρονολογίαι δὲν ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς· αἱ μόνον ὀρθαὶ χρονολογίαι εὑρίσκονται εἰς δύο μόνον χειρόγραφα 1) εἰς τὸ χειρόγραφον, ἀφ' οὗ ἐδημοσίευσε τὸ προοίμιον καὶ τὸ σημείωμα ὁ *Z. von Lingenthal*, ἔχον: «ἐν ἔτει ,ζο΄, ἰνδ. ε΄, ἀπὸ κτίσεως κόσμου· ἀπὸ δὲ...Χριστοῦ ᾳφξϐ΄»· 2) εἰς τὸ ἐν Ὀξφόρδῃ χειρόγραφον, ἔχον: «ἐν ἔτει ,ζοα΄, ἰνδ. ϛ΄, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀπὸ δὲ...Χριστοῦ ᾳφξγ΄, Μαρτίῳ ε΄». Ὁ Μάρτιος τοῦ 7070, ἰνδικτιῶνος ε΄ ἀνήκει εἰς τὸ σωτήριον 1562 ἔτος, ὁ δὲ τοῦ 7071, ἰνδικτ. ϛ΄ εἰς τὸ 1563. Ἑπομένως ἀνακριβῶς λέγεται ὅτι τὸ ἔργον συνετάχθη τῷ 1561·[2] τυπογραφικὸν δὲ λάθος ἐγένετο εἰς τὸν ὁριζόμενον XIV αἰῶνα, ἀντὶ XVI, διὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 6 χειρόγραφον τοῦ Νομοκάνονος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς [*Σ. Λάμπρος*, ἐν σ. 96 τοῦ Α΄ τ. τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος, Ἀθ. 1904]. Ἀντιγράφων τινῶν τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου

1. Πληρέστεραι εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ εὑρίσκονται παρὰ *Γ. Ζαβίρα* [Ἑλλ. Θέατρον, Ἀθ. 1871, σ. 118/121]· — *Κ. Σάθᾳ* [Νεοελλ. Φιλ., Ἀθ. 1868, σ. 185/6]. — *Zach. von Lingenthal* [die Handbücher des Geistlichen Rechts aus den Zeiten des untergehenden Byzantinischen Reichts und der Turkischen Herrschaft, ἐν τοῖς Memoires de l'Academte Impériale des Sciences St. Petersbourg, VIIe Serie, t. XXVIII, No 7, St. P. 1881, s. 1—45.

2. *Λ. Σγούτας*, ἐν ὑποσημ. εἰς σ. 165 τοῦ Παραρτ. τοῦ Γ΄ τόμ. τοῦ περιοδικοῦ «Θέμις», Ἀθ. 1856. *Ἀντ. Μομφεράτος*, ἐν σ. 309/310 τοῦ Δ΄ τ. τοῦ Δελτίου τῆς ἱστ. καὶ ἐθν. ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος. Ἀθ. 1895.

ἔτη δὲν ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰ τῶν ἰνδικτιώνων· ἄλλων δὲ εἰς τὰ ἀπὸ Χριστοῦ· τὸ ὑπὸ Ἀλλατίου μνημονευόμενον ἔχει οὕτως: «ἐν ἔτει ἑπτάκις χιλιοστῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ἀπὸ κτίσεως κόσμου· ἀπὸ δὲ τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ ,αφξϐ΄, μαρτίῳ πέμπτῃ»·[1] ὁ Ναυανὸς κῶδιξ 232, ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἁγίου Μάρκου, φέρει: «ἐν ἔτει ,ζοα΄, ἰνδ. Ϛ΄, ἀπὸ κτίσεως κόσμου· ἀπὸ δὲ ...Χριστοῦ ,αφξϐ΄, μαρτίῳ ε΄·[2] οὕτω καὶ ὁ Κῶδιξ 195 (3268) τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τοῦ Κουτλουμισίου,[3] καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Βελεγράδων μητροπολίτου Ἀνθίμου μνημονευόμενος·[4] ἄλλο χειρόγραφον διαφέρει καὶ εἰς τὴν μηνολογίαν: ἐν ἔτει ,ζοα΄, ἰνδ. ε΄, ἀπὸ κτίσεως κόσμου· ἀπὸ δὲ...Χριστοῦ ,αφξϐ΄ Ἀπριλίου ιϐ΄»[5] ἕτερον: «ἐν ἔτει ,ζοα΄, ἰνδ. ε΄, ἀπὸ κτ. κ. ἀπὸ δὲ...Χριστοῦ ,αφξϐ΄, Μαρτίῳ ε΄»,[6] καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἀντιγραφεῖς μετὰ τῆς ἀρχικῆς ταύτης χρονολογίας, ἣ καὶ ἄνευ αὐτῆς, προσέθετον τὴν ἑαυτῶν, πολλάκις ὑποκαθίστων καὶ τὰ ἴδια αὐτῶν ὀνόματα, ἐπώνυμα, πατρίδα καὶ νοὸν ἢ μονήν, ἔνθα διῆγον, παραλείποντες τὰ ἀρχικά, ὡσεὶ ἴδιον ἔργον ἦτο· διεσκεύαζον πρὸς τούτοις οὐ μόνον τὸ λεκτικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑλικὸν κατὰ λόγον τῶν γνώσεων αὐτῶν καὶ τῶν ἐθίμων τοῦ τόπου· διὰ τοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν κεφαλαίων δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς εἰς τὰ διάφορα ἀντίγραφα· ἐκτενέστερα δὲ πάντων ἐγνωρίσαμεν τὸ τοῦ Zach. von Lingenthal, τὸ ὑπ' ἀριθ. 31 τῆς βιβλιοθήκης Μηλεῶν (τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος) καὶ τὸ ἐκ τῶν χειρογράφων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀριθμεῖ 694 κεφάλαια.[7] Ὁ Λ. Σγούτας λέγει ὅτι ὑπῆρχεν ἀντίγραφον «εἰς τὸ μοναστήριον τῶν Ἰβήρων εἰς τὸ τοῦ Ἄθωνος ὄρος τοῦ ἔτους 1608 ἐκ κεφαλαίων 580 ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμένον, ἧς (;) προηγεῖται πρόλογος ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ εἰς τὸ ὁποῖον λέγει (τίς;) ὅτι ὁ Μαλαξὸς συνέταξε τὴν βίβλον ταύτην εἰς τὰ 1561».[1] Ἡ περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου σιγὴ τοῦ Λάμπρου (τοῦ δημοσιεύσαντος τὸν Κατάλογον τῶν χειρογράφων τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ ἁγίου ὄρους ἐν Ὀξωνίᾳ 1895—1900), ἡ διάφορος ἀρχὴ τοῦ προλόγου καὶ τοῦ ἐν ἅπασι τοῖς ἀντιγράφοις ὁμοιομόρφου προοιμίου, ἡ ρητὴ καὶ κατ' ἐπανάληψιν δήλωσις τοῦ συλλογέως ἐν τῷ προοιμίῳ περὶ τῆς συμπήξεως τοῦ ἔργου «οὐ κατὰ γλῶτταν Ἑλλάδα, ἀλλ' εἰς ἁπλῆν φράσιν», πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Σγούτα ἀναφερόμενον χειρόγραφον ἀποδοτέον εἰς νεώτερον συλλογέα, μνημονεύσαντα ἀνακριβῶς ὡς ἐν ἔτει 1561 συμπηχθείσης τῆς συλλογῆς τοῦ Μαλαξοῦ· αὕτη ὡς εἴδομεν, συνεπήχθη τῇ ε΄ Μαρτίου 1562, καίπερ τοῦ Ἀντ. Μομφεράτου ὁρίζοντος καὶ αὐτοῦ τὸ 1561 ἔτος καὶ διατεινομένου ὅτι κέκτηται τοῦ ἔτους τούτου χειρόγραφον [ἔνθ' ἀν.]. Τὸ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθ. 1399 χειρόγραφον ὁ μὲν Σακελλίων λέγει ἐν τῷ καταλόγῳ ὅτι εἶναι ἰδιόγραφον τοῦ Μαλαξοῦ, ἀλλ' ὁ περὶ ταῦτα πεπειραμένος φίλος κ. Περ. Γ. Ζερλέντης ἔγραψεν ἡμῖν ὅτι οὐ μόνον τοῦ Μαλαξοῦ δὲν εἶναι ἰδιόγραφον, ἀλλὰ καὶ πολὺ νεώτερον, τελευτῶντος τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, ἔχον φκγ΄ κεφάλαια. Τὸ ἐξεταζόμενον χειρόγραφον φέρει ἐν τέλει τοῦ ἀρχικοῦ σημειώματος χρονολογίαν «ἐν ἔτει ,ζροθ΄, ἀπὸ Χριστοῦ 1671»· ἑπομένως ἡ ἀντιγραφὴ ἤρχισε μὲν μεταξὺ τῶν μηνῶν Ἰανουαρίου καὶ Αὐγούστου τούτου τοῦ ἔτους, ἀνηκόντων εἰς τὸ 7179 τῆς κοσμογονίας, ἐτελείωσε δὲ κατὰ τὸ 1672, ὡς ἐξάγομεν ἐκ τοῦ ἐν σ. 343 τοῦ σημειώματος τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ βιβλιοδέτου Δημητρίου, οὗ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω.

3. Κατὰ τὸν ΙϚ΄ αἰῶνα μνημονεύονται οἱ ἑπόμενοι, Ναυπλιεῖς τὴν πατρίδα, Μαλαξοί: α΄) Σταυράκης Μαλαξός, ἱερεύς, υἱὸς Ἀνδρονίκου καὶ Ἄννης· ἦτο ἐν ἔτει 1522 σκευοφύλαξ Ναυπλίου.[2] β΄) Νικόλαος Μαλαξός, ἱερεύς, υἱὸς τοῦ προηγουμένου, ἔχων καὶ νεώτερον ἀδελφὸν Ἀνδρόνικον, ὁμώνυμον τῷ πάππῳ· διετέλει τῷ 1546 πρωτόπαππας Ναυπλίου, εἶτα, μέχρι τοῦ 1554, ἐφημέριος τῆς ἐν Βενετίᾳ ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου· ἀπέθανε τῷ 1594 ἐν Ζακύνθῳ, καταλιπὼν υἱὸν Σταυράκην, ὁμώνυμον τῷ πάππῳ· ἐπιμελείᾳ αὐτοῦ ἐξεδόθησαν ἐν Βενετίᾳ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία.[1] γ΄) Γρηγόριος Μαλαξός, ἴσως ἱερεύς· ἐχρημάτισεν ἐπιμελητὴς καὶ διορθωτὴς διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐκδοθέντων ἐν Βενετίᾳ ἀπὸ τοῦ 1558 μέχρι τοῦ 1586.[2] δ΄) Ἰωάννης Μαλαξός, γραμματεύς, ἀναγνώστης· ἀντέγραψε συλλογὴν Κανόνων τῷ 1565 ἐν Γαλατᾷ καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μανασσῆ, ἀγορασθὲν τῷ 1578 ὑπὸ τοῦ Γέρλαχ.[3] ε΄) Δημήτριος Μαλαξός, ἱερεύς· ἦτο οἰκονόμος τῆς Μητροπόλεως Ναυπλίου καὶ Ἄργους πρὸ τοῦ 1560, ὅτε ἦτο ἐν τοῖς μακαρίταις. Ϛ΄) Μανουὴλ Μαλαξός, ὁ συντάκτης τοῦ μετὰ χεῖρας Νομοκάνονος· ἐκ τοῦ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο προτασσομένου σημειώματος γνωρίζομεν ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ προηγουμένου καὶ ὅτι περὶ τὸ 1560-1563 ἔτος εἶχε τὸ ὀφφίκιον νοταρίου τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Θηβῶν, ἀρχιερατεύοντος Ἰωάσαφ, οὗ τὸ ἐπώνυμον Μακρῆς.[4] Φθίνοντος τοῦ ἔτους 1577 εὑρίσκομεν αὐτὸν πολὺ γέροντα, παχύσαρκον, ἐν Κωνσταντινουπόλει βιοῦντα καὶ ἔργον ἔχοντα τὴν ἐπὶ πληρωμῇ ἀντιγραφὴν κωδίκων ἀξίας καὶ τὴν ἐν μικρῷ καὶ ἀθλίῳ οἰκήματι, ὑπὸ τὸ πατριαρχεῖον, διδασκαλίαν μαθημάτων εἰς μειράκια καὶ παῖδας Ἑλλήνων· ὁ ταῦτα μαρτυρῶν Στέφανος Γέρλαχ, αὐτόπτης, προστίθησιν ὅτι εἰς τὸ οἴκημα αὐτοῦ εἶχεν ἀνηρτημένους *τσίρους* (pisces siccatus), οὓς, ὁ ἴδιος μαγειρεύων, ἔτρωγεν· ὅ τι δ' ἐκέρδαινεν ἐδαπάνα εἰς οἶνον· κατὰ Μάρτιον τοῦ 1581 ἀπεβίωσεν.[1] Ἄγνωστον ποῦ ἐπαιδεύθη·[2] ἦτο ἐν τούτοις ἐγκρατὴς τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἀφ' οὗ ἔκαμε παραφράσεις καὶ μεταγλωττίσεις ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν ἁπλῆν. Οἱ νεώτεροι λέγουσιν αὐτὸν διδάσκαλον χρηματίσαντα τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς, ἀλλ' οἱ σύγχρονοι ἐκείνου οὐδὲν ἀναφέρουσιν· εὐλόγως δ' ἐγείρονται ἀμφίβολοί τινες σκέψεις ἐπὶ τούτῳ, ὅταν ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν τὰ τοῦ Γέρλαχ, ὡς ἄνω, λεγόμενα καὶ συνδυασθῶσι καὶ τὰ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον εἰς τὸ τῆς ἐφημερίας ὑπούργημα Σολομὼν Σχβάϊγγερ (Σιωπηκοῦ) ἀναφερόμενα: «Ἐπιτρέπεται ἡ ἀνί»δρυσις δημοτικῶν σχολῶν, ἀλλὰ κακῶς »αὗται διευθύνονται, αἴτιος δὲ ὁ πατριάρ»χης μὴ δρῶν κατὰ τὸ καθῆκον αὐτοῦ· »διότι ὑπάρχουσι λίαν μικρὰ σχολεῖα, εἰς τὰ »ὁποῖα εἰς καλόγηρος διδάσκει ἀνάγνωσιν καὶ »γραφὴν εἰς ὀλίγιστα παιδία. Ἐάν τις μα»θητὴς ὀρέγηται ἀνωτέρας παιδεύσεως, ὀφεί»λει ν' ἀπολαύσῃ τούτου δι' ἰδίας αὐτοῦ »ἐνεργείας καὶ μεγάλων θυσιῶν· λαμβανομέ»νων δ' ὑπ' ὄψει τῶν καλῶν τοῦ λαοῦ δια»θέσεων, οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι θαυ»μασίως θὰ ἐπετύγχανον ἐὰν ὑπῆρχον καλαὶ »σχολαί, εἰς τὰς ὁποίας νὰ ἐδιδάσκοντο αἱ »τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, ἡἀγ. Γραφὴ κτλ.».[3]

Εἰς τὸν Μαλαξὸν τοῦτον ἀποδίδονται τὰ ἑπόμενα ἔργα:

α΄) «Ὑπομνήματα περὶ Πελοποννήσου (Memoria rerum Peloponnesiarum)». Τὸ ἔργον ἀναφέρεται ὑπὸ *Ν. Κομνηνοῦ Παπαδοπούλου* ἐν Praenot. mystagog. σ. 387.

β΄) «Βιβλίον χρονογραφικόν, περιέχον ὡς ἐν συντόμῳ τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἕως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μουράτου, συλλεχθὲν καὶ διορθωθὲν παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Μαλαξοῦ». Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ *Δουκαγκίου* ὡς σῳζόμενον ἐν τῇ Κολβερτείῳ βιβλιοθήκῃ ὑπ' ἀριθμὸν 4787

---

1. *L. Allatius*, ἐν σ. 1307 de eccl. occid. et Orrient. parpetua consens. Coloniæ 1648.

2. *Mingarelli*, Gr. cod. apud. . Nanios. Bononiæ 1784, ἐν ccxxxiv.

3. *Σ. Λάμπρος*, Κατάλογος τῶν χειρογρ... τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Oxoniæ 1895, 1900.

4. Ἐκκλ. Ἀλήθεια, Κ/πολις 1884, τ. Δ΄ σ. 527-528.

5. *N. Κατραμῆς*, Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, ἐν Ζακύνθῳ 1880, σελ. 253—4.

6. *Π. Παπαγεωργίου*, ἐν σελ. 68 τοῦ VII τόμου τοῦ Byzantiniche Zeitschrifte, Leipzig, 1897. Ἐν ἄλλῳ δὲ χειρογράφῳ, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐν σελ. 286 τοῦ III τόμου (1894) ὡς ἑξῆς: «ἐν ἔτει ,ζοα΄, ἰνδ ε΄ ἀπὸ κτ. κ. ἀπὸ δὲ...Χριστοῦ ,αφξϐ΄, Μαρτίῳ ε΄».

7. *Ἀ. Π. Κεραμεύς*, Κατάλογος τῆς ἐν Μηλεαῖς βιβλ. ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ 1901. Ἱερ. Βιβλ. τ. Γ΄, σ. 130.

1. *Λ. Σγούτας*, ἔνθ' ἀν.

2. *Κατραμῆς*, Ἀνάλ. Ζακύνθου, ἐν Ζακύνθῳ, 1880, σ. 119, 154. *Z. von Lingenthal*, die Handbücher κτλ. St Petersbourg, 1881, σ. 2. Βίος αὐτοῦ ὑπὸ Ἰω. Ζυγομαλᾶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ *E. Legrand*, vie de Jean et Theod. Zygomalas ἐν Recueil, publié par. les professeurs de l'école des lang. orient. vivantes, Paris, 1889, τ. II, σ. 159—175, Nº 5.

1. *Κατραμῆς*, αὐτ., σ. 116—119. *Legrand*, B. H. s. xv-xvi, τ. I, σελ. 304/7. *Crusius*, Turcogr. σελ. 250/2. Ἐκ παραδρομῆς ὁ *Ἀ. Π. Βρετός*, Ν. Φ. Α΄ σ. 291, λέγει ἀκμάσαντα ἀρχομένου τοῦ ΙΖ΄ αἰῶνος, ᾧ ἕπεται καὶ ὁ *Lingenthal*.

2. *E. Legrand*, αὐτ., τ. II. *Σάθας*, Ν. Φ. σ. 186. Codd. Monac. Grec. Nº 254.

3. *Z. von Lingenthal*, ἔνθ' ἀν. *Legrand*, vie de J. et Th. Zygomalas, σημ. 6 εἰς σελ. 230 τοῦ Recueil κτλ.

4. Περὶ διαφόρων, τὸ ἐπώνυμον τοῦτο φερόντων, βλέπε ἐν ἄλλοις *Ἀ. Π. Βρετοῦ*, Ν. Φ τ. Α΄ σ. 119, 123· *Σάθα*, Ν. Φ. σ. 385. *Κατραμῆ*, Ἀνάλ. Ζακύνθου, ἐν Ζακ. 1880, σ. 253/4.

1. *Crusius*, Turcogr. σ. 185. *Gerlach*, Tagebuch, σ. 448.

2. Ἐν Κων/πόλει ἴσως, παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Μαλαξῷ, λέγει ὁ Zach. von Lingenthal, ἔνθ. ἀν.

3. Sol. Schweigger, Beschreibung κτλ. σ. 221/2.

(Index auctorum ἐν Gloss. Graecitatis)· ὁ *Omont* (catal. Invent. Sommaire) ἀναφέρει αὐτὸ ὑπὸ τίτλον «Μανουὴλ Μαλαξοῦ Χρονικὸν ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 1573 ἔτους, ἐν κοινῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ». Ἐκ παραδρομῆς ὁ *Κρουμπάχερ* (ἱστορία Βυζαντ. λογοτεχνίας § 130) ἀποδίδωσιν αὐτὸ εἰς τὸν Νικόλαον Μαλαξὸν (τ. Α', σ. 653). ἐν ᾧ ὀρθῶς γράφει ἐν § 167 (σελ. 812) ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Μανουήλ.

γ') «Πατριαρχικὴ Κων/λεως ἱστορία ἀπὸ τοῦ ,αυνδ' ἕως τοῦ ,αφοη' ἔτους Χριστοῦ», προτασσομένων τῶν ἑξῆς: «περὶ τῶν πα» τριαρχῶν ὁποῦ ἐπατριάρχευσαν ἐν τῇ καθο» λικῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ταύτης τῆς Κων» σταντινουπόλεως μετὰ τὸ λαβεῖν ταύτην » Σουλτὰν Μεχεμέτης· καὶ τίνα γεγόνασιν ἐν » τῷ ἑκάστῳ καιρῷ... ἅτινα ἐμετεγλωττί» σθησαν εἰς κοινὴν φράσιν παρ' ἐμοῦ Μα» νουὴλ Μαλαξοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ κυρῷ » Μαρτίνῳ Κρουσίῳ, ἐν ἔτει ,αφοζ' μηνὶ » Ἀπριλίῳ». Τὸ ἔργον τοῦτο τύποις ἐξέδωκεν ὁ Κρούσιος τῷ 1584. Κατά τινα γνώμην ὁ Μαλαξὸς ἀντέγραψε τὰ τῆς περιόδου ταύτης ἐκ πραγματείας τοῦ Δαμασκηνοῦ (τοῦ Στουδίτου;) μητροπολίτου γενομένου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, γραφείσης ἐν ἔτει 1572 ὑπὸ τίτλον « περὶ τῶν ὅσοι ἐπατριάρ» χευσαν εἰς αὐτὴν (τὴν Κωνστ/νούπολιν) » ἀφ' οὗ τὴν ἔστησεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος » ἕως τὴν σήμερον ὁποῦ εἶναι χρόνοι ,ζπ' ἰν» δικτιῶνος ιε' μηνὶ Μαΐῳ, καὶ πόσους χρό» νους ἔκαμε καθένας εἰς τὸν πατριαρ» χικὸν θρόνον καὶ ποῖοι ἐξεβλήθησαν ἐκ » τοῦ θρόνου», προσθεὶς καί τινας λεπτομερείας παραλειπομένας ὑπὸ τοῦ πρώτου·[1] εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἀντίκειται ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ καταγγέλλοντος εἰς τὸν Κρούσιον ὅτι «ὁ Μαλαξός, ἐν οἷς *συνέ» γραψεν, ἐκ πολλῶν ἐραγισάμενος*, οὐ πάνυ » ἀληθεύει· ἐνίοτε γὰρ πρὸς χάριν, ἄλλοτε » πρὸς ἔχθραν...»·[2] ἀφ' ἑτέρου ὁ Γέρλαχ, ὅστις ἐγνώρισε καὶ τὸν Δαμασκηνόν, δὲν ἀναφέρει τὸ ἔργον τοῦτο, λέγει ἐν τούτοις ἀντιγράψαντα τὸν Μαλαξὸν ἀντὶ τριῶν ταλήρων τὴν ἱστορίαν ταύτην,[1] ἀλλ' ἐκ τίνος ἆρά γε πηγῆς; Ὁ Μαλαξὸς ὁμολογεῖ ὅτι τὰ διάφορα θέματα, τὰ ἐν τῷ τίτλῳ ἀναφερόμενα, τῆς πραγματείας ταύτης *μετεγλώττισεν εἰς κοινὴν φράσιν*. Εἶχε λοιπὸν ὑπ' ὄψει ἀρχέγραφον ἢ πηγὴν συντεταγμένην βεβαίως εἰς καθαρεύουσαν ἢ ἀρχαΐζουσαν γλῶσσαν· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ τὸ ἔργον εἶναι γεγραμμένον εἰς κοινὴν γλῶσσαν, ἕπεται ὅτι ὄχι τοῦτο, ἀλλ' ἕτερον μετεγλώττισεν ὁ Μανουὴλ Μαλαξός· εἰκάζομεν λοιπὸν ὅτι ἀμφότεροι εἶχον ὑπ' ὄψει μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πηγήν, κώδικας ἴσως πατριαρχικούς, εἴτε ὑπομνήματα εἰς καθαρεῦον καὶ ὑψηλὸν ὕφος συντεταγμένα, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν συνέταξεν ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον ἕκαστος τὴν πραγματείαν αὐτοῦ.

δ') «Κοσμικὴ χρονογραφία», συνεχιζομένη μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Ρόδου (1522) καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Βενετῶν παραχωρήσεως εἰς Σουλεϊμάνην Β' τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Μονεμβασίας (1529). Συνέχεται αὕτη τῷ Νομοκάνονι, γραφεῖσα πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Μαλαξοῦ, ὡς λέγει ὁ *Σάθας* (Ν. Φ., σ. 186). Ἀπόκειται ἐν τῇ Παρισινῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ, ὑπ' ἀριθ. 112 suppl. σ. 1—171 καὶ τίτλον Chronicon, κατὰ τὸν Κατάλογον τοῦ *Omont*.

ε') «Σχόλια εἰς τοὺς περὶ μετανοίας κανόνας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου». Ἀναφέρει τοῦτο τὸ ἔργον ὁ *Ν. Κομνηνὸς Παπαδόπουλος* ἔνθ' ἀν. σ. 206, κατὰ τὸν Φαβρίκιον.

ς') «Κανονάριον εἴτε βιβλίον περὶ μετανοίας», γραφὲν ἐν Θήβαις, ἔτει, 1572, ἀναφέρει ὁ *Φαβρίκιος* ὡς μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀλλατίου ἐν σελ. 1307 de consensu. Παρηρμήνευσεν ὁ Φαβρίκιος τὴν ὑποδεικνυομένην πηγήν, τὸν Ἀλλάτιον, ἔνθα γράφεται ἔτος 1562 καὶ ἀναφέρεται ὁ Νομοκάνων τοῦ Μαλαξοῦ. Ὁ *Ζαβίρας* ἐκ τοῦ Φαβρικίου παραλαβὼν τὸν τίτλον, παρέθηκε τὸ χρονολογικὸν σημείωμα ὁλόκληρον ἐκ τοῦ Ἀλλατίου.

ζ') «Πονημάτιον περὶ σφαλμάτων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν». Καὶ τοῦτο ὁ *Ν. Κομν. Παπαδόπουλος* ἐν σ. 320 μαρτυρεῖ συναπτόμενον ἐν τέλει τοῦ Νομοκάνονος, κατὰ τὸν Φαβρίκιον.

η') Ὁ μετὰ χεῖρας Νομοκάνων, οὗτινος ὁ πληρέστερος τίτλος ἔχει οὕτω: Νόμιμον συλλεχθὲν ἐκ διαφόρων ἀναγκαίων κανόνων τῶν θείων καὶ ἱερῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῶν Θεοφόρων Πατέρων καὶ ἑτέρων ἁγιωτάτων ἀρχιερέων καί τινων Νεαρῶν, βασιλικῶν νόμων καὶ ἄλλων τινῶν, μεταφρασθὲν εἰς κοινὴν φράσιν παρὰ Μανουὴλ Μαλαξοῦ τοῦ Ναυπλίου ἐκ τῆς Πελοποννήσου.[1]

Πρὶν ἢ φέρωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ ἔργου τούτου, συμπληροῦντες τὰ περὶ τῶν πονημάτων τοῦ Μαλαξοῦ ἱστορούμενα, παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Εἰς τὸν Μαλαξὸν ἀποδίδοται ὑπό τινων, λέγει ὁ *Ζαβίρας*, ἡ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος ἤδη Μαρτίνου Κρουσίου δημοσιευθεῖσα «ἱστορία πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ ,ατξα' ἕως τοῦ ,αφοη' ἔτους Χριστοῦ». Ἀλλ' ὅσα ἐν τέλει αὐτῆς προσέθηκεν ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς, ὁ πατριαρχικὸς ἐν τῇ Κωνσταντίνου πρωτονοτάριος, ἀποτεινόμενος, νομίζομεν, πρὸς τὸν Γέρλαχ «Θεῷ » χάρις, ὡς εὗρον μετέγραψα, Κύριε (Μαρτίνου » τοῦ Κρουσίου χάριν), διορθώσας τὸ κατὰ δύ» δύναμιν ,ζπζ' ἀπὸ κτίσεως· ἀπὸ Χριστοῦ » 1578, μηνὶ Μαΐῳ κ΄», καὶ ὅσα γράφει πρὸς τὸν Κρούσιον ἐν τῇ ἀπὸ 7 Ἀπριλίου 1581 ἐπιστολῇ (σελ 96 Turcograeciæ): «... ἀ» ξιῶ, ὅτε τυπώσῃς τὸ νέον, ὃ λέγεις, ἱ» στορικόν,[2] μὴ γράψῃς ἄλλου ὄνομα· γράφε » δὲ τὸ σόν», πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Μαλαξοῦ, οὐδὲ ἐκ τῶν τοῦ εἰρημένου χρονογράφου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀντίγραφον, ὡς ὁ Σάθας ἀποφαίνεται, τοῦ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ ἁπλῶς μεταποιήσαντος ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον τὸ ἁπλοϊκὸν ὕφος ἐκείνου (Μεσ. Βιβλ., τ. Γ' σ. ιγ'-ιδ'), διότι ἡ μὲν χρονογραφία τοῦ Δαμασκηνοῦ, κατὰ τὸν παρὰ Σάθᾳ τίτλον, σταματᾷ εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453), ἐνῷ ἡ μεταγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ζυγομαλᾶ προχωρεῖ 125 ἔτη, μέχρι τοῦ 1578 φθάνουσα. Ὁ παρὰ Φαβρικίῳ ἐσφαλμένος τίτλος τοῦ Νομοκάνονος «Βιβλίον γνωμικὸν» (γράφε: νομικὸν) παρεπλάνησε τὸν Σάθαν, ἐκλαβόντα καὶ ἀναγράψαντα ὑπὸ τοιοῦτον τίτλον ἰδιαίτερον πόνημα τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ· ἐκ παραδρομῆς δὲ ὁ αὐτὸς Σάθας ἀπέδωκεν εἰς τὸν Μανουὴλ Μαλαξὸν τὰ «Στιχηρὰ ἰδιώματα», τὰ ὁποῖα ὁ Harles παρὰ Φαβρικίῳ λέγει ὄντα τοῦ Νικολάου Μαλαξοῦ.

4. Εἴπομεν προηγουμένως ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ὁ Νομοκάνων, φέρει *προοίμιον* καὶ συναφὲς *χρονολογικὸν σημείωμα*. Τὸ προοίμιον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ *Α. Π. Κεραμέως*, ἐκ Σμυρναϊκοῦ χειρογράφου τῷ 1878, παρηλλαγμένα ἔχον τὰ τοπικὰ ὀνόματα τοῦ ἀρχεγράφου[1] καὶ ὑπὸ τοῦ Zach. von Lingenthal, τῷ 1881, ἀπαραλλάκτως ὡς ἔχουσιν αὐτὸ τὰ πρῶτα ἀντίγραφα. Τὸ χρονογραφικὸν σημείωμα ἐδημοσιεύθη πολλάκις ὑπὸ διαφόρων ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τοῦ 1898 μετὰ παραλλαγῶν.[2] Τὴν ἀναδημοσίευσιν ἐνταῦθα τοῦ προοιμίου καὶ τοῦ χρονολογικοῦ σημειώματος χρήσιμον ἐθεωρήσαμεν, ὄχι μόνον διότι ἐν τῇ Ἀνατολῇ σπανίζει ἡ πραγματεία τοῦ Zach. von Lingenthal, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ἐν τῇ ἐκδόσει ἐκείνῃ γραμματικὰ σφάλματα, στρεβλοῦντα τὴν ἔννοιαν, διορθοῦνται καὶ διὰ τοῦ ἡμετέρου χειρογράφου καὶ διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ *Α. Π. Κεραμέως* δημοσιευθέντος κειμένου. Πλὴν δὲ τῶν λόγων τούτων ἔχομεν καὶ ἕτε-

1. *Σάθας*, Μεσ. Βιβλ. τ. Γ', σ. ια'-ιε'. *M. Γεδεών*, Χρον. Πατρ. Ἀκαδημίας, Κ/πολις ,αωπγ', σ. 63, σημ. *Legrand*, vie de J. et Th. Zygomalas, ἔνθ. ἀν.

2. *Turcograeciæ*, σ. 96. Ἐπιστολὴ ἀπὸ ζ' Ἀπριλ. ,αφπα'. ἐν σ. 94 γράφει καὶ ταῦτα: «ἐδήλωσα ἂν καὶ τοὺς χρόνους, οὓς ᾔτησας, πατριαρχῶν ἕνεκα, εἰ μὴ ἐπιστάμην ὅτι ἐν ἁπλῷ βιβλίῳ, *συναθροισθέντι παρὰ τοῦ Μαλαξοῦ*, ὃ ἔχει ὁ κύριος Στέφανος (Γέρλαχ) τὸ ζητούμενον ἁλωτόν».

1. *Tagebuch*, σ. 448, 21 Ἰανουαρίου 1578. Turcograciæ σ. 185, annotat. M. Crusii.

1. *Σάθας*, Ν. Φ. σ. 186· κατὰ *Φιλητᾶν* ἐν σελ. 550 τοῦ Η' τόμ. καὶ σ. 46 τοῦ Θ' τόμου τῆς Πανδώρας. Παρὰ *Φαβρικίῳ* ὁ τίτλος ἔχει ὡς ἑξῆς· «Βιβλίον γνωμικὸν (γρ. νομικόν), ἐκ πολλῶν βιβλίων συλλελεγμένον εἰς πεζὴν φράσιν». Ὁ J. B. Cotellerius ἐξέδωκε τοὺς τίτλους ,φζ' κεφαλαίων ἐκ χειρογράφου τίτλον φέροντος: «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ Νομοκάνονος. Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων· περὶ ἀρχιερέων, ἱερέων, μοναχῶν, μεγασχήμων καὶ ἄλλων μοναχῶν καὶ λαϊκῶν» εἰς γλῶσσαν καθαρεύουσαν· ὥστε τὸ κείμενον φαίνεται ὂν τὸ ἐν πρωτοτύπῳ (Ecclesiæ Graecæ Monumenta, Lutetiæ Parisiorum, 1677, σ. 68—158).

2. Φαίνεται ὅτι ὁ Κρούσιος λαβὼν τὸ χειρόγραφον καὶ ἀποκριθεὶς εἰς τὸν Ζυγομαλᾶν ἀπεκάλεσεν ἱστορικὸν νέον. Πλανηθεὶς ὁ *Σάθας* ἐντεῦθεν ἀπέδωκεν εἰς τὸν Ζυγομαλᾶν πόνημα ὑπὸ τοιοῦτον τίτλον (Ν Φ. σ. 184).

1. Μουσεῖον καὶ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγ. Σχολῆς, Περίοδος Β', 1876, σ 59—61, καὶ Κατάλογος τῶν χερογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγ. Σχολῆς, Σμύρνῃ 1878, Β—21, ἀριθ. 91, ἔνθα λέγει: ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ κώδικος ὑπάρχει ἡ ἑξῆς τοῦ ἀντιγραφέως σημείωσις «....ἐτελειώθη... διὰ χειρὸς Γαβριὴλ ἱερομονάχου ἐπὶ ἔτους ,ζηζ' (7087=τῷ 1579) ἰνδικτιῶνος Β, ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ κς'». Διορθοῦμεν τὴν χρονολογίαν διὰ τῆς ,ζϟζ' (7097=1589), ὅτε συμπίπτει β' ἔτος ἰνδικτιῶνος (7087 = ἰνδικτιῶνος ἕτος ζ').

2. *Allatius*, de cons. 1648, σελ. 1307.—*Σάθας*, Ν. Φ. σ. 186.—*Ζαβίρας*, Ν. Ε. σ 119.—Α. Π. *Κεραμεύς*, Κατάλογος κτλ. παρηλλαγμένον καὶ κολοβόν =*Ν. Κατραμῆς*, Ἀνάλ. Ζακύνθου —*Zach. von Lingenthal*, αὐτόθι.—*Ἄνθιμος*, μητροπ. Ἀμασείας, ἐν Δ' τόμῳ τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας.—*Π. Παπαγεωργίου* ἐν σ. 68 τοῦ VII (1898) τόμου τοῦ Byz. Zeitschrifte.

ρον. Τὸ προοίμιον τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ καὶ τὸ προοίμιον τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου διαφέρουσι κατὰ λέξιν ἀσημάντως ὅλως· ὁ Θησαυρὸς ἐξεδόθη ἔτει 1527, λέγει ὁ *Σάθας*·[1] ὁ *Legrand*, περιγράφων τὴν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1570 γενομένην ἔκδοσιν «μετ' ἐπιμελείας Γρηγορίου Μαλαξοῦ», λέγει οὐσαν τὴν γνωστὴν ἀρχαιοτάτην, εἰ μὴ πρώτην, καὶ ἐν νεωτέρῳ ἔργῳ ὁριστικώτερον ὅτι ἡ τοῦ 1570 ἔκδοσις δὲν εἶναι καὶ ἡ παλαιοτάτη.[2] Ποῖος ποῖον ἀντέγραψεν; ἡ διευκρίνησις τοῦ χρόνου τῆς ἐκδόσεως τοῦ Θησαυροῦ καὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ,[3] κρατεῖ τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος· περιοριζόμεθα ἐπομένως εἰς τὴν παράθεσιν ἐνταῦθα τῶν δύο προοιμίων.

Μ. Μαλαξοῦ.	***Δαμασκηνοῦ.***
Τοῖς ἁπανταχοῦ εὑρισκομένοις χριστωνύμοις λαοῖς, ἱερωμένοις τε καὶ λαϊκοῖς ἐν Χριστῷ χαίρειν ἀεί.	*Τοῖς ἐντευξομένοις χαίρειν.*
Θησαυρὸς κεκρυμμένος καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; ὡς φησὶν ἡ Θεία Γραφή.[4] Τοῦτο εἰδὼς ἐγώ, ὁ εὐτελής, ἠβουλήθην — διὰ τὸ βαλεῖν πᾶσαν τὴν ἐλπίδα μου εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ καὶ Θεοῦ λόγου μητέρα, τὴν πανένδοξον κυρίαν ἡμῶν, τὴν ἁγίαν Θεοτόκον — ὅπως μὴ ἐάσω τὸν Θησαυρὸν κεκρυμμένον, οὐδὲ τὴν πηγὴν ἐσφραγισμένην, δηλονότι τὰ τῶν Θείων νόμων κεφάλαια μετενεγκεῖν εἰς λέξιν ἁπλῆν, καὶ ποιῆσαι ἐκλογὴν ἐκ πάντων τῶν ἐκκρίτων καὶ ἀναγκαίων κανόνων τῶν Θείων καὶ ἱερῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων συνόδων, τῶν Θεοφόρων πατέρων καὶ ἑτέρων ἁγιωτάτων ἀρχιερέων καί τινων νεαρῶν, βασιλικῶν νόμων, ἔτι δὲ καὶ ἑτέρων, ὅσοι μετ' ἐπιμελείας συνέγραψαν, καὶ ἐκδοῦναι αὐτοὺς κεφαλαιωδῶς ὑμῖν τοῖς φιλομαθέσιν, οὐ κατὰ γλῶτταν Ἑλλάδα, ἀλλὰ φράσιν κοινήν. Διὸ μηδεὶς ὑμῶν ἀξιῶ, ὅσοι τουτὶ τὸ βιβλίον προθύμως ἀνὰ χεῖρας κατέχειν βούλεσθε, εἰς κατηγορίαν ἐμοὶ τῷ ἐλαχίστῳ καὶ ἀμαθεῖ μὴ βάλλητε, τῷ τὰ καλῶς ἔχοντα καὶ ἐν φράσει ἀκριβεῖ εὑρισκόμενα εἰς ἁπλῆν λέξιν βαλεῖν βουληθέντι· οἶδα γὰρ ἀκριβῶς ὡς τινες τῶν πρὸ ἡμῶν καὶ τῶν νῦν εὑρισκομένων τοῦτο πεποιήκασιν· ὃ καὶ ἡμᾶς εἰς τοῦτο κινηθῆναι ἠνάγκασεν. Ἀλλ' οἱ ἀναγινώσκοντες τοῦτο τὴν τῶν εὐχῶν χορηγίαν μὴ ὑστερήσητε, δέομαι, τοῖς πλεῖστα κοπιάσασι περὶ τούτου, καὶ ἱδρῶσι πολλοῖς περιχυθεῖσιν, ὥςτε εἰς λέξιν ἁπλῆν πάντα ταῦτα μεταβαλεῖν. Ὅς δὲ βούλεται εὑρεῖν τὰ τοῦ λεχθέντος βιβλίου κεφάλαια, τὸν ἐπ' αὐτῶν γενόμενον πίνακα μετὰ ἐπιμελείας ἀναγινωσκέτω, καὶ οὕτω ῥᾳδίως γενήσεται ὑμῖν τὸ ἀμφισβητούμενον. Ἔρρωσθε.	Κήπου κεκλεισμένου καὶ πηγῆς ἐσφραγισμένης τί ἐν ἀμφοτέροις ὄφελος; καθώς φησιν ἐκεῖνο τὸ γραφικὸν λόγιον. Ὅπερ ἀναγνοὺς ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος δεῖν ἔκρινα μὴ κεκλεισμένον ἐᾶσαι τὸν κῆπον, τὴν τῆς Γραφῆς δηλονότι λαβυρινθώδη ἢ τὴν τῆς Σφιγγὸς αἰνιγματώδη ῥῆσιν. Οὕτω δὲ καλῶ τὴν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἔννοιαν τῶν Γραφῶν, οὐχ ὡς τοιαύτην οὖσαν, ἀλλ' ὡς τοῖς πολλοῖς οὕτω δοκεῖν. Διὸ ἀναγκαῖον ἔκρινα μὴ οὕτως ἐᾶσαι αὐτὴν ἔχειν, οὐ πᾶσαν δέ, ἀλλ' ὅσην οἱ αἰτήσαντες ἠτήσαν, ἀλλὰ πεζοῖς τισι λόγοις ταύτην εὔληπτον τοῖς ἐντυγχάνουσι δρᾶσαι καὶ μᾶλιστα τοῖς αἰτήσασιν, οἵτοι δέ εἰσιν οὗτοι οἱ τῆς ἐννοίας ταυτησὶ λόγοι δηλῶσαι ἔχουσι. Πλὴν οἱ ἐντευξόμενοι ἀνὰ χεῖρας λαμβάνοντες, εὔχεσθε καὶ σύγγνωσθε τῆς ἀμαθείας, καὶ οἱ κρεῖττον ἐπιστάμενοι, εἰςφερέτωσάν τι παρ' αὐτῶν τῇ δέλτῳ ταύτῃ· ἔμοιγε γὰρ οὐχ ὅσον ἦν τῆς ἀξίας, ἀλλ' ὅσον τῆς σαφηνείας τοσοῦτον ἐσπούδασταί τε καὶ γέγραπται. Δέον μὲν γὰρ καὶ τοῖς ἀντιστοίχοις ὀρθογραφεῖσθαι καὶ τῇ τῆς ῥητορικῆς τέχνῃ ἕπεσθαι· ἀλλ' οὐ τούτων ἐφρόντισα, ὡς ἁπλῶν ὄντων (;) τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς σαφηνείας. Διά τοι τοῦτο ὁ εἰδὼς διορθούσθω, καὶ ἡμῖν χάριν ἐχέτω, μᾶλλον δὲ τῷ δόντι Θεῷ. Ἔρρωσθε.

Τὸ χρονολογικὸν σημείωμα ἔχει ὡς ἑξῆς, κατὰ τὰ διάφορα χειρόγραφα διορθωθέν:

«Ἤνυσται αὕτη ἡ βίβλος μετὰ πολλοῦ μόχθου ἐνταῦθα, ἐν τῇ περιφήμῳ ἁγιωτάτῃ μητροπόλει τῶν ἑπταπύλων Θηβῶν, ἥτις ἐστὶν ὁ ναὸς τοῦ ἐνδόξου ἀποστόλου καὶ πρωτομάρτυρος ἀρχιδιακόνου Στεφάνου, ἐπὶ τοῦ καλῶς καὶ θεαρέστως ταύτην ἀρχιερατεύοντος πανιερωτάτου καὶ θεοκοσμήτου μητροπολίτου ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Βοιωτίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος τοῦ Σίδης κυρίου Ἰωάσαφ (οὗ οἱ γεννήτορες, εὐγενέστατοι, θεοφιλεῖς, ἐλεήμονες καὶ ἱερεῖς τίμιοι καὶ εὐλαβέστατοι· Μακρῆ, τούτου τὸ ἐπώνυμον, καὶ ἡ ἐπίγειος πατρὶς αὐτοῦ ἡ θεοφύλακτος νῆσος Ζακύνθου), παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἐλαχίστου δούλου αὐτοῦ Μανουὴλ Νοταρίου τοῦ Μαλαξοῦ, υἱοῦ τοῦ πρώην τιμιωτάτου οἰκονόμου τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ναυπλίου καὶ Ἄργους ἐν ἱερεῦσι κυροῦ Δημητρίου. Ἐν ἔτει ,ζο', ἰνδ. ε' ἀπὸ κτίσεως κόσμου· ἀπὸ δὲ τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ,αφξβ'».[1] Τὴν χρονολογίαν ταύτην ἐδείξαμεν ἀνωτέρω ὡς τὴν ὀρθοτέραν· τοῦ ἡμετέρου ἀντιγράφου ἡ χρονολογία, «,ζροθ'· ἀπὸ Χριστοῦ ,αχοα', ἰνδ. θ'» εἶναι ὡς εἴπομεν ἡ τῆς ἀντιγραφῆς αὐτοῦ.

5. Τίτλους κεφαλαίων ὁ μὲν Λ. Σγούτας ἐξέδωκε 228 ὅσους τὸ χειρόγραφον αὐτοῦ εἶχεν· ὁ δὲ Lingenthal, ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, στερουμένου προλόγου καὶ πίνακος καὶ ἔχοντος 694 κεφάλαια, 276, παραβαλὼν τῇ ἐκδόσει Σγούτα καὶ ὑποδείξας τὰ ἐξ αὐτῆς ἐλλείποντα καὶ τἀνάπαλιν, καὶ τοὺς λοιποὺς 418 κατὰ τὴν ἑπομένην καθ' ὕλην ἐν μέρει περίληψιν:

«Νομοκάνονον πλουσιώτατον ἐκλελεγμένον ἀπὸ πολλῶν θεοφόρων πατέρων». (Κεφ. 1-51 = σοζ'-τκζ', σ. 26).

«Ἀρξον ἐντεῦθεν *περὶ ἱερέων*». (Κεφ. 52-104 = τκη'-τπ', σελ. 28).

«Ἐντεῦθεν ἄρξον *περὶ μοναχῶν*». (Κεφ. 105-166 = τπα'-υμβ', σελ. 30).

«*Περὶ ἡγουμένων*». (Κεφ. 167-173 = υμγ'-υμθ', σελ. 32).

«*Περὶ ἱερομονάχων*». (Κεφ. 174-187 = υν'-υξγ', σελ. 32).

«*Περὶ κανονικῶν ἤτοι μοναζουσῶν*». (Κεφ. 188-218 = υξδ'-υλδ', σελ. 33).

«*Περὶ διακονιτῶν*». (Κεφ. 219-225 = υλε'-φα', σελ. 34).

«*Περὶ ἐκκλησιαστικῶν διακονιτῶν*». (Κεφ. 226-234 = φβ'-φι', σελ. 34).

«Ἐντεῦθεν ἄρξον *περὶ κοσμικῶν*». (Κεφ. 235-272 = φια'-φμη', σελ. 34).

«*Περὶ αἱμομιξίας καὶ πάσης παρανομίας*». (Κεφ. 273-340 = φμθ'-χιϛ, σελ. 35).

«*Περὶ γυναικῶν*». (Κεφ. 341-368 = χιζ'-χμδ', σελ. 38).

Ἄνευ τίτλων, (κεφ. 369-418 = χμε'-χϛδ', σελ. 39-40.

Σκόπιμον θεωροῦντες ἐπισυνάπτομεν ἐν τέλει καὶ ἡμεῖς τοὺς τίτλους τοῦ ἡμετέρου χειρογράφου, σημειοῦντες τοὺς ἀντιστοιχοῦντας εἰς τὰς ἐκδόσεις Σγούτα καὶ Zach. von Lingenthal.

6. Ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Νομοκάνονος ἐδημοσίευσεν ὁ *Λ. Σγούτας* ἐν τῇ «Θέμιδι» τὰ κεφάλαια α'-ι' καὶ ρλη'-σκη', παραλείψας τὰ ἐν τῷ μεταξὺ ὡς ἀφορῶντα τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον καὶ εὑρισκόμενα πολλαχοῦ εἰς τὸ ὑπὸ Ράλλη καὶ Ποτλῆ ἐκδοθὲν Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, καθ' ἃ ὑπεσημείωσεν ἐν σελ. 174· ὁ Ἀ. Π. Κεραμεὺς ἐν τῷ «Ὁμήρῳ», ὑπὸ τίτλον «οἱ Βρυκόλακες παρὰ Βυζαντινοῖς», τὸ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χειρογράφῳ σπα' κεφάλαιον μετ' ἐνίων ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον λεκτικῶν παραλλαγῶν (ἐν Σμύρνῃ, 1877, τόμ. Ε', σ. 502-505)· ὁ *Z. von Lingenthal* ἐν τῇ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ εὐάριθμα· ὁ μητροπολίτης *Βελεγράδων* (εἶτα Ἀμασείας) Ἄνθιμος ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ δύο συνοδικὰς πράξεις τοῦ πατριάρχου Κων/πόλεως Ἰωάσαφ (1884, Δ', σ 527-528), ἀναδημοσιευθείσας ὑπὸ Μ Γεδεὼν ἐν Κανονικαῖς Διατάξεσι (τ. Α', σ. 31-32, Β' σ. 70)· ταύτας ἐδημοσίευσε προηγουμένως ὁ Σγούτας (σ. 189—190) φερούσας ἐσφαλμένως ἔτος 1660 ἀντὶ 1560, ὡς ἔχει ὀρθῶς τὸ ἡμέτερον χειρόγραφον ἐν κεφ σοη'· ὁ Μ. Γεδεὼν ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ ἐπίσης, ὑπὸ τίτλον «ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Νομοκάνονός μου», πραγματείας μὴ συμπληρωθείσης, 1) τύπον εὐεργετικοῦ γράμματος ὅταν δίδωσιν οἱ ἀρχιερεῖς ὀφφίκιον, σταυρὸν καὶ ἐπιγονάτιον, ἤτοι τὸ τιγ' κεφ. τοῦ ἡμετέρου χειρογράφου· 2) δύο ἀποκρίσεις τοῦ πατριάρχου Λουκᾶ· 3) τέσσαρας ἀποκρίσεις τοῦ πατριάρχου Γενναδίου Σχολαρίου· 4) δύο ἀποκρίσεις ἀδήλου (1899, τ. ΙΘ', σ. 192-3, 230-2, 261)· τῶν τριῶν τελευταίων ἄρθρων δὲν εὕρομεν ἀντίστοιχα κεφάλαια. Ἐκτὸς τῶν δημοσιεύσεων τούτων ἀγνοοῦμεν ἄλλας μνείας κεφαλαίων τινῶν ὑπέδειξεν ὁ Λ. Ἀλλάτιος ἐν τῇ περὶ Γεωργίων διατριβῇ αὐτοῦ· βιογραφῶν τὸν Γεώργιον Ξιφιλῖνον, πατριάρχην Κων/πόλεως, ἀναφέρει ἐκ τοῦ 483 κεφ τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μ. Μαλαξοῦ, δύο συνοδικὰς πράξεις τούτου, παρατιθεὶς τὰς ἀρχικὰς ἑκάστης λέξεις· ἀμφοτέρας τὰς πράξεις τύποις ἐξέδωκεν ὁ Ἰω. Σακκελίων ἐκ χειρογράφου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν ἐν σελ. 194 κ. ἑ τοῦ Γ' τόμου, 1891, τοῦ Δελτίου τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος· βιογραφῶν δὲ τὸν Γεώργιον Σκυλίτζην ὑπομιμνήσκει τὸ 195 κεφάλαιον, πραγματευόμενον περὶ Ἰουδαίου, βάπτισμα ζητήσαντος παρὰ χριστιανῶν.

1. *Σάθας*, Ν. Φ. σ. 152, σημ. 2.

2. *Legrand*, B. H s XV—XVI τόμ. II σ. 12—15 (1885)· τὸ νεώτερον ἔργον: Vie de Jean et Theodosius Zygomalas, σημ. ἐν σελ. 105 τοῦ II τόμου τοῦ ἐν ἔτει 1889 ἐκδοθέντος Recueil κτλ.

3. Ὁ *Legrand* (B. H. ἔνθ' ἀν.) ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ Θησαυροῦ Δαμασκηνὸς ὑποδιάκονος καὶ Στουδίτης, καὶ ἄλλος ὁ τῷ 1561 Λιτῆς καὶ Ρενδίνης, τῷ δὲ 1545 Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης μητροπολίτης Δαμασκηνός, εἰς ὃν ἀποδίδοται ὁ Θησαυρός· συνάμα δείκνυσιν ἐσφαλμένην τὴν χρησιμεύσασαν πηγὴν εἰς τὸν *Α. Π. Βρετὸν* (Ν. Φ. Α', ἀρ. 9) περὶ τῆς ἐν ἔτει 1528 ἐκδόσεως τοῦ Θησαυροῦ, ἀντὶ 1628.

4. Σιρ ἀσμάτων 4. 12: Κῆπος κ. κ. π. ἐ.

1. Τὸ Σμυρναϊκὸν χειρόγραφον ἐν μὲν τῷ Προοιμίῳ ἀντὶ Θεοτόκου ἔχει: τοῦ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἐν δὲ τῷ σημειώματι: ἐν τῇ εὐαγεστάτῃ μονῇ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, φέρων (γρ. φερούσῃ) δὲ τὴν ἐπωνυμίαν «Μελινίτζες». Ἐκδ. Α. Π. Κεραμέως.

τοιοῦτο κεφάλαιον δὲν ἔχει τὸ περιγραφόμενον χειρόγραφον, ὃν πιθανῶς τὸ ὑπὸ στοιχεῖα σμγ΄ καὶ τίτλον «περὶ Ἰουδαίου τοῦ βαπτισθέντος ὑπὸ λαϊκοῦ» τοῦ 1399ου χειρογράφου τῆς Ἐθν. Βιβλ. Ἀθηνῶν. Τὸ ρνϐ΄ κεφάλαιον τοῦ χειρογράφου Σγούτα περιλαμβάνει τὰς διὰ πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ γράμματος τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως λυθείσας, πέντε ἐρωταποκρίσεις περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος ὡς ἐκ τοῦ κεφ. ρνε΄ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 23 χειρογράφου τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, γραφέντος μηνὶ Αὐγούστῳ 1643, ἐξάγομεν, καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἄλλην «ἐὰν εὐλογηθῇ τινας τρεῖς γυναῖκας...» κτλ., καὶ ἐπάγεται ταῦτα: «εἰς τὸ ὁποῖον »γράμμα εἶναι γεγραμμένα πολλὰ καὶ ἀπο»φασισμένα ὁποῦ ἐζήτησαν τότε, καὶ ἡμεῖς »ἀπὸ ἐκεῖνα ὅλα ἐλάβομεν τὰ πλέον ἀναγ»καιότερα καὶ τὰ ἐγράψαμεν ἐδῶ»· ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα λέγει: «Μέρος ἓκ τινος γράμ»ματος τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ »πατριάρχου κυροῦ Ἰωάσαφ τοῦ ἄχρι τῆς »νῦν προνοίας τοῦ Θεοῦ ἰθύνοντος τοὺς οἴκ»κας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίας, »γεγονότος κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ἰνδι»κτιῶνος δ΄ τοῦ χιλιοστοῦ ἑξακοσιοστοῦ ἑξη»κοστοῦ ἔτους». Τὸ ἀνακριβὲς τῆς χρονολογίας πολλαχῶς ἐλέγχεται· πατριάρχης μὲν ἔτει 1660 ἦτο ὁ ἀπὸ Προύσης Παρθένιος (τὸ α΄ 1657—1662), ἔτος δ' ἰνδ κτιῶνος ιγ΄, ἀρξάμενον τὸν Σεπτέμβριον ἀκριβῶς·[1] τὸ τοῦ Μηθύμνης χειρόγραφον, ἐν κεφ. σοη΄ ἔχει ὀρθὴν χρονολογίαν ὡς ἑξῆς: «Μέρος ἀπὸ ἑνὸς »γράμματος· τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενι»κοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἰωάσαφ, τὸ ὁποῖον »ἐ(γε)γόνει κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἰνδι»κτιῶνος δ΄ τοῦ ,αφξ΄ ἔτους».

Τὸ παρὰ Σγούτᾳ ρπδ΄ κεφάλαιον, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ ρογ τοῦ περιγραφομένου χειρογράφου διαλαμβάνει τὰ ἑξῆς περιπλέον: «ὅμως ἡ παροῦσα ἀπόφασις οὕτως ἐγένετο συνοδικῶς καὶ ἀποφασιστικῶς παρὰ τοῦ κοινοῦ δεσπότου τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Διονυσίου, ἐν ἔτει ,ζξϐ΄ μηνὸς φευρουαρίου, ὅτι ὅταν ὁ ἄνδρας μισεύσῃ καὶ ὑπάγῃ εἰς ἄλλον τόπον καὶ λείψῃ πέντε χρόνους ἀπὸ τὸ ὁσπήτιον αὐτοῦ καὶ δὲν ἐνθυμηθῇ τελείως τὴν γυναῖκα(ν) αὐτοῦ ἵνα ἀποστείλῃ αὐτῆς ἔξοδον τῆς ζωῆς αὐτῆς ἢ γράμμα, ἀμὴ ἀφήσει αὐτὴν παντελῶς χωρίς τινος βοηθείας, νὰ χωρίζεται ἀνεμποδίστως τὸ τοιοῦτον συνοικέσιον, καὶ νὰ ἔχῃ ἄδειαν ἡ γυναῖκα νὰ ἐπέρνῃ ἄλλον ἄνδρα νόμιμον· καὶ ἀπὸ τότε αὕτη ἡ ὑπόθεσις οὕτως κρίνεται παρὰ τῆς καθολικῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ παρὰ πάντων τῶν ἁγιωτάτων ἀρχιερέων ὡς δικαία καὶ νόμιμος ὁποῦ ἦναι». Ἀντεγράψαμεν τὴν πρᾶξιν ταύτην, διότι δὲν σημειοῦται οὔτε ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς Πίναξιν, οὔτε ἐν ταῖς Κανονικαῖς Διατάξεσι τοῦ Μ. Γεδεών. Ἐκ τοῦ ρμα΄ κεφαλαίῳ τοῦ χειρογράφου Σγούτα μανθάνομεν ὅτι ἡ ἀπόφασις, ἡ ἀναφερομένη ἐν τῷ ρκα΄ κεφαλαίῳ τοῦ χειρογράφου τοῦ μητροπολίτου Μηθύμνης, ἐγένετο ἐπὶ Νικολάου πατριάρχου· εἶναι δ' αὕτη τὸ μνημονευόμενον ὑπ' ἀριθ. 5 σημείωμα τοῦ ἔτους 1092 ἢ 1107 ἐν σελ. 342 τῶν Πατριαρχικῶν Πινάκων τοῦ Μ. Γεδεών. Ὁ Lingenthal ἀποδίδωσιν εἰς τὸ χειρόγραφον τοῦ Σγούτα συνοδικὴν πρᾶξιν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ ἔτους 1555· αὕτη διέφυγε τὴν προσοχὴν ἡμῶν· σημειοῦμεν ὅμως ὅτι κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος πατριάρχης ἦτο ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως Ἰωάσαφ, διαδεχθεὶς τὸν τότε ἀποβιώσαντα Διονύσιον· ὥστε ἀνακρίβειά τις παρεισέφρησεν εἰς τοῦτο. Ὁ Μαλαξὸς περιέλαβεν εἰς τὴν συλλογὴν αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν γάμων σχέδια ἢ γράμματα, πραγματείαν Μανουὴλ Ξανθινοῦ, μεγάλου χαρτοφύλακος. Πρέπον ἐκρίναμεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι περὶ αὐτοῦ ἐγνωρίσαμεν, διότι ἀνακριβῶς καὶ ὑποθετικὰ ἐγράφησαν τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς μόνης ταύτης πραγματείας αὐτοῦ.

7. Τὸ ρμε΄ κεφάλαιον φέρει τίτλον: «Ἰδοὺ καὶ τὰ τῶν γάμων σχέδια, ἅτινα ἐσχεδίασεν ὁ σοφώτατος καὶ λογιώτατος Μέγας Χαρτοφύλαξ τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ὁ ἐν ἱεροδιακόνοις κύριος Μανουὴλ ὁ Ξανθινός». Τῆς μὲν πραγματείας εὑρίσκομεν μνείαν παρὰ Φαβρικίῳ, Ζαβίρᾳ, Σάθᾳ, Γεδεών[1] καὶ ἄλλοις· τοῦ δὲ βίου τοῦ συγγραφέως αὐτῆς, ἰδίᾳ δὲ τοῦ χρόνου αὐτοῦ συγκεχυμένον τινὰ καὶ ἀνακριβῆ λόγον παρὰ Φιλητᾷ καὶ Μουστοξύδῃ·[2] ὁ Ἰω Βελούδης,

1. Ἐντεῦθεν ἠπατήθη ὁ *Lingenthal* (σελ 5) καὶ ἔγραψεν ὅτι μετὰ τὸν Σήνατον τοῦ Μαν. Μαλαξοῦ περιελήφθη εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ μία συνοδικὴ πρᾶξις τοῦ 1660 ἔτους.

1. *Fabricius*, B. G. t. XI, 668 — *Ζαβίρας*, Νέα Ἑλλάς, σ. 82. — *Κ. Σάθας*, Ν. Φ. σ. 415. — *Μ. Γεδεών*, Π. Π. σ. 506, καὶ σημ. 792.

2. Ἑλληνομνήμονος σ. 509 κ.ἑ. — Ιρϐλ καὶ σημ. Σ, Ἀ(ριστάρχου) ἐν σελ. 17 τοῦ Σχεδ. *Παρανίκα*.

ἀποκρινόμενος εἰς τὸν πληροφορίας περὶ αὐτοῦ ζητήσαντα E. Legrand, οὐδεμίαν, λέγει, ἐν τοῖς χειρογράφοις αὐτοῦ εὗρε σημείωσιν, πιστεύει δὲ δυσκολωτάτην εἶναι τὴν ἀνεύρεσιν τοιαύτης.[1] Εὐτυχεῖς λοιπὸν λογιζόμεθα, διότι ἔχομεν εἰδήσεις τινὰς νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἤκμαζεν. Ὁ Μανουὴλ οὗτος εἶχε πατρίδα, ὡς ἐκ τοῦ ἐπωνύμου Ξανθινοῦ, Ξανθικοῦ, ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσωμεν, τὴν Ξάνθην· ἦλθεν εἰς γάμου κοινωνίαν μετὰ Ζωῆς, ἐξ ἧς ἀπέκτησε τέκνα· ἱεροδιακόνου ἔχων βαθμὸν ἐτιμήθη καὶ διὰ τοῦ ὀφφικίου Μεγάλου Χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· θανάτῳ διασπασθείς τῆς ὁμοζύγου Ζωῆς, ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν θεῖον καὶ ἀγγελικὸν σχῆμα καὶ μετωνομάσθη Μάξιμος μοναχός· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγκατεβίωσεν εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, τῆς περὶ τὴν ἐπαρχίαν τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης καὶ πλησίον τῆς Γαλατίτσας, τῆς ὁποίας ἦτο καὶ ἀδελφός, εἰς δηλονότι ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν ἀδελφότητα μοναχῶν, οἵτινες, συνδρομῇ τῶν χριστιανῶν λαϊκῶν τε καὶ ἱερωμένων, ἀνῳκοδόμησαν τὴν κατηρειπωμένην μονήν· δι' ὃ ἐν αὐτῇ ὠφείλετο νὰ μνημονεύηται ἀδιαλείπτως καὶ ὁ Μάξιμος σὺν τῇ χρηματισάσῃ συμβίῳ αὐτοῦ Ζωῇ.[2] Πρωτουργὸς τῆς ἐκ βάθρων ἀνοικοδομήσεως τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Ἀναστασίας ἐγένετο Θεωνᾶς, ὁ μετέπειτα μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, λαβὼν ἔγγραφον συγκατάθεσιν τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ, χρονολογουμένην ἔτει ,ζλθ΄ ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ, ἰνδ. δ΄ (=1531)· εἰς τὴν ἀνοικοδόμησιν προέβη χάριν τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἰακώβου, συμμαθητοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τῷ διδασκάλῳ Ἰακώβῳ τῷ Γέροντι ἐν τῇ σκήτῃ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, καταστήσας αὐτὴν ἡσυχαστήριον ἑκατὸν πεντήκοντα μοναχῶν.[1] Ἐὰν συναρμόσωμεν ταῦτα καὶ τὸ σημείωμα τῶν τέκνων τοῦ Μανουὴλ Ξανθινοῦ, τὸ παρατεθὲν ἐν τῇ ὑποσημειώσει ἐπιτρέπεται νὰ θεωρήσωμεν καὶ αὐτὸν μαθητὴν τοῦ Γέροντος Ἰακώβου, συμμαθητὴν τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἰακώβου, τοῦ καὶ Ἀββᾶ ἐπικεκλημένου· ἐνισχύεται δὲ καὶ ἡ ἐξενεχθεῖσα γνώμη περὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, τῆς Ξάνθης, γειτνιαζούσης ὁπωσδήποτε τῇ τε ἐν Ἁγίῳ ὄρει μονῇ καὶ τῇ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας ἐν τῇ Χαλκιδικῇ. Τὸ ὀφφίκιον τοῦ Μεγάλου Χαρτοφύλακος ὁ ἔχων «ἐκ τῆς »τάξεως κυρίως τῶν ἱεροδιακόνων . . . ἔχει »τὰς ἱερολογίας τῶν μνηστειῶν, τὰς ὁποίας »ἱερολογῶν καὶ ἀναγράφωντας τὰς πέμπει »εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν ἐνοριῶν νὰ τὰς εὐλογή»σῃ . . . καὶ τὰ τῶν γάμων νομίμως φρον»τίζει γίγνεσθαι»·[2] αὐτὸς ἑπομένως ἦτο ὁ ἁρμοδιώτερος εἰς συγγραφὴν πραγματείας περὶ συνοικεσίων καὶ περὶ βαθμῶν συγγενείας, διὸ καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ ἀπὸ Σοφίας (1520-1544) τῷ Μανουὴλ Ξανθινῷ, τότε μεγάλῳ χαρτοφύλακι ὄντι, ὥρισε τὴν περὶ τοῦ θέματος τούτου συγγραφήν, ἀνακριβῶς λεγομένην ὑπό τινων ἔργον αὐτοῦ τούτου τοῦ πατριάρχου.[3] Τῆς πραγματείας

1. *E. Legrand*, Bibl. Hell. XV—XVI siécle, t. II, 1, note 1.

2. Ἐν βομβυκίνῳ φύλλῳ 379, τελευταίῳ τοῦ μεμβρανίνου κώδικος, τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ὑπ' ἀρ. ccxxiv τῆς Κοϊσλινιανῆς Βιβλιοθήκης, ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς, μεταγενεστέρᾳ χειρὶ γραφέντα: «Τὸ παρὸν βιβλίον ὁ Πραξαπόστολος σὺν τῇ ἐν αὐτῷ Θείᾳ Ἀποκαλύψει τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἀγορὰ καὶ ἴδιον κτῆμα ὂν τοῦ μακαρίτου μεγάλου χαρτοφύλακος τῆς καθολικῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κυροῦ Μανουὴλ ἱεροδιακόνου τοῦ Ξανθικοῦ, τοῦ διὰ τοῦ Θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθέντος Μαξίμου μοναχοῦ, ἀφιέρωται καὶ προσηλώθη παρ' ἡμῶν τῶν ἐκείνου τέκνων εἰς τὴν Θείαν καὶ ἱερὰν καὶ σεβασμίαν μονὴν τῆς ἁγίας μου Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας τῆς περὶ τὴν ἐπαρχίαν τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἔγγιστα οὔσης τῆς Γαλατίτζας, ἤντινα ἀνήγειρον καὶ χάριν τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἰακώβου τοῦ καὶ Ἀββᾶ ἐπικεκλημένου οἱ ἀπὸ τοῦ ἐκείνου τάγματος καταγόμενοι μοναχοί, βοηθείᾳ καὶ συνδρομῇ χριστιανῶν πολλῶν ἱερωμένων τε καὶ λαϊκῶν ἐν ταύτῃ ἀδελφότητι γενομένων· μεθ' ὧν εἷς ἔστι τῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν καὶ ὁ ἀνωτέρω ρηθεὶς κυρὸς Μάξιμος μοναχός, ὃς καὶ ὀφείλει μνημονεύεσθαι ἀδιαλείπτως ἐν τῇ Θείᾳ αὐτῇ μονῇ σὺν τῇ κατὰ κόσμον Ζωῇ τῇ χρηματισάσῃ συμβίῳ ἐκείνου· καὶ ὅστις τὴν τοιαύτην. . . » κτλ. [Ἐπονταὶ τὰ συνήθη ἐπιτίμια κατὰ τῶν ὑποξαιρεσόντων τὸ βιβλίον]. *Montfauconius*, Bibl. Coisl. Parisiis 1715, cod. ccxxiv, σελ. 275-276.

1. *Π. Παπαγεωργίου*, Ἐκδρομὴ εἰς τὴν βασιλ. καὶ πατριαρχ. μονὴν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας ἐν τῇ Χαλκιδικῇ σελ. 71—72 ἐν VII τόμῳ (1898) τοῦ Byz. Zeitschr. (σελ. 57—82). *Π. Γ. Ζερλέντης*, περί τινων μητροπολ. Θεσσαλ., ἐν τῷ XII τ. (1905) τοῦ Byz. Zeitschr.

2. *Χρύσανθος*, Συνταγμάτιον κτλ., ἐνετίησι 1778, σελ. 9—11.

3. *Fabricius*, B. G. τ. XI (οὐχὶ τ. Z΄ ὡς ὁ *Γεδεὼν* λέγει ἐν σημ. 792 τῶν Π. Π.) σ. 638: tractatus de cognatione, quatenus connubium impedire potest, ἐν τῇ Βιϐλ. Βιέννης. *Ζαβίρας*, Ν. Ἑλ. σ. 333, περὶ συγ-

τοῦ Ξανθινοῦ πλεῖστα σῴζονται ἀντίγραφα εἰς τὰς βιβλιοθήκας Βενετίας, Βιέννης, Τουρίνου, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγιοταφικοῦ Μετοχίου, ἐν τοῖς Ναυανοῖς χειρογράφοις καὶ ἀλλαχοῦ· ὁ τίτλος αὐτῆς ἔχει διαφόρους τύπους, οἷον: Ἔκθεσις κεκωλυμένων καὶ ἀκωλύτων γάμων·[1] ἔκθεσις περὶ κεκωλυμένων γάμων κτλ.·[2] περὶ συνοικεσίων·[3] ἔκθεσις τῶν γαμικῶν συναλλαγμάτων[4] καὶ οὕτω καθεξῆς. Πλήρη τίτλον εὑρήσομεν ἐν τῇ τύποις ἐκδόσει τῆς πραγματείας· ἐξέδωκε δ' αὐτὴν ὁ Ζαχαρίας Σκορδύλιος, περιλαβὼν ἐν τῷ ἔργῳ, ὅπερ ἐτύπωσε τὸ πρῶτον ἐν Βενετίᾳ τῷ 1564 ὑπὸ τὸν ἀκόλουθον τίτλον: «Περὶ τῶν τῆς συγγενείας βαθμῶν συνοπτικὴ συλλογὴ ἐκ διαφόρων συντεθεῖσα παρὰ Ζαχαρίου ἱερέως Σκορδυλίου Κρητός, ἐπονομαζομένου Μαραφαρᾶ καὶ ἐπιτρόπου τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Ἰωάσαφ». Τούτοις δ' ἀμέσως ὁ συλλογεὺς προστίθησι: «σὺν τοῖς ἄλλοις κατεστρώθη· Μανουήλου ἱεροδιακόνου καὶ Μεγάλου Χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔκθεσις ἁπλουστέρα τε καὶ συντομωτέρα, συντεθεῖσα παρ' ἡμῶν ἀρτίως καὶ ἐκδοθεῖσα ὁρισμῷ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου Ἱερεμίου». Τὸ βιβλίον τοῦ Σκορδυλίου ἀνετυπώθη τῷ 1569, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Γέρλαχ θεωρουμένην ἀμφίβολον, τῷ 1588, τῷ 1593, μετὰ τοῦ αὐτοῦ τίτλου ἀπαραλλάκτως. Ὁ Ζαβίρας λέγει ὅτι ἐξεδόθη καὶ ἐν τῷ Εἰρμολογίῳ ἡ ἔκθεσις αὕτη τῷ 1553, ἔκδοσις ἄγνωστος τοῖς βιβλιογράφοις, ἢ 1753 κατὰ τὸν Σάθαν, ὡσαύτως ἄγνωστος ἔκδοσις, ἄτε πρώτης θεωρουμένης τῆς ἐν ἔτει 1603 καὶ δευτέρας τῆς τῷ 1643·[1] περιελήφθη δὲ καὶ εἰς τὰς μετέπειτα ἀνατυπώσεις τοῦ Εἰρμολογίου.[2]

Εἰ καὶ χαρακτηρίζεται ἡ ἔκθεσις ὑπὸ τοῦ Ξανθινοῦ ὡς «ἁπλουστέρα καὶ συντομωτέρα», ἀπαντᾷ ἐν τούτοις σύστασις αὐτῆς, ὅτι «κατὰ πλάτος τὰ Κανονικὰ καὶ μὴ συνοικέσια καταλέγει».[3] Ὁ τοῦ Μανουὴλ Ξανθινοῦ τίτλος τοῦ ἔργου, παρεντεθεὶς ἐν τῷ τίτλῳ τῆς συλλογῆς τοῦ Ζαχ. Σκορδυλίου ἀπεπλάνησε τοὺς ἀσχοληθέντας περὶ τῶν δύο τούτων συλλογέων· ἄλλοι μὲν ἐξέλαβον συλλογέα τῆς ἐκθέσεως τὸν μέγαν ῥήτορα Μανουὴλ τὸν Κορίνθιον·[4] ἄλλοι δὲ τὸν αἰῶνάς τινας πρὸ αὐτοῦ ἀκμάσαντα Μανουὴλ τὸν Ὀλόβολον,[5] γράψαντα εἰς ἀρχαίαν γλῶσσαν τὴν ἔκθεσιν, παραφράσαντα δ' αὐτὴν τὸν Σκορδύλιον ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον. Ὁ Βελοῦδος λέγει τὸν Ξανθινὸν μέγαν ῥήτορα,[6] ὁ δὲ Χρ. Φιλητᾶς, ἀπορίᾳ κατεχόμενος περὶ αὐτοῦ, ἀνεμνήσθη τοῦ ἐν ἔτει 1638 ὑπογραφέντος που Μανουὴλ μεγάλου χαρτοφύλακος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἴκασεν ὅτι νεώτατος συνέγραψε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἔκθεσιν.[7] Οὗτος ἐπλανήθη καὶ διότι τὸν ἐν τῷ τίτλῳ τῆς Ἐκθέσεως μνημονευόμενον οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν ἐξέλαβε τὸν ἀπὸ Λαρίσσης, τὸν δὶς πατριαρχεύσαντα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1571—1595, ἀντὶ τοῦ ἀπὸ Σοφίας (1520—1546), κακίσας τὸν Σκορδύλιον ἢ ὡς ἀμελήσαντα κατὰ τὰς ἀνατυπώσεις τοῦ ἔργου νὰ μεταβάλῃ τὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ ὄνομα, ἢ ὡς ἀσμενίζοντα εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ πρώτου ἀξιώματος ἐναντίον τῆς ἀληθείας,[1] ὑποπεσὼν ἅμα καὶ εἰς ἑτέραν πλάνην, διότι ἐξέλαβε τὸν ὁρισμὸν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου ὡς ἀπευθυνθέντα οὐχὶ εἰς τὸν Ξανθινόν, ἀλλ' εἰς τὸν Σκορδύλιον. Πᾶσαι αὗται αἱ γνῶμαι πίπτουσι, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μανουὴλ Ξανθινός, ἱεροδιάκονος καὶ μέγας χαρτοφύλαξ συνέθετο τὴν πραγματείαν ταύτην ὁρισμῷ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ ἀπὸ Σοφίας, ἐγκρίσει αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαν, οὐχὶ τύποις, ἀλλ' εἰς χρῆσιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι ὁ Ζ. Σκορδύλιος, ἔξαρχος καὶ ἐπίτροπος ὢν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως (1555—1565), ἐξέδωκεν αὐτήν, περιλαβὼν ἐν ἰδίᾳ συλλογῇ, τὸ πρῶτον ἔτει 1564· αἱ δὲ μετέπειτα ἐκδόσεις ἦσαν ἁπλούστατα ἀνατυπώσεις τοῦ ἔργου, καὶ ἑπομένως οὐδεμία μεταβολὴ ἐπετρέπετο. Κατὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν, ἔτει 1564, ὁ Μ. Ξανθινὸς ἔζη, ἀποβαλὼν τὸ ὀφφίκιον τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος, μείνας δ' ἱερεύς, μέλλων νὰ ἐφησυχάσῃ ἢ καὶ ἐφησυχάσας εἰς τὴν ἐν Γαλατίτσᾳ ἱερὰν μονὴν τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, ἧς ἦτο εἷς τῶν ἀδελφῶν, ὡς εἴδομεν. Τεκμαιρόμεθα ταῦτα ἐκ τοῦ ἑπομένου εἰς αὐτὸν ἐπιγράμματος τοῦ ἐκδότου τῆς ἐκθέσεως:

ΖΑΧΑΡΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ

Χαρτοφύλαξ ***πάρος*** *ἀχχιστείας πείσματα Ἄλυσεν ἕρμείῃ τέχνῃ·* ***νῦν*** *δ' ἱερεὺς ἀλίτρός.*

Ἀντίγραφον τῆς συλλογῆς ταύτης τοῦ Σκορδυλίου, φιλοπονηθὲν ὑπὸ Στυλιανοῦ Ῥίκη Κερκυραίου, καὶ σῳζόμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Τουρίνου φέρει χρονολογίαν «ἐν ἔτει αφλη', ὀκτωβρίου ιγ'»· ὁ Μουστοξύδης[2] λέγει ὅτι τὰς δεκάδας παρήλλαξεν ὁ ἀντιγραφεύς, ἀλλὰ πιθανώτερον, νομίζομεν, ἐτυπώθη ἢ ἀνεγνώσθη κακῶς ἡ ἐν τῷ χειρογράφῳ χρονολογία αφπη' ἢ μᾶλλον αφλη'. Εἰς τὸ προτελευταῖον φύλλον τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1564 ἀναγινώσκονται τὰς ἑξῆς: «Τὰ παρόντα συνοικέσια ἐτυπώθη ἐνετίησιν ἐν οἰκίᾳ Ἰακώβου τοῦ Λεονγκίνου....συλλογῇ καὶ ἐπιμελείᾳ Ζαχαρίου ἱερέως Σκορδυλίου τοῦ Κρητὸς.... ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αφξδ' ἐν μηνὶ ἑκατομβαιῶνι» (=1564, Ἰουνίῳ). Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ τῆς τοῦ 1588 ἐκδόσεως ταῦτα: «Τὰ παρόντα συνοικέσια ἐτυπώθη ἐν ἐνετίαις ἐν οἰκίᾳ Πέτρου τοῦ Τζανέτου καὶ ἐπιμελείᾳ Γεωργίου ἱερέως Βλαστοῦ κρητός, τοῦ ἐπονομαζομένου Πουνιαλέτου, ἔτει τῷ ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου....αφπη»·[1] ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι ἦτο μακαρίτης τότε ὁ Σκορδύλιος. Ἀντίτυπον τῆς πραγματείας ταύτης εὑρισκόμενον, ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσείῳ, ὁ Legrand θεωρεῖ τυπωθὲν ἔτει 1593.[2] Ἡ ἔκδοσις αὕτη ὡς καὶ ἡ τοῦ 1564 φέρουσι προσωπογραφίαν, ὁμοίαν τῇ ὑπαρχούσῃ εἰς τὴν ἔτει 1563 τυπωθεῖσαν συλλογὴν ἐπιγραμμάτων κτλ. ἐπιμελείᾳ τοῦ Σκορδυλίου, ἑκατέρωθεν τῆς ὁποίας φέρονται τὰ γράμματα ΠΖ. Ὁ Legrand ἀναδημοσιεύσας τὴν εἰκόνα, πιθανὴν σημασίαν τῶν γραμμάτων λέγει *Πρόσωπον Ζαχαρίου*·[3] βέβαιον ἡμεῖς νομίζομεν Παπᾶ Ζαχαρίας. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Μανουὴλ Ξανθινοῦ καὶ τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ ἔχομεν ἡμεῖς γνωρίσει καὶ παραθέτοντες αὐτά, σημειοῦμεν ὅτι ὁ Ἰω. Βελοῦδος ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Legrand ἀπεκρίθη ὅτι οὐδεμίαν ἐν τοῖς χειρογράφοις αὐτοῦ εὗρε σημείωσιν, δυσκολωτάτην δὲ πιστεύει καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τοιαύτης [*Legrand*, B. Hel. II, σ. 1, σημ. 1].

8. «Περὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πόσους χρόνους ἔζησε(ν) καθένας εἰς τὸν θρόνον» ἐπιγράφεται τὸ τϐ' κεφάλαιον περιέχει δὲ τὰς ἑπομένας χρονολογικὰς σημειώσεις περὶ τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1311-1333 πατριαρχευσάντων, τὰς ὁποίας, καίπερ ἀσαφῶς ἐκτεθειμένας, εὑρίσκομεν ὅμως ἀξίας μνείας, ὡς συμπληρούσας τὰ κατὰ τὴν περίοδον ἀκριβῶς ταύτην ὑπάρχοντα κενὰ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς Καταλόγους τοῦ Ματθαίου Κιγάλλα καὶ τοῦ Φιλίππου Κυπρίου· αὗται δ' εἰσί: «*Νήφων*· χρόνους γ' καὶ μῆ»νας . . . καὶ ἐξεβλήθη· κατὰ μῆνα ια' τοῦ »Ἀπριλίου τῆς η' ἰνδικτιῶνος· κατὰ τὴν ιϐ'

γενείας τουτέστι πότε ὁ γάμος κωλύεται. Ὁ *Ἰω. Βελούδης* διέγνω τὸ λάθος μεταδοὺς τῷ Μ. Γεδεὼν τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῆς: Ἔκδοσις (περὶ συγγενείας δηλονότι) ἁπλουστέρα καὶ συντομωτέρα συντεθεῖσα παρ' ἡμῶν ἀρτίως καὶ ἐκδοθεῖσα ὁρισμῷ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἱερεμίου [Ἐκκλ. Ἀλήθ. (1884/5) σελ. 37]. Ὁ Ναυιανὸς κῶδιξ 229, τοῦ ιϛ' αἰῶνος, ἐν σ. 2 ἔχει: «Περὶ τῶν τῆς συγγενείας βαθμῶν· ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν Ἰνστιτούτων»· εἶτα ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ: «Ἔκθεσις ἁπλουστέρα καὶ συντομωτέρα περὶ κεκωλυμένων καὶ ἀκωλύτων γάμων· συντεθεῖσα παρὰ Μανουὴλ τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος τῆς ἁγίας καὶ σεβασμίας τοῦ Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐκδοθεῖσα ὁρισμῷ τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἱερεμίου». ἄρχ. ἡ συγγένεια διαιρεῖται εἰς πέντε. (*Mingarelli*, cod. Mss. Gr. apud. Nanios κτλ. σελ. 423).

1. *Α. Π. Κεραμεύς*, Ἱερ. Βιϐλ., ἐν Πετρουπόλει 1897, τ. Γ', σ. 65-66. — Τ. Δ'. σ. 259.

2. *Fabricius*, B. G. XV, 668: expositis de matrimoniis prohibitis etc.

3. *Μ. Γεδεών*, Πατρ. Πίν. σ. 506.

4. *Α. Π. Κεραμεύς*, αὐτόθι, Δ' σ. 389.

1. *Α. Π. Βρετός*, Νεοελ. Ἀθήν. 1854, Α', σ. 12, ἀρ. 28, κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Cave. Ὁ *Μ. Γεδεὼν* ἀναφέρει ἔκδοσιν ἔτει 1863, παραπέμπων εἰς τὴν 311 σ. τοῦ Ἑλληνομνήμονος· ἀλλ' ἐκεῖ ὁ *Χρ. Φιλητᾶς* ἀναφέρει ἔκδοσιν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἄλλου τινὸς ἔργου, εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ ὁποίου ὑπάρχει μνεία τοῦ Ζ. Σκορδυλίου. Ὁ *Σάθας*, ἀντιγράψας τὰ παρὰ Ζαβίρᾳ, διττῶς ἐλανθάσθη, ἔτος μὲν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Εἰρμολογίου ἔχει 1753, ἐπώνυμον δὲ τοῦ Μανουὴλ Ξανθὸς ἀντὶ Ξανθινοῦ.

2. Κατὰ τὰ ἔτη 1780, 1800, 1811. *Α. Π. Βρετός*, Ν. Φ. Α'' σ. 102, ἀριθ. 291.

3. *Χριστόφορος μοναχός*, Κανονικὸν κτλ. ἐν Κ/πόλει ,αω', σ. 97. σημ. 1.

4. *Σάθας*, Ν. Φ. σ. 124. *Fabricius*, B. G. XI, σ. 668. Η. *Μουστοξύδης*, Ἑλληνομν. σ. 313.

5. *Fabricius*, B. G. XI. σ. 666. Η. καὶ κατ' αὐτὸν Σ. Α. ἐν σ. 17 τοῦ Σχεδιάσματος τοῦ *Παρανίκα*. Ὑπεδείχθη τὸ λάθος ὑπὸ Μουστοξύδου ἔνθ' ἀν. καὶ *Μ. Γεδεών*, Ἐκκλ. Ἀλήθ. Ε', σ. σ. 37.

6. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Μ. Γεδεών, ἔνθ. ἀν.

7. Ἐν σελ. 312 τοῦ Ἑλληνομνήμονος.

1. Αὐτόθι.

2. *Μουστοξύδης*, Ἑλληνομν. σ. 307. *Σάθας*, Ν. Φ. σ. 168/6. *Pasini*, Catal. κτλ. I, 258, ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τοῦ σημειώματος ἔχει ἔτος τὸ αὐτό, δι' ἀριθμῶν δὲ 1536.

1. *Legrand*, B. H. τ. II, σ. 51.

2. Αὐτόθι, σελ. 88.

3. Αὐτόθι, τόμ. I. σελ. 315.

» τοῦ Μαΐου μηνὸς τῆς ιγ' ἰνδικτιῶνος ὁ *Γλυ-*
» *κὺς Ἰωάννης*, λογοθέτης τηνικαῦτα τοῦ
» δρόμου· παρητήσατο κατὰ τῆς ια' Μαΐου
» τῆς ιδ' ἰνδικτιῶνος. Κατὰ τὴν κϐ' Μαρτίου
» τῆς γ' ἰνδικτιῶνος *Γεράσιμος*· χρόνον α'.
» Μετὰ χρόνους β', μῆνας ζ' καὶ ἡμέρας ια',
» κατὰ τὴν τοῦ Νοεμβρίου τῆς ζ' ἰνδικτιῶ-
» νος ἡμέρα(ν) γ', ὁ ἁγιορείτης Ἡσαΐας, χρό-
» νους δέκα». Συνδυάζοντες τὰς σημειώσεις ταύτας πρὸς τὰς ἐκδοθείσας ὑπὸ τοῦ Λαϐϐέου ἐκ κώδικος τῆς Κλαρομοντανῆς βιβλιοθήκης, τὰς ἀναδημοσιευθείσας ὑπὸ τοῦ Ἀνσέλμου Βανδουρίου (Imp. Orient., not. 576) ἔχομεν τὸν ἑπόμενον χρονολογικὸν πατριαρχικὸν πίνακα: *Νήφων*· ἔτη τρία καὶ μῆνας δέκα, ἀπὸ τῆς 11 Ἀπριλίου 1310 (η' ἰνδ.) ἕως Φεβρουαρίου 1314. Χηρεία (βραχυχρόνιος, κατὰ Γεδεών, Π. Π., σ. 414) ἀπὸ Φεβρουαρίου 1314 ἕως τῆς 11 Μαΐου 1315. *Ἰωάννης ὁ Γλυκύς*· ἔτη τέσσαρα, ἀπὸ τῆς 12 Μαΐου 1315 (ιγ' ἰνδ.) ἕως τῆς 11 Μαΐου 1319 (β' ἰνδ. ἀντὶ ιδ'). Χηρεία (ἀμνημόνευτος παρὰ Γεδεών) ἀπὸ τῆς 12 Μαΐου 1319 ἕως τῆς 21 Μαρτίου 1320. *Γεράσιμος*· ἔτος ἓν καὶ μὴν εἷς, ἀπὸ τῆς 22 Μαρτίου 1320 ἕως τῆς 19 Ἀπριλίου 1321, ὅτε κατὰ Γρηγορᾶν ἀπέθανε. Χηρεία (τριακοντάμηνος παρὰ Γεδεών, Π.Π., σ. 417), ἔτη δύο, μῆνες ἑπτά, ἡμέραι ἕνδεκα, ἀπὸ 21 Ἀπριλίου 1321 ἕως τῆς 30 (λ' ἀντὶ γ') Νοεμβρίου 1323 (ζ' ἰνδ.) *Ἡσαΐας*· ἔτη δέκα, ἀπὸ τῆς 1ης Δεκεμβρίου 1323 μέχρι Δεκεμβρίου τοῦ 1333 ἔτους.

9. Ἐκ τοῦ προοιμίου τοῦ Μαλαξοῦ μανθάνομεν ὅτι προέϐη εἰς τὴν μετάφρασιν εἰς κοινὴν γλῶσσαν τῶν ἱερῶν κανόνων, διότι καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ ἐπεχείρησαν τοῦτο· ἄγνωστον ποῖοι ἦσαν οὗτοι· ὁ Μ. Γεδεὼν ἐν πραγματείᾳ «αἱ παρ' ἡμῖν συλλογαὶ τῶν ἱερῶν κανόνων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους» (ἐν τῇ Ἐκκλησ. Ἀληθείᾳ, τ. Η', 1887/8 σ. 6 κ. ἑ.) θεωρεῖ τὸν Μαλαξὸν πρῶτον συλλογέα, παρατρέχων ἀνωνύμου τινὸς νομικὴν συλλογήν, γραφεῖσαν φθίνοντος τοῦ ΙΕ' ἢ ἀρχομένου τοῦ ΙϚ' αἰῶνος, σῳζομένην δ' ἐν τῇ ἱερᾷ τῶν Ἰϐήρων μονῇ, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει. Ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν σῳζομένων ἀντιγράφων τῆς συλλογῆς ταύτης τοῦ Μαλαξοῦ, πολλαπλασιαζομένων οὐχὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ὡς τινες ἀναποδείκτως λέγουσιν, ἂν καὶ μαρτυροῦσιν ὅτι εἶχεν οὗτος καὶ τὴν ἀντιγραφὴν βιοποριστικὸν ἔργον, ἀλλ' ὑπὸ διαφόρων κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐν διαφόροις τόποις, ἀποδείκνυσι τρανότατα καὶ τορώτατα, ὅτι ὁ ὀρθόδοξος τῆς Ἀνατολῆς κλῆρος ἠννόει νὰ κυβερνᾷ τὸ ἐκκλησιαστικὸν σκάφος οὐχὶ αὐθαιρέτως καὶ ἄνευ πυξίδος, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κανόνων, τοὺς ὁποίους ἐθέσπισαν οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι, αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καὶ οἱ θεῖοι Πατέρες καὶ ἡρμήνευσαν μεταγενέστεροι σοφοὶ καὶ ἱεροὶ ἄνδρες. Ἡ πρωτότυπος γλῶσσα τοῦ κειμένου αὐτῶν, ἐπειδή, ἕνεκα τῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων περιστάσεων καὶ ἀτασθαλιῶν, δυσνόητος καὶ ἀκατάληπτος εἶχεν ἀποβῇ, χρησιμώτατον ἔργον ἔπραξεν ὁ Μαλαξὸς συμπήξας αὐτὸ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, τὴν λαλουμένην καὶ παρὰ πάντων ἐννοουμένην, καὶ διὰ τοῦτο ἁπλήστως ἀντεγράφη καὶ ἐκυκλοφόρησε, καίπερ ἐνέχον μύθους τινὰς καὶ προλήψεις, κρατούσας ἴσως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συμπήξεως, μὴ ἐξοϐελισθείσας δ' ἐφεξῆς ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀντιγραφέων. Ἡ ἀκμὴ τοῦ ἔργου διετηρήθη μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος· ἐν ἔτει 1787 ὁ ἐκ Δημητσάνης ἱερομόναχος Ἀγάπιος ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ «συλλογὴν Κανόνων», προϐὰς εἰς τοῦτο διὰ τὸ «ἀπατᾶσθαι πολλοὺς ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων χειρογράφων τινῶν Κανονικῶν, μύθους ὀθνείους μᾶλλον ἢ κανόνας θείους ἐχόντων», ὡς ἐν τῷ προλόγῳ γράφει, λέγων καὶ ταῦτα: «τὰ ἀνώνυμα ἐκεῖνα Κανονικὰ βλάϐην οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς μετερχομένοις αὐτὰ καὶ ἀπάτην ἐμποιοῦσι»[1] παρὰ ταῦτα, ἅτινα ἴσως εἶχον καὶ σκοπὸν συστατικὸν ὑπὲρ τῆς ἰδίας συλλογῆς «ἵνα τὴν κτῆσιν αὐτῆς ἀπόνως καὶ εὐώνως κοινὴν καταστήσῃ τοῖς ὀρθοδόξοις», τὸ ἔργον τοῦ Μαλαξοῦ εὐρεῖαν εὗρε κυκλοφορίαν, ποθητὸν γενόμενον κτῆμα, διότι περιελάμϐανε καὶ θέματα ἱστορικὰ καὶ χρονολογικά, καὶ κεφάλαια περὶ μνηστείας, γάμων, κληρονομίας, τύπους διαζυγίων, διαθηκῶν, ἐπιστολικῶν τίτλων μεταξὺ τῶν διαφόρων ϐαθμῶν τοῦ κλήρου καὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων καὶ λοιπά, ὡς ἐν τῷ πίνακι ἐξετέθησαν. Ἐὰν πιστῶς καὶ ἀκριϐῶς ὁ Μαλαξὸς ἡρμήνευσεν εἰς τὴν κοινὴν φράσιν τὰ κείμενα δὲν ἐξετάζομεν, ὄχι μόνον διότι τοιαύτη ἔρευνα θρησκευτικῶν θεμάτων ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ Συλλόγου, ἀλλὰ καὶ διότι αὕτη ὑπερϐαίνει τὰς ἡμετέρας γνώσεις. Τὴν χρησιμότητα τοῦ ἔργου ὡμολόγησαν οὐχ ἧττον καὶ νεώτεροι· Λέων ὁ Ἀλλάτιος ἐπεκαλέσθη αὐτό· ὁ δὲ Lingenthal γράφων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου πλειστάκις ἀναφέρεται εἰς τὸν Μαλαξὸν ὡς συμπήξαντα τὴν συλλογὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει ϐυζαντινῶν μόνον πηγῶν.[1] Λέγων δὲ ὁ αὐτὸς νομομαθής, ὅτι ἀπὸ τὸν Μαλαξὸν δὲν περιέμενεν ὑψηλότερον ἔργον,[2] δὲν γνωρίζει ἡμῖν ἐκ ποίας ἀπόψεως ἐπήγαγε τὴν τοιαύτην κρίσιν· ὁ Μαλαξὸς οὐδὲν ἄλλο προὐτίθετο εἰμὴ νὰ καταστήσῃ καταληπτοὺς τοὺς ἱεροὺς κανόνας εἰς τοὺς μὴ ἐννοοῦντας τὴν ἀρχικὴν τούτων γλῶσσαν· διέγνω τὴν χρησιμότητα τῆς παραφράσεως εἰς τὴν κοινὴν γλῶσαν δύο ὅλους αἰῶνας πρὸ τοῦ Ἀγαπίου καὶ τοῦ Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, τοῦ ἐκδότου τοῦ «Πηδαλίου» (1800), καὶ μάλιστα ἐκείνων τῶν κανόνων, ὅσοι ἦσαν κυρίως κατάλληλοι καὶ σημαίνοντες, ἐν αἷς περιστάσεσι διετέλει ὁ ὀρθόδοξος λαός, πρὸς ἐμπέδωσιν τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ παραδόσεων καὶ λειτουργίαν τῶν διατάξεων τοῦ παρ' αὐτῷ κρατοῦντος οἰκογενειακοῦ δικαίου. Διὰ ταῦτα μετ' ἐπαίνου καὶ εὐγνωμοσύνης διατηρήσομεν τὴν μνήμην αὐτοῦ.

1. *Zach. von Lingenthal*, ἔνθ. ἀν., σ. 41. *Μ. Γεδεών*, Ἐκκλ. Ἀλήθ. τόμ. Η' 1887/8, σελ. 16. *Ε. Καστόρχης*, περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ ἑλλην. σχολῆς, ὅστις λέγει ὅτι ὁ ἐκδότης «διετέινειμε δωρεὰν εἰς τὰς ἁπανταχοῦ ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια» τὸ βιϐλίον.

1. Ἡ πραγματεία ἐν *Θέμιδος*, τόμ. Ζ', σελ. 324-382 ἐδημοσιεύθη.

2. *Zach. von Lingenthal*, ἔνθ' ἀν. σ. 5.

Α'

Μνεῖαι πηγῶν καὶ κεφάλαια, ἐν οἷς αὗται φέρονται.

Ἀθανασίου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· α', ιη', ρδ', ρπ', ρις', σοζ'.
Ἀθανασίου, πατριάρχου Κ/πόλεως· ρις'.
Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, αὐτοκράτορος· κς', ρκ', ρμζ'.
Ἀναστασίου, πατριάρχου Ἀντιοχείας· τκη', τκθ'.
Ἀναστασίου (ἀββᾶ), Σιναΐτου· κη', σκδ', σλϐ', σνη', σνθ', σξϐ', σξς'.
Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, αὐτοκράτορος· ρις'.
Ἀποστολικοὶ κανόνες· [πλειστάκις].
Ἀρμενοπούλου· [ὁμοίως].
Ἀρσενίου, πατριάρχου Κ/πόλεως· ρλε'.
Βαλσαμῶνος, πατριάρχου Ἀντιοχείας· [πλειστάκις].
Βασιλείου=Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου καὶ Βασιλείου, αὐτοκρατόρων.
Βασιλείου, τοῦ Μεγάλου· ιδ', νθ', ρλδ' ρμθ', ροδ', ρπϐ', σ'.
Βιϐλιοθήκης, τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἁγ. Σοφίας· λγ'.
Βλαστάρεως, Ματθαίου· [πλειστάκις] — τοῦ νομοθέτου (;)· ριζ'.
Γερμανοῦ, πατριάρχου Κ/πόλεως· οϐ', ρη', ρμς', σοδ', σοε', σπϐ', σμα'.
Γεωργίου, πατριάρχου Κ/λεως τοῦ Ξιφιλίνου· σπγ'.
Γρηγορίου, Θεολόγου· ε', ρμη'.
Γρηγορίου, Νύσσης ἐπισκόπου· οϐ', σκζ'.
Γρηγορίου, Ρώμης πάπα, τοῦ Διαλόγου· ριδ'.
Διονυσίου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· ρδ'
Διονυσίου, » Κων/πόλεως· ρογ'.
Ἡλιού, Κρήτης ἐπισκόπου· ιδ'.
Ἡσαΐου, μοναχοῦ καὶ ἐγκλείστου· ριε'.
Θεοδώρου, Στουδίτου· σιγ'.
Ἰουστινιανοῦ, αὐτοκράτορος· κε', ος', σλη', σλϑ'.
[Ἰσαακίου Ἀγγέλου, αὐτοκράτορος· παρὰ Σγούτᾳ κεφάλ, β'].
Ἰωάννου, πατριάρχου Ἀντιοχείας· με'.
Ἰωάννου, Δαμασκηνοῦ· σκς'.
Ἰωάννου, Ζωναρᾶ· ιγ', ις'. λγ', ξ', σκ', σμα'.
Ἰωάννου, πατριάρχου Κ/πόλεως, τοῦ Νηστευτοῦ· [πλειστάκις].
Ἰωάννου, πατριάρχου Κ/πόλεως, τοῦ Χρυσοστόμου· λ', λα', λϑ'.
Ἰωάσαφ, πατριάρχου Κ/πόλεως· σοη'.
Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου καὶ Βασιλείου, αὐτοκρατόρων· [πλειστάκις].
Λέοντος, αὐτοκράτορος, τοῦ Σοφοῦ· ρκζ', ρλς', ρμζ', ροδ', ρπδ'.
Λέοντος, πατριάρχου Κ/πόλεως· ρλε'. — τοῦ Στυπῆ· αὐτόθι.
Λουκᾶ, πατριάρχου Κ/πόλεως· ις', ρλα', σκα'.
Μακαρίου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· σλα'.
Μαλαξοῦ, Νικολάου, πρωτοπαπᾶ Ναυπλίου· σοϐ'.
Μανουήλ, μεγάλου ρήτορος τῆς Μ. Ἐκκλησίας· ϐ'.
Μανουήλ, αὐτοκράτ., τοῦ Πορφυρογεννήτου· ρλα'.
Μανουήλ, τοῦ Ξανθινοῦ, μεγάλου χαρτοφύλακος· ρμέ.
Μαξίμου, τοῦ Ὁμολογητοῦ· τιδ'.
Μάρκου, ἱερομονάχου· σμζ'.
Μάρκου, πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· ξϐ'.
Μελετίου, μοναχοῦ· σκε'.
Μιχαήλ, τοῦ Χούμνου, ἐπισκόπου Θεσ/νίκης· ρλδ'.
Μιχαήλ, πατριάρχου Κ/πόλεως· λη', ρλε'.
Νικηφόρου, πατριάρχου Κ/πόλεως, τοῦ Ξανθοπούλου· μγ', ις', ρ', ρϑ', ρνϐ', ρπϐ', σιϑ', σμζ', σιδ'.
Νικήτα, ἐπισκόπου Ἡρακλείας· νδ', ρκε', ρογ'.
Νικολάου, πατριάρχου Κ/πόλεως· ρλγ', ρμϑ'.
Ξιφιλίνου = Γεωργίου.
Ξανθοπούλου· σλγ'.
Πατερικοῦ, ϐιϐλίου· λϑ', ρις', ρξ', σπ', σπδ'.
Πατρικίου· ρξ'.
Σάϐϐα, τοῦ ἡγιασμένου· σμζ'.
Συμεών, τοῦ ϑαυμαστοῦ ὄρους· σμε'.
Συμεών, ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης· [πλειστάκις].
Συνόδων οἰκουμενικῶν· [ὁμοίως].
Τιμοϑέου, πατριάρχου Κ/πόλεως· ργ', ρδ', σμς'.
Φιλοϑέου, » » σμδ'.
Φωτίου, » » ι'.

Β΄

(Διετηρήθη ἡ τοῦ χειρογράφου ὀρθογραφία).

Πίναξ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τοῦ παρόντος νομοκρίτου· μάλλιστα καὶ μεγίστων:

	Χειρόγρ. Ε. Φ. Σ.	Ἔκδοσις Σγούτα	Ἔκδοσις Lingenthal
Ὅτι ἡ ἁγία τριὰς ἕναι εἷς τρεῖς χαρακτῆρας· πλὴν δὲ ἕνας Θεός· ἀλλ' οὐχὶ τρεῖς· οὐδὲ διαμερισμένη ἀπ' ἀλλήλων.— *Θεολογία πολλῶν διδασκάλων*	α΄		
Περὶ ἡμῶν τῶν χριστιανῶν ὅταν προσκυνοῦμεν πῶς ἔχωμεν χρέος νὰ κάμνωμεν τὸν σταυρόν μας· καὶ τί δηλοῖ ὁ σταυρὸς ὁποῦ κάμνομεν εἰς τὸ σῶμα ἡμῶν. — *Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας*	β΄		
Περὶ κριτοῦ τί νὰ εἰκονίζει νὰ ἔχει.— *Ματθαίου*	γ΄	α΄	β΄
Περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ τοῦ ποιεῖν δικαιοούνην ὁ κριτής	δ΄	β΄	γ΄
Περὶ νόμου καὶ τί ἐστι νόμος.— *Ματθαίου*	ε΄	γ΄	δ΄
Περὶ συνηθείας ὁποῦ νὰ ἕναι εἰς Κάστρον. — *Ματθαίου*	ς΄	δ΄	ε΄,ς΄
Περὶ τῆς κωνσταντινουπόλεως πῶς ἐκαλεῖτο τὸ πρῶτον· καὶ τὴν σήμερον διατὶ λέγεται Κωνσταντινούπολις	ζ΄		η΄
Πότε ἐδόθη τοῦ πατριάρχου νὰ χειροτονεῖ τοὺς μητροπολίτας	η΄	ε΄	θ΄
Διὰ ποίαν αἰτίαν χειροτονεῖ ὁ Ἡρακλείας τὸν πατριάρχην, καὶ οὐχὶ ἄλλος	θ΄	ς΄	ια΄
Περὶ ἐκείνου ὁποῦ θέλῃ νὰ γένῃ ἀρχιερεύς, ἱερεύς, ἢ διάκων καὶ κατηγορηθῇ. . .	ι΄	ζ΄	ιε΄
Ἐὰν λάβῃ τινὰς ἀρχιερωσύνην ἢ ἱερωσύνην, ἢ ἄλλον ἐκκλησιαστικὸν χάρισμα, ἢ μεφλουρία· ἢ παρακάλεσιν ἀρχόντων, ἢ δυναστεία	ια΄	η΄	ιζ΄
Περὶ ἱερωμένων ἐὰν πορνεύσουν, ἢ κλεψουν ἢ κάμουν ὅρκον ψέματα.	ιβ΄	θ	κ΄
Περὶ ἱερέων καὶ διακόνων· ὅτι νὰ μηδὲν κάμνουν κανένα ἐκκλησιαστικὸν χωρὶς θέλημα τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν	ιγ΄		κε΄
Ὅτι οὐδένας τῶν ἱερωμένων ὁποῦ δὲν ἔχει γυναῖκα νὰ μηδὲν κατοικεῖ μετὰ ἄλλης· καὶ ἐὰν λεγχθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως καὶ δὲν τὴν ἐδιώξη κα(τόπιν;)	ιδ΄	ιδ΄	λ΄
Περὶ κατηγορίας ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ ποίους ἀνθρώπους δέχονται εἰς κατηγορίαν καὶ ποίους δὲν δέχονται	ιε΄	ιε΄	λα΄
Ὅτι οἱ κατηγοροῦντες τὸν ἀρχιερέα νὰ ἦναι ἀνεπίληπτοι	ις΄	ις΄	λβ΄
Ὅτι πόσοι ἀρχιερεῖς θέλουν νὰ εἶναι ὅταν κρίνουν ἀρχιερέα καὶ πόσοι εἰς ἱερέα, καὶ πόσοι εἰς διάκονα	ιζ΄	ιζ΄	λγ΄
Περὶ ἀρχιερέος ὁποῦ νὰ ἕναι εἰς κατηγορίαν καὶ νὰ κρίνεται· καὶ ἀπεστείλη ἡ σύνοδος· πρῶτον· δεύτερον· καὶ τρίτον μύνυμα καὶ δὲν ὑπάγη νὰ ἀποκριθῇ . . .	ιη΄	ιη΄	λδ΄
Ὅτι ἐὰν εὑρίσκεται εἰς κατηγορίαν χωρὶς νὰ γένῃ κρίσις τῶν ἀρχιερέων δὲν τὸν ἐβγάνουν ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ	ιθ΄	ιθ΄	λε΄
Περὶ τοῦ κατηγοροῦντος ἐπίσκοπον εἰς πολλὰ ἐναντία καὶ δὲν δυνηθῇ νὰ ἀποδείξη κανένα ἐξ αὐτά	κ΄	κ΄	λς΄
Ὅτι εἰς κρίσιν νὰ μηδὲν φέρνη αἱρετικὸν μάρτυρα· οὐδὲ ἄπιστον· οὐδὲ ἕνα πιστόν· εἰ μὴ δύο καὶ τρεῖς ἀξιοπίστους· καὶ εἰς κατηγορίαν πέντε	κα΄	κα΄	λζ΄
Περὶ κατηγόρων ὅτι νὰ μηδὲν φέρνουν μάρτυρας οἰκειακούς	κβ΄	κβ΄	λη΄
Περὶ τοῦ ἔχοντος ὑπόθεσιν νὰ μηδὲν φέρνη μάρτυρας συγγενεῖς του	κγ΄	»	λθ΄
Ὅτι ἀξιόπιστοι κάμνη χρεία νὰ εἶναι οἱ μάρτυρες· καὶ ποῖοι ἐμποδίζουνται νὰ μηδὲν μαρτυροῦν· καὶ ποῖοι δὲν ἐμποδίζονται	κδ΄	κγ΄	μ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν ψευδομαρτυρήσει: Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως	κε΄	κδ΄	μα΄
Περὶ ἱερέως ὁποῦ νὰ ἐναντιηθῇ τὴν ὑπογραφῆ του	κς΄	»	»
Περὶ ἀρχιερέων ἐὰν ἐκάθηραν τιναν ἀρχιερέα, καὶ ἐγένετο δευτέρα κρίσις· καὶ φανῇ ἀναίτιος ὁ ἀρχιερεὺς ὁποῦ ἐκαθηρέθη	κζ΄	κθ	μζ΄
Περὶ τῶν ἀναξίως εἰς ἀρχιερωσύνην ἐλθόντων	κη΄		νγ΄
Περὶ ἀναθέματος	κθ΄	λβ΄	νε΄
Περὶ τοῦ ἀφορισθέντος δικαίως· ἢ ἀδίκως παρὰ τοῦ ἀρχιερέως νὰ μηδὲν καταφρονήση τὸν ἀφορισμόν	λ΄	λγ΄	νς
Περὶ ἱερωμένων, ἐὰν ἀφωρέσουν τινὰν χωρὶς (αἰτίαν)	λα΄	λδ΄	νζ΄
Περὶ τῶν συνευχομένων μετὰ τοῦ ἀφωρισμένου	λβ΄	λε΄	ρκγ΄
Περὶ ἀφωρισμένου πῶς γνωρίζεται μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πόθεν ἀφωρίσθη . .	λγ΄	λς΄	ξ΄
Περὶ ἀφωρισμένων τοὺς ὁποίους ἀφορίζουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ μετὰ θάνατον εὑρίσκονται λελυμένα τὰ σώματα αὐτῶν	λδ΄	λη΄	ξγ΄

Περὶ ἀποθαμένου ὁποῦ νὰ εὑρεθῇ ἀκέραιον τὸ κορμῆ καὶ τρίχα νὰ μηδὲν . . .	λε΄	λθ΄	ξδ΄
Περὶ ἀρχιερέως ὅτι νὰ ἔχει ἐξουσίαν εἰς πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα . .	λς΄		κδ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν ἀργήσει αὐτὸν ὁ ἀρχιερεὺς αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς λειτουργήσει χωρὶς νὰ λάβη	λζ΄	μα΄	ξς΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν στανικῶς κουρευθῇ· ἢ μεγαλοσχημήσει ἢ κάμει παραί(τησιν). . .	λη΄	μη΄	οη΄
Περὶ ἀρχιερέων ἢ ἄλλου ἐκ τῶν ἱερέων ὁποῦ νὰ συνέρχεται εἰς ἁμαρτήματα· καὶ ὁ λαὸς νὰ τὸν ἀποφεύγη ἐξ αὐτοῦ. Ματθαίου	λθ΄	μθ΄	οθ΄
Περὶ ἐπισκόπου· ἢ πρεσβυτέρου· ἢ διακόνου ὁποῦ νὰ ἱερουργήσει, καὶ δὲν μεταλάβη τῶν ἀχράντων μυστηρίων	μ΄	νδ΄	ι΄
Περὶ τοῦ θέλοντος νὰ λάβη ἱερωσύνη χωρὶς νὰ ἐπάρη γυναῖκα	μα΄	νε΄	ι΄α΄
Περὶ κοσμικοῦ ἱερέως ὅτι δὲν κάμνη καλόγηρον	μβ΄	νς΄	ι΄β΄
Περὶ ἱερέως ὁποῦ νὰ ἔχει ἔχθραν καὶ λειτουργήσει	μγ΄	νζ΄	ι΄γ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν ξεράση τῇ ἡμέρᾳ ὁποῦ λειτουργήσει	μδ΄		ι΄δ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν λειτουργήσει χωρὶς ἀντιμινσίου	με΄	νη΄	ρκδ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν δὲν ψάλλει τὰς ὥρας αὐτοῦ καὶ λειτουργήσει	μς΄	ξ΄	ργ΄
Περὶ ἱερέως καταδώτου.	μζ΄	νθ΄	ρβ΄
Περὶ ἱερέως ὅτι δὲν κάμνη μόνος εὐχέλαιον.	μη΄	ξ΄	ρδ΄
Περὶ τὸ ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἥνεσά σε Κύριε· καὶ ποῖαι εἶναι αἱ ἑπτὰ αἰνέσεις . .	μθ΄	ξε΄	
Περὶ κοσμικοῦ ὁποῦ νὰ διακρίνεται νὰ μεταλάβη ὑπὸ ἱερέως κοσμικοῦ . . .	ν΄	ξς΄	ρι΄
Περὶ παρθένου ἱερέως ἐὰν ὑπανδρευθῇ· ὁμοίως πρεσβυτέρας ἐὰν χηρεύση . . .	να΄	ξζ΄	
Περὶ πρεσβυτέρου ἐὰν ὁμολογήση θεληματικῶς τὸ ἁμάρτημα ὁποῦ ἔκαμε πρὶν νὰ χειροτονηθῇ	νβ΄	ο΄	ριζ΄
Περὶ διακόνου ἐὰν πορνεύσει.	νγ΄	οα	ριη΄
Περὶ γυναικὸς ἐὰν κάμη παιδὶ καὶ καταβάλη (Ling. διαβάλλει) ἱερέαν ὅτι μετ' αὐτοῦ ἔκαμε	νδ΄	οβ΄	ριθ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν μοιχεύεται ἡ γυναῖκα του· ἢ καὶ λαϊκοῦ καὶ θέλει νὰ ἱερωθῇ . .	νε΄	οε΄	ρκε΄
Περὶ πρεσβυτέρας ἐὰν δυναστικῶς μολυνθῇ	νς		ρκς΄
Περὶ ἀρχιερέως, ἐὰν δεχθῇ ξένους ἱερεῖς χωρὶς συστατικὸν καὶ ἀπολιτικὸν γράμμα	νζ΄	ος΄	ρκζ΄
Περὶ αἰχμαλώτου ἱερέως ἐὰν δέχεται χωρὶς συστατικὸν καὶ ἀπολυτικόν	νη΄		ρκθ΄
Περὶ τῶν λαμβανόντων τόκους, ἢ ἱερωμένοι, ἢ καλόγεροι, ἢ καὶ λαϊκοί	νθ΄	οζ΄	ρλ΄
Περὶ κληρικῶν ἐὰν σένουν ἐγγυηταὶ καθήρονται	ξ΄	οη΄	ρλα
Περὶ τῶν δαιμονιζομένων, ὅπως νὰ μηδὲν γίνονται κληρικοί	ξα΄	π΄	ρλγ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν λούγεται τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ὁποῦ θέλει νὰ λειτουργήσει	ξβ΄	πδ΄	ρλζ΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν ἀνοίξη ἡ μίτη αὐτοῦ· ἢ τὰ δόντια· ὅταν θέλει νὰ λειτουργήση .	ξγ΄	πε΄	ρλη΄
Ὅτι ἐὰν χειροτονεῖ ἐπίσκοπος· ἢ ἄλλος τοῦ ἱερατικοῦ ὁποῦ νὰ ἔχει βλάβη εἰς τὸ	ξδ΄	πβ΄	ρλε΄
Περὶ ἀρχιερέως· ἢ τινος ἄλλου τῶν ἱερωμένων ὁποῦ ναφαντασθῇ τῇ ἡμέρα ὁποῦ θέλει νὰ λειτουργήσει	ξε΄	πς΄	
Περὶ ἱερέων ὅτι νὰ ἀπέχουν ἐκ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ὅταν θέλουν νὰ λειτουργήσουν	ξς΄	πζ΄	ρλθ΄
Περὶ ἱερῶν σκευῶν, καὶ ἱεροσυλίας	ξζ΄	πθ΄	ρμβ΄
Περὶ ἱερέως ὁποῦ νὰ εἰπῇ ἀπὸ τὸν θυμόν του ὅτι νὰ γένη ἀσεβής· ἢ ἄλλος κοσμικός, καὶ ἂν δύναται αὐτὸς ὁ ἱερεὺς νὰ ἱερουργεῖ	ξη΄	ι΄β΄	ρμς΄
Περὶ ἱερέως ἐὰν βλασφημήσει	ξθ΄		ρμζ΄
Περὶ ἀρχιερέως ἢ ἱερέως ἐὰν μεγαλοσχημήσει	ο΄	μη΄	οζ΄
Περὶ ἱερωμένου ὅτι νὰ μηδὲν ἐξαγορεύει χωρὶς θέλημα τοῦ ἀρχιερέως ἐξόχος ἀνέναι ἀνάγκης ἐξαγορεύει	οα΄		
Ἐὰν ἀφιερώσει τινὰς εἰς ἐκκλησίας, ἢ εἰς μοναστήριον πράγματα καὶ θέλει νὰ τὰ ἐπάρη ὀπίσω	οβ΄	ι΄ζ΄	
Ὅτι τὰ τῶν μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν δικαιώματα ἀπαρασάλευτα εἶναι . . .	ογ΄	»	
Περὶ στολῆς μοναχικῆς· καὶ τοῦ καμιλαυχίου, τί σημαίνουν	οδ΄	ι΄θ΄	τπς΄
Περὶ ἀσθενοῦς ὁποῦ νὰ γίνει καλόγηρος εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ.	οε΄	ρα΄	
Περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ καλογήρου πῶς νὰ ἡμιρασθοῦν· ἢ ἐὰν δὲν ἔχει παῖδας· ἢ ἔχει	ος΄	ργ΄	ρν΄
Περὶ πατρὸς ὅτι νὰ μηδὲν ὑστερήσει τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὸ μερτικόν του διατὶ ἐγίνη καλόγηρος.	οζ΄	»	ρνα΄
Περὶ τοῦ μὴ θάπτειν τὰ κορμία τῶν ἀποθαμένων ἀν(θρώπ)ων μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν	οη΄	ρη΄	ρνς
Ὅτι νὰ μὴ βάλουν ζῷον μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μείνη· εἰμὴ ἐξ ἀνάγκης . .	οθ΄	ρι΄	ρνθ΄
Ὅτι τρώγουν καὶ πίνουν καὶ μένου μέσα εἰς τὰς ἐκκλησίας κατὰ ἀνάγκης	π΄	ρια΄	ρξ΄

Περὶ τοῦ πῶς δεῖ βαπτίζειν ὁ ἱερεὺς τὸ παιδίον	πα΄	»	ρξα΄
Περὶ νηπίων ἐὰν ἔναι ἀμφιβολία εἰς αὐτὰ ὅτι ἐβαπτίσθησαν: ἢ ὄχι	πβ΄	ριθ΄	ροδ΄
Ὅτι τὸ παιδίον ὅταν τὸ βαπτίζεις εἰς τὴν κολυμβῆθραν νὰ εὐλέπῃ κατ' ἀνατολάς	πγ΄	ριγ΄	ρξδ΄
Περὶ τῆς θείας κολυμβῆθρας καὶ ὅλα τοῦ παιδίου τί δηλοῦσι εἰς τὸ βάπτισμα ὁποῦ βαπτίζεται	πδ΄		
Τί δηλοῖ ὁποῦ ἐκδύνουν τὸ παιδίον	πε΄	ριδ΄	ρξε΄
Τί δηλοῖ τὸ στρέψιμον τὸ ποῦ γυρίζουν τὸ παιδίον δυσικά	πς΄	ριε΄	ρξς΄
Περὶ τοῦ χρίσματος καὶ ἀλείμματος	πζ΄	»	ρξζ΄
Διατί βαπτιζόμεθα εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος	πη΄	ριϛ΄	ρξη΄
Περὶ τὰ σταυρώματα τί δηλοῦσι	πθ΄	ριζ΄	ρξθ΄
Περὶ τῆς κουρᾶς τοῦ παιδίου	ι΄	»	ρο΄
Περὶ τὰ νέα φορέματα ὁποῦ φορένη τὸ παιδὶ μετὰ τὸ βάπτισμα	ια΄	»	ροα΄
Περὶ τῶν βαπτιζομένων, ὅτι νὰ χρείουν αὐτοὺς τὸ ἅγιον καὶ μέγα μῦρον	ιβ΄	ριη΄	ροβ΄
Περὶ τῆς κολυμβήθρας τί εἰκονίζει	ιγ΄	»	ρογ΄
Περὶ παιδίου ἐὰν εὑρίσκεται εἰς νὰ ἀποθάνη καὶ ὁ ἱερεὺς βαπτίση αὐτὸ καὶ δὲν ἔφθασε νὰ εἰπῆ τοὺς ἀφορκισμοὺς οὐδὲ τὰς εὐχάς	ιδ΄	ρκ΄	ροε΄
Ὅτι εἰς πόσας ἡμέρας ναβαπτίζουν τὸ νήπιον	ιε΄		
Περὶ ἱερέων τῶν βαπτιζόντων παιδὶ τῶν ἀγαρηνῶν, ἢ δεχθοῦν αὐτοὺς διαναδόχους· ἢ λάβουν θυσία αἱρετικοῦ	ιϛ΄	ρκα΄	ρος΄
Ὅτι ἐξ ἀνάγκης βαπτίζει καὶ κοσμικός	ιζ΄	ρκβ΄	ροζ΄
Περὶ τῶν τελευτώντων νηπίων τῶν χριστιανῶν τῶν ἀβαπτίστων ποῦ ἀπέρχονται	ιη΄	»	ροη΄
Περὶ ἱερέως ὅτι νὰ μηδὲν βαπτίζει μέσα εἰς ὀσπήτιον	ιθ΄	ρκς΄	ρπβ΄
Περὶ παιδίου βρέφους ἀν ἀποθάνη ἀβάπτιστον ἀπὸ ἀμελείας τοῦ ἱερέως· ἢ τῶν γονέων	ρ΄	»	ρπγ΄
Περὶ ἀσθενοὺς ἀν ἀποθάνη χωρὶς νὰ μεταδοθῆ, ἢ ἐξαμελείας αὐτοῦ, ἢ ἄλλοι	ρα΄		
Περὶ τοῦ ἔχοντος ἔχθραν μετά τινος, νὰ μὴ δεχθῆς τὰ πρόσφορα αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν οὔτε νὰ τὸν ἐμεταλάβῃς	ρβ΄	ρλς΄	φπδ΄
Περὶ τοῦ θέλοντος ὅτι νὰ μεταλάβῃ· ὅτι νὰ μηδὲν συνεύρεθῇ μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ποίας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος νὰ φυλάσσει	ργ΄	ρλζ΄	
Ἐὰν ὀνειρασθῆ τινὰς λαϊκὸς τῇ ἡμέρα ὁποῦ μεταλάβη	ρδ΄	»	
Περὶ κοσμικοῦ ὁποῦ νὰ ξεράση τῇ ἡμέρα ὁποῦ μεταλάβη	ρε΄	»	
Περὶ ἱερέως ὁποῦ νὰ λειτουργῆ, καὶ χυθοῦν τὰ ἅγια	ρς΄	ρλγ΄	ρια΄
Περὶ τῶν ἀφανισθέντων τιμίων δώρων, μὴ δυναμένων φαγοθῆναι	ρζ΄	ρλδ΄	ριβ΄
Περὶ ἱερέως ὅτι νὰ ἔχη χονευτήριον εἰς τὸ βῆμα	ρη΄	»	ριγ΄
Περὶ λαϊκῶν ἵνα μὴ εἰσέρχονται εἰς τὸ βῆμα	ρθ΄	»	
Περὶ ἱερέως ἐὰν λειτουργήση καὶ πήση ὁ ἀστήρ	ρι΄	ρλγ΄	ριε΄
Περὶ τὸ τί εἶναι αἱ μερίδαι καὶ ἐὰν ἔναι εὔλογον νὰ προσφέρονται διὰ γυναῖκες ὁποῦ νὰ ἔχουν ἄνδρας, ἢ αἱρετικούς· ἢ ἀσεβῆς	ρια΄	ρλ΄	ρπζ΄
Περὶ τοῦ ἀντιδώρου διατί νὰ λαμβάνωσιν αὐτὸ οἱ χριστιανοί, καὶ περὶ τῆς ἡμέρας ὁποῦ εὑρίσκεται σαρκικῶς μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν· ἐὰν ἐπέρνουν ἀντίδωρον· ἢ ἀσπάζονται τὰς ἁγίας εἰκόνας	ριβ΄	ρλε΄	τδ΄
Περὶ λαϊκῶν ὁποῦ δὲν καρτεροῦν ἕως τέλους νὰ τελειωθεῖ ἡ ἀκολουθία	ριγ΄	»	
Περὶ τῶν θείων λειτουργειῶν ὅτι οὐ μόνον εἰς τοὺς ἀποθαμένους εἶναι ὠφέλεια καὶ ἄφεσις ἁμαρτιῶν· ἀμὴ καὶ εἰς τοὺς ζωντανούς	ριδ΄	ρκη΄	ρπε΄
Περὶ τὰ σαραντάρια ὁποῦ δίδουν διὰ τοὺς ζοντανοὺς καὶ ἀποθαμένους ὅτι λυτρώνουν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὴν κόλασιν	ριε΄	ρκθ΄	ρπς΄
Ἀκούσατε καὶ διὰ τὰ σαραντάρια ὁποῦ γίνονται διὰ τοὺς ἀποθαμένους	ριϛ΄		
Περὶ τοῦ πατριάρχου ὅτε ἔναι εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ· εἰς τί ἔναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ φροντίδα	ριζ΄	ε΄	ζ΄
Ὅτι οἱ ἱερεῖς εἶναι εἰς τύπον τῶν ἑβδομήκοντα ἀποστόλων, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τῶν ιβ΄	ριη΄	ξγ΄	ρζ΄
Περὶ γυναικῶν μεμνηστευμένων ἐν ᾧ καὶ περὶ μνηστείας· καὶ ὅτι ἡ μνηστεία ἔναι μνήμη καὶ ἐπαγγελία τῶν μελλόντων γάμων	ριθ΄	ρλη΄	ριϛ΄
Περὶ μνηστείας ὅτι νὰ ἔναι τὸ ἀρσενικὸν χρονῶν ιδ· καὶ τὸ θηλυκὸν ιϐ	ρκ΄	ρλθ΄	ριζ΄
Ὅτι μία γυναῖκα ἔλαβεν εὐχὴν μνηστείας, μετά τινος Ἰωάννου καὶ ἐζήτησεν διὰ τὸ εἶναι ἄνηβη, νὰ χωρισθῇ ἐξ αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐπάρη τὸν δεύτερον ἐξάδελφον	ρκα΄	ρμα΄	ριη΄
Περὶ τοῦ θέλοντος νὰ ἱερωθῆ· καὶ ἀποθάνη ἡ μνησθῆ αὐτοῦ· καὶ ἐὰν ἦτον ἡ μνηστεία ἀνυπόστατος, ἤγουν ἔξω τοῦ νόμου	ρκβ΄	ρμβ΄	ριθ΄

Περὶ μνηστείας ὁποῦ νὰ δωθοῦν καὶ μετανοήση τὸ ἕνα μέρος· καὶ ἐὰν τελευτήσει τινὰς ἐκ τοὺς μνηστευσαμένους· ἢ γένη καλόγηρος	ρκγ΄	ρμγ΄	σ΄
Περὶ φιλήματος μνηστήρων	ρκδ΄	»	σα΄
Ὅτι ἐὰν γίνεται εὐχὴν μνηστείας πρὶν νὰ ἔλθῃ τὸ ἀνδρόγυνον εἰς τὴν νόμιμον ἡλικίαν	ρκε΄	ρμδ΄	
Ἐὰν ἐπέρνη αὐτὸς τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἀραβωνιαστικὴν ἀναποθάνῃ	ρκς΄	ρμ΄	
Ἀπὸ πόσες αἰτίαις χωρίζουν τοὺς μεμνηστευμένους, ἤγουν τοὺς ἀρραβωνιασμένους	ρκζ΄	ρμε΄	σβ΄
Διαίρεσις συγγενείας	ρκη΄	ρμζ΄	σδ΄
Περὶ τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας	ρκθ΄	»	»
Περὶ τοῦ ἐξ αἵματος ἑβδόμου βαθμοῦ ὅπως νὰ μηδὲν γίνεται	ρλα΄	ρμη΄	σε΄
Περὶ τοῦ ἐξ ὀγδόου βαθμοῦ· καὶ εἰς πόσους βαθμοὺς γίνονται τὰ συνοικέσια· καὶ εἰς πόσους δὲν γίνονται	ρλβ΄	»	σς΄
Περὶ τῶν ἐξ ἀγχιστείας· ἀγχιστεία λέγεται συγγένεια ἀπὸ συμπεθεριόν	ρλγ΄	ρμθ΄	σζ΄
Περὶ τὸ ὄνομα τοῦ θείου, ὅτι εἰς τρία λέγεται καὶ χωρίζει· καὶ ποῖοι γάμοι γίνονται· καὶ ποῖοι δὲν γίνονται	ρλδ΄	ρν΄	ση΄
Περὶ τριγενείας	ρλε΄	»	σθ΄
Περὶ υἱοθεσίας, ἤγουν, παιδὶ ξένον ὁποῦ πέρνη τινὰς καὶ κάμνη το παιδί του μετὰ ἱερῶν εὐχῶν· καὶ εἰς πόσους βαθμοὺς ἐμποδίζεται καὶ εἰς πόσους δὲν ἐμποδίζεται εἰς ὑπανδρίαν	ρλς΄	ρνα΄	σι΄
Περὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος	ρλζ΄	»	σια΄
Περὶ δύο παιδίων ὁποῦ νὰ δεχθῆ τινας ἀπὸ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἐὰν ἔρχον εἰς γάμον	ρλη΄	ρνβ΄	
Ὅτι ἡ συγγένεια τοῦ ἁγίου βαπτίσματος	ρλθ΄	»	
Περὶ ἐλευθερωμένου σκλάβου ὅτι δὲν ἐπέρνη τὴν κυρά του	ρμ΄	ρνγ΄	
Περὶ ἐπιτρόπου ὁποῦ δὲν ἐπέρνη τὴν ὀρφανήν	ρμα΄	»	
Περὶ ὑποχειρίων· ὅτι δὲν ἐπέρνουν τὰς γυναῖκας τῶν ἀφεντῶν αὐτῶν	ρμβ΄	»	
Περὶ σκηνικῶν, ὅτι δὲν ἐπέρνουν συγκλητικοῦ θυγατέρα	ρμγ΄	»	
Περὶ τοῦ πορνεύσαντος μετά τινος γυναικός, ὅτι τὴν μητρειάτης δὲν παίρνει	ρμδ΄	ρνδ΄	
Ἰδοὺ καὶ τὰ τῶν γάμων σχέδια κτλ.	ρμε΄	ρνε΄	
Περὶ πρώτου γάμου· καὶ τί ἐστὶ γάμος καὶ περὶ ἐνόμων γάμων	ρμς΄	ρνζ΄	φογ΄
Περὶ ψιλῶν συμφωνιῶν τῶν γενομένων εἰς γάμων, μὴ γενομένης ἱερολογίας	ρμζ΄	ρνη΄	φογ΄
Περὶ πῶς καλεῖται ὁ πρῶτος γάμος, ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος	ρμη΄	ρνθ΄	φοδ΄
Εἴδησις διαλαμβάνουσα τὸν τόμον τῆς ἑνώσεως περὶ τριγάμων ἐγένετο ἐν τῷ ἑξακισχιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ ὀγδόῳ ἔτει	ρμθ΄		φοε΄
Περὶ διαφορᾶς παιδείων, ποῖα λέγονται γνήσια, ποῖα φυσικά, ποῖα νόθα, καὶ ποῖα σκότια. Ματθαίου	ρν΄	ρξ΄	φοζ΄
Περὶ παρανόμου γάμου καὶ τοῦ κανόνος αὐτοῦ	ρνα΄	ρξα΄	φοη΄
Περὶ τοῦ ἔχοντος παλακίδα. Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου	ρνβ΄	»	φοθ
Περι ἀδελφοποιΐας, ὅπως νὰ μηδὲν γίνεται	ρνγ΄	ρξβ΄	
Περὶ τοῦ χωρισθέντος τὴν γυναῖκαν αὐτοῦ ἐξ αἰτίας ἄλλης γυναικός	ρνδ΄	ρπς΄	σλδ΄
Κατάκρισις ἐντεῦθεν εἰς τοὺς χωρίζοντας τὰ ἀνδρόγυνα χωρὶς αἰτίας εὐλόγους	ρνς΄	ρξγ΄	
Ὅτι ὁ ἀνὴρ πέμπει ρεπούδιον τῇ γυναικί, καὶ τὴν προῖκαν της κερδαίνει διὰ τὰς κάτωθεν αἰτίας	ρνζ΄	ρξγ΄	
Περὶ λύσεως γάμου καὶ αἱ αἰτίαι τῆς γυναικός		ρξδ΄	σκ΄
Αἱ αἰτίαι τοῦ ἀνδρὸς ὁποῦτον ἐχωρίζεται ἡ γυναῖκα του· καὶ ἐπέρνη τὴν προῖκαν αὐτῆς, καὶ τὰ δωρήματα ὁποῦ τῆς ἔδωκε εἰς τοὺς γάμους	ρνη΄	ρξε΄	σκα΄
Λύσις γάμου ἀζημίου ὅταν ὁ ἄνδρας δὲν εὑρεθῆ σαρκικῶς μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ	ρνθ΄	ρξς΄	σκβ΄
Λύσις γάμου ὅταν ὁ ἄνδρας δὲν εὕρη τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρθένον	ρξ΄	ρξζ΄	σκγ΄
Λύσις γάμου ὅταν θέλει νὰ γένη τινὰς καλόγερος	ρξα΄	ρξη΄	
Περὶ γυναικὸς ἐὰν δήρρη τὸν ἄνδρα αὐτῆς	ρξβ΄	ρξθ΄	σκδ΄
Περὶ ἀνδρὸς ἐὰν ληστεύη· ἢ κλέψη ἀπὸ ἐκκλησίαν χωρίζεται αὐτὸν ἡ γυναῖκατου	ρξγ΄	ρο΄	σκε΄
Περὶ αἰχμαλώτου, ἢ ἀνδρὸς, ἢ γυναικὸς ὅτι χωρίζεται	ρξδ΄	ροα΄	σκς΄
Περὶ λωβοῦ, ἢ ἀνδρὸς, ἢ γυναικὸς ὅτι χωρίζεται	ρξε΄	ροδ΄	
Περὶ συγγενείας τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ὅτι χωρίζεται	ρξς΄	ροε΄	
Περὶ συγγενείας τῆς υἱοθεσίας ὅτι χωρίζεται	ρξζ΄	ρος΄	σλγ΄
Περὶ τετραγαμίας ὅτι νὰ χωρίζεται	ρξη΄	ροη΄	
Περὶ ἀνήβου γάμου ὅτι νὰ χωρίζεται	ρζθ΄	ροθ΄	
Περὶ ἀνδρογύνου ὁποῦ νὰ ἔναι τὸ ἕνα πρόσωπον αἱρετικόν, νὰ χωρίζεται)	ρο΄	ρπα΄	
Περὶ ἀνδρὸς ὁποῦ νὰ ἔχη γυναῖκα δαιμονισμένη, καὶ θέλει νὰ τὴν ἐχωρί(ση)	ροα΄	ρπβ΄	σλα

Περὶ τοῦ πάθους τῶν σεληνιαζομένων ὅτι ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἔρχεται καὶ ἐξ αὐτοῦ πάσχουν· καὶ πῶς κρίνεται σήμερον εἰς Μεγάλη Ἐκ(κλησία)	ροβ΄	ρπγ΄	σλβ΄
Ἐὰν μισεύση τινὰς ἄν(θρωπ)ος καὶ ὑπάγει εἰς ἄλλον τόπον καὶ ἐκεῖ νὰ λάβη παλακίδα	ρογ΄	ρπδ΄	σκθ΄
Περὶ γυναικὸς ὁποῦ νὰ μισεύση ὁ ἄνδρας της, ἢ γένη σκλάβος, ἢ ὑπάγει εἰς ἐστρατεία καὶ γένη ἀφανεῖς, καὶ αὐτὴ θέλει νὰ ὑπανδρευθῆ	ροδ΄	ρπε΄	σκζ΄
Περὶ τοῦ συνευρεθέντος μετὰ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ	ροε΄	ρπζ΄	
Περὶ μοιχείας, ἀποστόλων	ρος΄	ρπη΄	
Περὶ ἀνδρὸς ἐὰν σκοτώση τὴν γυναῖκαν αὐτοῦ	ροζ΄	ρπθ΄	φιγ΄
Περὶ ἀνδρός, ἢ γυναικὸς ἐὰν φονεύση τὸ κορμήτου θεληματικῶς	ρεη΄	ρζ΄	
Περὶ πόσα θανάσιμα ἁμαρτήματα εἶναι	ροθ΄	ρι΄	
Περὶ γυναικὸς παρθένου ἐὰν βιάση καὶ φθείρη αὐτὴν τινὰς ἄν(θρωπ)ος	ρπ΄	ριά΄	
Περὶ παιδοφθορίας θηλυκοῦ	ρπα΄	ριβ΄	
Περὶ καλογραίας ἐὰν δυναστευθη, ἡ κοπέλα παρὰ τοῦ αὐθεντόςτης	ρπβ΄	ριγ΄	υξδ΄
Περὶ γυναικὸς ὁποῦ ναχηρευσει καὶ θέλει νὰ ὑπανδρευθῆ τῷ χρόνω ἐκείνω	ρπγ΄	σλε΄	ριδ΄
Περὶ γυναικὸς ὁποῦ ναχηρεύση καὶ ὑπανδρευθῆ· ὅτι δὲν ἐπέρνη ἐκ τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, εἰμὴ ἐκ τῶν παιδίων ἀναποθάνουν	ρπδ΄	ριε΄	σλς΄
Περὶ γυναικὸς ὁποῦ ναχηρεύση καὶ δὲν ὑπανδρευθῆ, τί πέρνη ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ ἀνδρός της· ὁμοίως καὶ ὁ ἄνδρας ἂν δὲν ὑπανδρευθῆ	ρπε΄	ριζ΄	σλζ΄
Περὶ προικὸς τετιμημένης καὶ ἀδιατιμήτου	ρπς΄	ριη΄	σλη΄
Ὅτι ἡ γυναῖκα προτιμᾶται παντὸς δανηστοῦ	ρπζ	ριθ΄	σλθ΄
Περὶ ἀνδρὸς ὁποῦ νὰ κάμη ἔξοδον εἰς τὴν ἀσθένειαν αὐτῆς γυναικὸς καὶ εἰς τὸν θάνατον	ρπη΄	σ΄	σμ΄
Περὶ προτιμήσεως προικὸς πρώτης καὶ δευτέρας	ρπθ΄	σα΄	σμα΄
Περὶ ἐξωπροίκων: Κωνσταντίνου Λέοντος καὶ Βασιλείου	ρι΄		»
Περὶ συμφώνου ἀνδρὸς καὶ γυναικός	ριά΄	σβ΄	σμβ΄
Περὶ δωρεῶν μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός	ριβ΄	»	»
Περὶ προγαμιαίων δωρεῶν	ριγ΄	σγ΄	σμγ΄
Περὶ δωρεῶν καὶ χαλασμὸς δωρεᾶς	ριδ΄	σδ΄	σμδ΄
Περὶ γυναικὸς ἐὰν σέβη ἐγγυήτρια	ριε΄		
Περὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐὰν χηρεύσουν, καὶ ἀφήσουν παιδὶ καὶ μετὰ ταῦτα ἀποθάνη καὶ τὸ παιδί, ἢ καὶ ἐὰν δὲν κάμουν, καὶ ἀποθάνη ὁ ἄνδρας· ἢ ἡ γυναῖκα χωρὶς παιδί, πῶς νὰ ἡμιρασθοῦν ταροῦχα αὐτῶν	ριζ΄	σε΄	σμε΄
Περὶ προτιμήσεως κληρονομίας	ριζ΄	σς΄	σμς΄
Περὶ πάππου ἀνἀποθάνη καὶ ἀφήσει υἱὸν καὶ ἐγγόνους πῶς κληρονομοῦν	ριη΄	»	»
Περὶ ἐκείνου ὁποῦ νὰἀποθάνη χωρὶς διαθήκη· ἢ ἄνδρας, ἢ γυναῖκα, καὶ δὲν ἔχει παιδία μόνον γονεῖς, καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς· ποῖοι κληρονομοῦν	ριθ΄	σζ΄	σμζ΄
Περὶ τοῦ ἀποθανόντος ὁποῦ νὰ ἔχει ἀδελφὸν ἀπὸ δύο μ(ητέ)ρες καὶ ἀνεψιοὺς τοῦ ἀδελθοῦ του παιδία, ὁποῦ νὰ εἶνυι μὲ τὸν π(ατέ)ρα τους ἀπὸ ἕναν πατέρα, καὶ μίαν μητέρα, ποῖοι κληρονομοῦν αὐτόν	σ΄	ση΄	σμη΄
Περὶ τοῦ ἀποθανόντος, ἐὰν δὲν ἔχει ἀδελφούς, ἢ ἀνεψιοὺς ποῖοι κληρονομοῦν	σα΄	σθ΄	
Περὶ κληρονομίας θετῶν υἱῶν καὶ φυσικῶν	σβ΄		
Περὶ συνεισφορᾶς ἤγουν ἔδωκεν ὁ π(ατ)ὴρ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ προῖκα καὶ ἔκαμεν νὰ μηδὲν ἐπάρη πλέον ἀποταπράγματατου	σγ΄	σι΄	σμθ΄
Ἔτι περὶ συνεισφορᾶς υἱῶν, ἢ θυγατέρων ὁποῦ ἔλαβον ἐκ τῶν π(ατέ)ρα αὐτῶν, τὸ μερτικὸν αὐτῶν, καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ πάλιν θέλουν νὰ ἐπάρουν	σδ΄	σιβ΄	σνα΄
Περὶ ἐκείνου ὁποῦ θέλει νὰ λάβη κληρονομία, ἕως πόσους χρόνους νὰ ἀκούεται	σε΄	σιγ΄	σνβ΄
Περὶ ἕως πόσους χρόνους ζητεῖτε τὸ χρέος	σς΄	»	»
Αἱ αἰτίαι ὁποῦ κάμνουν οἱ γονεῖς τὰ παιδία αὐτῶν ἀπόκληρα ἀπὸ τὰ	σζ΄	σις΄	σνγ΄
Περὶ υἱοῦ ἐὰν ὑπανδρευθῆ χωρὶς τὴν βολὴν τοῦ π(ατ)ρ(ό)ς του	ση΄	»	»
Περὶ διαθήκης καὶ εἰς πόσους χρόνους ἔχει ἄδειαν τὸ ἀρσενικὸν καὶ τὸ θηλυκὸν νὰ κάμουν διαθήκην, καὶ	σιζ΄		σνδ΄
Περὶ ἀδελφῶν ἐὰν ἔχουν ταροῦχα αὐτῶν ἀμοίραστα	σθ΄	»	σνε΄
Περὶ διαθήκης ὑπεξουσίων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τῶν Βασιλέων	σι΄	σιη΄	σνζ΄
Περὶ λεγάτου, τοῦ Ἀρμενοπούλου	σιά΄	»	σνη΄
Περὶ ἐπιτρόπου, τοῦ Ἀρμενοπούλου	σιβ΄	σιθ΄	σνθ΄
Περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἀνήβων καὶ τῶν ἀφηλίκων	σιγ΄	»	»

Περὶ παρακαταθήκης	σιδ΄	σκ΄	σξ΄
Περὶ συμφώνων· τοῦ αὐτοῦ ἀρμενοπούλου	σιε΄	σκα΄	σξβ΄
Περὶ ὅρκου· Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τῶν Βασιλέων	σις΄	σκγ΄	σξγ΄
Περὶ πῶς νὰ δώσης τοῦ ἐβραίου ὅρκον νὰ κάμη	σιζ΄		
Περὶ ἐκείνου ὁποῦ ἀγωγιάση ἄλογον καὶ τὸ φορτώση βαρέα	σιη΄	σκς΄	σξς΄
Περὶ ἀκαθάρτου ὁποῦ νὰ πέση εἰς πηγάδι, ἢ εἰς ἄλλον ἀγγεῖον	σιθ΄		
Περὶ τῆς νηστείας τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρκοστῆς, καὶ πάσης τετράδος καὶ Γ΄	σκ΄		τιη΄
Περὶ τῆς τοῦ αὐγούστου νηστείας τῆς κυρίας ἡμῶν τῆς ἁγίας Θεοτόκου	σκα΄		
Περὶ τῶν τριῶν ἑορτῶν, τῆς ἀκαθίστου· τῆς μεγάλης παρασκευῆς καὶ τῆς γονυκλισίας· ὁποιος ὑπάγη ἀπαρχῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν	σκβ΄		
Περὶ τοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ ἑβραίου πῶς ἦλθαν εἰς ὁμιλίαν περὶ τοῦ σταυροῦ	σκγ΄		
Περὶ ἀγγέλων ἐὰν ἐβλέπουν τὸν Θεόν, καὶ πῶς νοοῦν τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ τὸ κάμνουν	σκδ΄		
Περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείον ὁποῦ ἐγίνη ὁ ἄνθρωπος	σκε΄		σο΄
Περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν ποίω μέρη τοῦ σώματος εὑρίσκεται	σκς΄		σοα΄
Περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς, Γρηγορίου νύσσης	σκζ΄		
Περὶ τοῦ λογικοῦ	σκη΄		
Περὶ ἐπιθυμητικοῦ	σκθ΄		
Περὶ τοῦ θυμηκοῦ	σλ΄		
Περὶ ψυχῆς ἀνθρώπου δικαίου ὅταν ἀποθάνη ποῦ ἠπηγένη	σλα΄		
Περὶ τῶν ψυχῶν τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ποῦ εὑρίσκονται τὴν σήμερον	σλβ΄	ρλβ΄	ρπθ΄
Περὶ ἐλεημοσύνας τί ἀγαθὰ λαμβάνουν ἐκείνοι ὁποῦ κάμνουν αὐτάς	σλγ΄		
Περὶ φαλκιδίου	σλδ΄	σιδ΄	
Περὶ μισοτεκνίας, Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ	σλε΄		
Περὶ κωδηκέλου. Τοῦ Ἀρμενοπούλου	σλς΄	σιζ΄	σνς
Περὶ παίδων ἵνα τρέφωσι τοὺς γονεῖς αὐτῶν	σλζ΄	σκδ΄	σξδ΄
Περὶ τοῦ λαβόντος βοΐδιον, εἰς ἐργασίαν καὶ ψοφήσει	σλη΄		
Περὶ τοῦ λαβόντος ἀμπέλιον, ἢ χωράφιον μυσιακόν	σλθ΄	σκζ΄	σξζ΄
Περὶ τοῦ τῆς ἡμέρας διαστήματος	σμ΄	σκη΄	
Περὶ τοῦ ποῖαι ἡμέραι λέγονται καλάνδαι, νόναι καὶ εἰδοί	σμα΄		
Περὶ τοῦ χρόνου πόσας ἑβδομάδας, καὶ ἡμέρας ἔχει	σμβ΄		
Περὶ τῶν πέντε ἑβδομάδων τοῦ χρόνου εἰς τὰς ὁποίας γίνεται κατάλυσις βρωμάτων, ἤγουν τῶν φαϊτῶν, καὶ ποῖσι εἶναι αὗται	σμγ΄		
Περὶ τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης τεσσαρακοστῆς, ὅτι δὲν γίνεται γάμος	σμδ΄	ρνς΄	
Περὶ μοναχῶν ὅτι νὰ νηστεύουν καὶ τὰς δευτέρας	σμε΄		
Περὶ γυναικὸς ἐὰν γεννήση τῆ μεγάλη τεσσαρακοστῆ	σμς΄		
Περὶ τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἐὰν τύχη τῆ μεγάλη ἑβδομάδα, ἂν εἶναι καὶ τρώγουν ὀψάρια. Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως	σμς΄		
Περὶ τοῦ κατευθυνθήτο, ὅτι δὲν λέγεται τῆ ἡμέρα τοῦ εὐαγγελισμοῦ	σμθ΄		
Ὅτι ἀπὸ τῆς διακαινησίμου ἄχρι τῆς πεντηκοστῆς τετράδα καὶ Παρασκευῆ τρώγομεν ὀψάρια, καὶ ἔλαιον			
Περὶ τῆς νηστείας τῶν Χ(ριστο)υγενῶν, καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων	σν΄		τκα΄
Περὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου πόσους χρόνους ἔζησεν ἐν τῷ κόσμῳ	σνα΄		
Περὶ τῆς νηστείας τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ	σνβ΄		
Περὶ πότε καὶ ποῦ καταλύεται ἡ νηστεία τῆς τετάρτης καὶ παρασκευῆς	σνγ΄		
Πότε ὀφείλουσιν οἱ χριστιανοὶ μεταλαμβάνειν	σνδ΄		
Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν θείων διδασκάλων καὶ βασιλέων· τῶν ἐν τῷ παρόντι βιβλίῳ· τοῦ βουλομένου ἰδεῖν αὐτά	σνε΄		σος΄
Περὶ τοῦ θείου Πάσχα ἕως πότε ἀναβαίνη καὶ καταβαίνει	σνς΄	σκη΄	σξη΄
Περὶ τῆς νηστείας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων πόσαι ἡμέραι εἶναι	σνζ΄		σξθ΄
Πόθεν εὐλέπομεν τινὲς δικαίους ἀνθρώπους καὶ κρίνονται ψυχομαχοῦντες πολλὰς ἡμέρας· καὶ πολλοὺς ἁμαρτωλοὺς εἰρηνικῶς καὶ ἀτα(ρά)χως ἐν τῷ ἅμα ἀποθαίνουν. τοῦ ἁββᾶ Ἀναστασίου τοῦ ὄρους Σινᾶ	σνη΄		σοδ΄
Περὶ ὁραμάτων ποῖα εἶναι ἀληθινά, καὶ ποῖα δὲν εἶναι	σνθ΄		σοε΄
Περὶ πόσα ὄρη μεγάλα εἶναι καὶ ποῖα τὰ ὀνόματα αὐτῶν	σξ΄		
Ὅτι ἑπτὰ ἡλικίας ἔχει ὁ ἄνθρωπος, καὶ ποῖαι εἶναι καὶ πῶς καλοῦνται	σξα΄		
Ἐὰν τινὰς ληστὴς νὰ κάμη ἑκστὸν φόνους καὶ νὰ τὸν ποιάσουν νὰ κόψουν τὴν κεφαλήν του· τί λέγομεν δι᾽ αὐτοῦ τάχα νὰ ἐλευθερώθη;	σξβ΄		

Διατί ὁ Θεὸς πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς, οὐκ ἔπλασε καὶ τὴν γυναῖκαν· ἀλλ' ἐκ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἔκαμεν αὐτήν	σξγ΄		
Περὶ πόσον ἦτον τὸ διάστημα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ὅταν ἐπέρασαν οἱ ἑβραῖοι	σξδ΄		
Περὶ τοῦ διαβόλου ἐὰν ἔναι προγνώστης	σξε΄		
Περὶ ποῖον λόγον ἀπὸ τὴν παλαιὰν καὶ νέαν διαθήκην φοβοῦνται οἱ δαίμονες	σξς΄		
Περὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ποίῳ ἔτη, καὶ μηνὶ, καὶ ὥρα ἐσταυρώθη	σξζ΄		σοβ΄
Περὶ τῶν ἀρχιερατικῶν φορεμάτων ὁποῦ ἐνδύεται εἰς τὴν λειτουργίαν τί δηλοῦσιν ἕνα καὶ ἕνα	σξη΄	με΄	οβ΄
Διατὶ λέγεται θεοφόρος ὁ ἀρχιερεύς, καὶ τί δηλοῖ τὸ μανδίον αὐτοῦ· τὰ πόματα, οἱ ποταμοὶ καὶ τὸ καπάσιον	σξθ΄	μς΄	ογ΄
Περὶ τί δηλοῖ ἡ κουρὰ ὁποῦ κουρεύεται ὁ ἀρχιερεὺς ἐπάνω εἰς τὴν κορυφήν	σο΄	»	οδ΄
Περὶ τοῦ Ἰησοῦς Χριστὸς ὄνομα ὁποῦ ἔναι σημειωμένον ἐν τῷ ἁγίῳ σώματι τοῦ ἀρχιερέως	σοα΄	μζ΄	οε΄
Περὶ τῶν θείων δακτύλων τῶν ἀρχιερατικῶν ὁποῦ ἔναι ἐνωμένοι ὅταν εὐλογεῖ τὸν φιλόχριστον λαὸν τοῦ Κυρίου	σοβ΄		
Περὶ τί εἰκονίζει ὁ ἀρχιερεὺς ὅταν εὐλογεῖ μετὰς δύο αὐτοῦ χεῖρας	σογ΄	»	ος΄
Περὶ τῆς σφραγιδος τοῦ ἱερέως ὁποῦ ἔχει εἰς τὴν κορυφῆ τί δηλοῖ	σοδ΄	νγ΄	
Περὶ τῆς ἱερατικῆς στολῆς τοῦ ἱερέως τί δηλοῖ	σοε΄		
Περὶ ἑβραίου ὁποῦ νὰ βαπτισθῆ ὅτι γίνεται ἱερεύς	σος΄	ξθ΄	
Περὶ τοῦ θέλοντος νὰ ἱερωθῆ ὅτι νὰ ἐξετάζηται, καὶ ἐὰν ἠξεύρη καὶ γράμματα	σοζ΄		
Μέρος ἀπὸ ἑνὸς γράμματος	σοη΄	ρνβ΄	
Περὶ σκηνικῶν ὅτι δὲν πέρνουν συγκλητικοῦ θυγατέρα	σοθ΄		
Περὶ ἁγίων εἰκόνων ὁποῦ νὰ εἶναι πολλὰ χαλασμέναις τί νὰ γένη εἰς αὐταῖς, ἐκ τοῦ Πατερικοῦ θαυμαστόν	σπ΄		
Περὶ τοῦ λέγοντος ὅτι μετὰ τὸν θάνατον συκόνεται τὸ ἀποθαμένων σῶμα καὶ πνίγει ἀνθρώπους· καὶ τοῦτο ἐβλέπουν ἐνοράματι, καὶ καίουν τὸ σῶμα ἐκείνω διὰ νὰ μὴν ἀπολέση καὶ ἄλλους ἀνθρώπους	σπα΄		
Περὶ ἐκκλησίας καὶ τί εἶναι ἡ ἐκκλησία· γερμανοῦ Κων.	σπβ΄	ρς΄	
Περὶ ὅτι κεκλεισμένοι εἶναι οἱ οὐρανοὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁπουδὲν ἔχει βάπτισμα, καὶ ὡσὰν βαπτισθῆ ἀνοίγονται	σπγ΄	ρκγ΄	
Περὶ ἐκείνου ὁποῦ ἔδραμεν ὁλοψύχως εἰς τὴν ἐξομολόγησιν πῶς ἐσυγχωρήθη παρὰ Θεοῦ· ἐκ τοῦ Πατερικοῦ ὡραῖον καὶ θαυμαστόν	σπδ΄		
Περὶ τί δηλοῖ τῶν ἱερωμένων καὶ μοναχῶν ὁποῦ λέγουν μετάνοια	σπε΄		
Ὅτι πρέπον εἶναι καὶ ἱερωμένοι καὶ λαϊκοὶ νὰ μετανοοῦν	σπς΄		
Περὶ τοῦ μανασσῆ ὅτι διὰ νὰ μετανοήση ἐξ ὅλης ψυχῆς ἐσυγχώρησεν αὐτὸν ὁ Θεός	σπζ΄		
Περὶ πνευματικοῦ ὁποῦ νὰ ὁμολογήση τὴν ἁμαρτίαν τοῦ ἐξαγορεύοντος	σπη΄		
Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἁγίας Σιών	σπθ΄		
Πόσα τάγματα καὶ πόσαι οὐσίαι ἀγγέλων εἶναι	σι΄		
Περὶ τῆς Κυριακῆς τῆς ἁγίας πεντηκοστῆς, ἵνα μὴν τρώγουν κρέας	σια΄		
Ὅτι ὁ χρόνος εἰς τέσσαρα διαιρεῖται	σιβ΄		
Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διατί ἦλθεν ὥρα τρίτη, καὶ διατί ὥςπερ γλῶσσαι καὶ ὡς πῦρ	σιγ΄		
Περὶ τοῦ θαύματος τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου τί ἐσιμείονεν	σιδ΄		
Περὶ δένδρων ἐὰν φυτευθοῦν εἰς τόπον ἀμοίραστον	σιε΄		
Περὶ τοῦ ποιοῦντος ἔξοδον εἰς ξένον πράγμα	σις΄		
Περὶ ὑδάτων κεφάλαιον	σιζ΄		
Περὶ ποία ἁμαρτήματα ἐμποδίζουν τὴν ἱερωσύνην	σιη΄	ξθ΄	
Πότε ἀργοῦσι τὰ μνημόσυνα	σιθ΄		
Παρένεσις πατρὸς πρὸς υἱόν	τ΄		
Περὶ ποῦ ἐγράφησαν τὰ τέσσαρα εὐαγγέλια, καὶ τίνος ἀντίτυπα ἐγένοντο· Ματθαίου ἃ εὐαγγέλιον	τα΄		
Περὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πόσους χρόνους ἔζησεν καθένας εἰς τὸν θρόνον	τβ΄		
Τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ὀφφίκια, ἤτοι τῶν μητροπολιτῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων	τγ΄		
Περὶ τοῦ πῶς γράφει τὴν μαρτυρίαν ὁ πνευματικὸς τοῦ μέλλοντος ἱερωθῆναι	τδ΄		χογ΄
Περὶ τοῦ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς συστατικὸν γράμμα ἱερέως	τε΄		χοδ΄
Περὶ τοῦ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς ἀπολυτικὸν γράμμα τοῦ θέλοντος ἀποδημῆσαι ἱερέως	τς΄		

Περὶ τοῦ μεγάλου μηνύματος ὅπερ δίδωσι τῷ ὑποψηφίῳ, καὶ τὴν εὐχαριστείαν ἣν ποιεῖ αὐτός	τζ΄		
Περὶ πῶς γράφωσι τὴν πράξιν τοῦ ἐπισκόπου	τη΄		
Ἐνταλτήριον γράμμα ὅπερ γράφωσι οἱ ἀρχιερεῖς ὅταν ποιοῦν πνευματικόν	τθ΄		χοβ΄
Γράμμα συγχωρητικὸν ὅπερ γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῶν ἐξομολογουμένων	τι΄		
Περὶ πῶς ποιῶσιν οἱ ἀρχιερεῖς τῷ σταυροπηγίῳ	τια΄		χος΄
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς ἀντιμίσιον	τιβ΄		χοζ΄
Ὅπως γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς γράμμα εὐεργετικὸν ὅδαν δίδωσι σταυρὸν ὀφφίκιον ἐπιγονάτιον	τιγ΄		
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς τὰ γράμματα ἅπερ δίδοσι τῶν ἀπερχομένων εἰς τοξίδιον διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης ὅταν ὁ τόπος ἐκεῖνος ὑπὲρ ὑγιής, ἦταν	τιδ΄		
Τὸ παρὸν γράμμα ἐστίν τῶν ἀποδηματῶν διὰ θαλάσσης	τιε΄		
Γράμμα ὅπερ γράφουν οἱ ἀρχιερεῖς περὶ ζητείας μοναστηρίου ὁποῦ νὰ εἶναι χαλασμένον καὶ θέλουν νὰ τὸ ἀνακαινίσουν	τις΄		χοη΄
Γράμμα ὅπερ γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς περὶ ζητείας αἰχμα(λώτου)	τιζ΄		χοθ΄
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς περὶ ζητείας ὁποῦ νὰ συκο(φαντηθῆ ἀδίκως)	τιη΄		
Διαζύγιον ὅταν ὁ ἄνδρας κατηγορεῖ τὴν γυναῖκαν αὐτοῦ ὅτι μοιχεύεται καὶ δὲν τῆς τὸ ἀποδείξη καὶ θέλη ἡ γυναῖκα ὅτι νὰ χωρισθῇ ἐξ αὐτοῦ	τιθ΄		χπ΄
Ἕτερον διαζύγιον ὅταν μοιχεύεται ἡ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, καὶ τῆς τὸ ἀποδείξει	τκ΄		χπα΄
Ἕτερον διαζύγιον ὅταν ὁ ἄνδρας οὐ δύναται εὑρεθῆναι μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ	τκα΄		χπβ΄
Ἕτερον διαζύγιον ὅταν ὁ ἄνδρας μισεύση καὶ περάσουν χρόνοι πέντε καὶ δὲν μάθη ἡ γυναῖκα αὐτοῦ δι' αὐτὸν ὅτι ζῆ, καὶ θέλει νὰ ὑπανδρευθῇ	τκβ΄		χπγ΄
Ἕτερον διαζύγιον ὅταν δαιμονίζεται ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναῖκα καὶ θέλει νὰ χωρισθῆ	τκγ΄		χπδ΄
Περὶ πῶς γράφεται τῆς νύμφης τὸ προικοσύμφωνον	τκδ΄		
Περὶ τί δηλοῖ τοῦ πάπα ὄνομα	τκε΄		
Περὶ τῆς μήτρας ὁποῦ φοροῦν οἱ ἀρχιερεῖς	τκς΄		
Περὶ πῶς ἔκαμναν τὸ πολαιὸν καιρὸν τὸν βασιλέα	τκζ΄		
Περὶ θανατικοῦ ὁποῦ νὰ εἶναι εἰς ἕνα τόπον καὶ ἂν δύναται νὰ γλυτώση ἀπὸ τὸν θάνατον ἂν ἔναι καὶ φύγη	τκη΄		
Περὶ γονορρύϊας καὶ ὑγρότητος ἀνθρώπου· καὶ εὐχὴ συγχωρητική	τκθ΄		
Περὶ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς πρώτης συνόδου	τλ΄		χμς΄
Περὶ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς δευτέρας »	τλα΄		»
» » » » » τρίτης »	τλβ΄		»
» » » » » τετάρτης »	τλγ΄		»
» » » » » ε΄ »	τλδ΄		»
Περὶ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου	τλε΄		»
» » » » » πενθέκτης »	τλς΄		»
» » » » » ἑβδόμης »	τλη΄		»
Τάξις πρωκαθεδρίας τῶν ὁσιωτάτων πατριαρχῶν	τλθ΄		χν΄
Ἡ γεγονεία διατύπωσις παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὅπως ἔχουσι τάξεις οἱ θρόνοι τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ὑποκοιμένων τῷ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως	τμ΄		
Αἱ ἀρχιέπισκοπαί	τμα΄		
Περὶ ποίοι ἀποτοὺς μητροπολίτας ἔχουν τὴν σήμερον ἐπισκόπους	τμβ΄		χνα΄
Περὶ τῶν ἀρχιέπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὁποῦ ἐτιμήθησαν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ ἐγένοντο μητροπολῖται καὶ περὶ τῶν ἐπισκόπων ὁποῦ ἔγιναν ἀρχιέπίσκοποι	τμγ΄		
Περὶ τῶν μητροπολιτῶν ποῖοι λέγονται ὑπέρτιμοι καὶ ἔξαρχοι, ποῖοι δὲ ὑπέρτιμοι μόνον	τμδ΄		χνβ΄
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ μητροπολῖται τῷ κοινῷ δεσπότῃ τῷ οἰκουμενικῷ	τμε΄		χνε΄
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ μητροπολῖται τῷ Ἀλεξανδρείας	τμς΄		χνς΄
» » » » » » Ἀντιοχείας	τμζ΄		χνζ΄
» » » » » » Ἱεροσολύμ	τμη΄		χνη΄
» » » » » πρὸς τὸν Ἀχρειδῶν	τμθ΄		χνθ΄
» » γράφει μητροπολίτης πρὸς μητροπολίτην	τν΄		χξ΄
» » » » πρὸς ἀρχιεπίσκοπον	τνα΄		χξα΄
» » γράφωσιν οἱ μητροπολῖται τοῖς ἐπισκόποις	τνβ΄		χξβ΄
» » γράφει ἐπίσκοπος πρὸς τὸν μητροπολίτην αὐτοῦ	τνγ΄		χξγ΄
» » » » » ἐπίσκοπον	τνδ΄		χξδ΄
» » γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς τοῖς ἄρχουσι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας	τνε΄		χξε΄

Οὕτω μὲν οὖν γράφωσι τοῖς ἔξω κατακύκλοις ἤγουν τοῖς	τνι΄	
Περὶ τοῦ Θεσσαλονίκης ὅτι ἀπὸ τοὺς μητροπολίτας αὐτὸς μόνος γράφεται	τνζ΄	
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τὸν κνέζην Σερβίας	τνη΄	χξη΄
» » » » » πρὸς τὴν Κνέζησαν	τνθ΄	»
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς εἰς ζουπάνον.	τξ΄	χξθ΄
Περὶ ποῖα πιτάκια ἐπιγράφωσι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ πῶς ταῦτα ἐπιγράφωσι	τξα΄	
Περὶ πῶς γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς πρὸς τοὺς κληρικοὺς αὐτῶν· καὶ πρὸς τοὺς πρώτους τῶν κοσμικῶν, καὶ πρὸς ἅπαντα τὸν λαόν, ὅταν εὑρίσκωνται ἐν ἄλλῳ τόπῳ	τξβ΄	
Περὶ πῶς γράφωσιν τοὺς κληρικοὺς τῶν ἀρχιερέων	τξγ΄	
Περὶ ἱερέων, ἢ καὶ κοσμικῶν ὁποῦ θέλουν νὰ γράψουν γραφὰς εἰς μητροπολίτην .	τξδ΄	
Περὶ πῶς γράφουν εἰς ἐπίσκοπον οἱ ἱερεῖς, ἢ καὶ κοσμικοί	τξε΄	
» » » οἱ ἀρχιερεῖς πρὸς τὸν πρῶτον τοῦ ἁγίου ὄρους	τξς΄	χξς΄
» « γράφωσιν οἱ ἀρχιερεῖς εἰς ἡγούμενον, καὶ εἰς τοὺς γέροντας	τξζ΄	χξζ΄
» » » » πρὸς ἄρχον μέγαν	τξη΄	χο΄
» » » » εἰς χρήσιμον ἄνθρωπον	τξθ΄	χοα΄
» » » εἰς διδάσκαλον φιλόσοφον	το΄	
» » » » τὸν μπέην τῆς Μεγαλοβλαχίας	τοα΄	
» » » » » » » Μπογδανίας	τοβ΄	
» » » » δραγομάνον ὁποῦ νὰ εἶναι εἰς τὸν βασιλέα.	τογ΄	
» » » » μέγαν ἄρχοντα	τοδ΄	
» » » » ἱερομόναχον	τοε΄	
» » » » ἡγούμενον	τος΄	
» » » » ἱερέα	τοζ΄	
» » » » »	τοη΄	
» » » » ἱεροδιάκονον	τοθ΄	
Τακτικὸν εἰς ἄρχοντα μέγαν	τπ΄	
Ἕτερον	τπα΄	
Εἰς ἄρχοντας γραφήν	τπβ΄	
» » καὶ ἐγκάρδιον φίλον	τπγ΄	
(Λείπει ἓν φύλλον 166)		
Εἰς τὸν οἰκεῖον γεννήτορα πῶς δεῖ ἕκαστος γράφειν	τπς΄	
» ἀδελφὸν ὁμομήτριον καὶ ὁμοπάτριον	τπζ΄	
» ἀδελφὴν θήλειαν	τπη΄	
Περὶ βιβλίων τῶν μὴ ἀναγινωσκομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ	τπθ΄	τι΄
[Οἱ οἰκοδομηταί . . ἂν βάλλωσιν ἄνθρωπον στοιχεῖον . . .].	τι΄	χιγ΄
[Οἱ ἀποστεροῦντες μισθὸν μισθωτοῦ . .]	τια΄	χιε΄
[Εἴ τις κρύπτει ἀπὸ τὸ δέκατον].	τιβ΄	
[Οἱ κλέπτοντες τοὺς ἅλωνας . .]	τιγ΄	
Λύσις ἀφωρις μοῦ. Εὐχὴ λεγομένη ὑπὸ ἀρχιερέως	τ¹ιδ΄	μ΄ ξε΄
Περὶ γυναικὸς ἢ καὶ ἀνδρὸς ὁποῦ νὰ ποιοῦν ἄσκησιν	τιε΄	
[Ἐὰν γυναῖκα ἐξ ἀμελείας ἐπικαυτηράισει . .] τὸ νήπιον αὐτῆς καὶ τελευτήσῃ . .	[τις΄]	χμ΄
[Ὁ ποδένων ἀνδρόγυνα . .] (=ὁποῦ δένων)	[τιζ΄]	χιβ΄

Γ΄

Τὰ τοῦ χειρογράφου Λ. Σγούτα κεφάλαια, τὰ ἐλλείποντα ἐκ τοῦ χειρογρ. τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου.

ι΄ Περὶ ἱερωμένου ὁποῦ νὰ ἔχῃ γυναῖκα καὶ γένει ἀρχιερεὺς νὰ χωρίζεται ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἡ χειροτονία νὰ γίνεται μὲ τὸ θέλημά της.

ια΄ Περὶ ἐπισκόπου, καὶ τί λέγεται ἐπίσκοπος καὶ ὅτι νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν εἰς ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα.

ιβ΄ Περὶ ἀρχιερέως ὅπως νὰ μὴ δὲν κάμῃ χειροτονίαν ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, οὐδὲ νὰ χειροτονήσῃ τινὰ ἀπὸ ξένην ἐνορίαν.

ιγ΄ Περὶ ἀρχιερέως ἐὰν ἀφήσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὑπάγῃ εἰς ἄλλον τόπον καὶ λείψῃ ἓξη μῆνες.

κε΄ Περὶ ἱερέως ἢ ἱερέως ἀνέναι καὶ τὸν κατηγορήσουν.

κς΄ Περὶ ἐπισκόπου ἢ ἄλλου ἱερωμένου ὁποῦ νὰ τὸν ἐκαθήρουν καί λειτουργήσει.

κζ΄ Ὅτι ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπόφασις δὲν κατακρίνεται καὶ περὶ κριτηρίων βασιλικῶν.

κη΄ Ὅτι ὁ καθηρηθεὶς ἀρχιερεὺς ἔχει ἄδειαν νὰ μετακαλῇ δευτέραν σύνοδον νὰ μετακρίνεται ἡ ὑπόθεσις τῆς κατηγορίας αὐτοῦ.

λ΄ Περὶ μεταθέσεως ἀρχιερέων, καὶ περὶ πορτητήσεως, καὶ ὅτι δίδεται θρόνος ἀρχιερατικὸς πρὸς ἄλλον ἀρχιερέα ἐξαρχικὸς πάρεξ τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου.

λα΄ Περὶ ἐπισκόπων καὶ ἱερέων ἐὰν δὲν μνημονεύουν τὸν μητροπολίτην αὐτῶν.

λζ΄ Ὅτι οἱ ἱερεῖς νὰ μὴ δὲν ἀφορίζουν τινὰ χωρὶς θέλημα τοῦ ἀρχιερέως αὐτῶν.

μβ΄ Περὶ κληρικῶν καὶ καλογήρων ἀνέναι καὶ κάμουν συνωμοσίαν ἢ φατρίαν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ περὶ παρασυναγωγῶν.

μγ΄ Περὶ κληρικοῦ ἐὰν ὑβρίσῃ τὸν ἀρχιερέαν αὐτοῦ, ἢ πρεσβύτερον, ἢ διάκονον, ἢ κοσμικὸς ἐὰν ὑβρίσῃ ἱερέαν ἢ δήρρῃ καὶ περὶ τῶν καταλαλούντων τὸν ἀρχιερέαν αὐτῶν.

μδ΄ Περὶ ἀρχιερέως ἀνέναι καὶ λειτουργεῖ μόνος του.

ν΄ Περὶ τιμῆς ἱερέων.

να΄ Περὶ διαθήκης ἀρχιερέων.

νβ΄ Περὶ τῆς ἡλικίας τῶν χειροτονουμένων ἱερέων, καὶ ποῖα ἁμαρτήματα ἐμποδίζουν τὴν ἱερωσύνην.

ξα΄ Περὶ ἱερέως ἂν ἀποθάνῃ ἄτεκνος.

ξβ΄ Περὶ ἱερέως ὅπως νὰ μὴ δὲν ἀνακρίνουν τὸν ἀρχιερέα αὐτῶν, καὶ ἐὰν δὲν τὸν μνημονεύουν.

ξδ΄ Περὶ ἱερωμένων καὶ καλογήρων νὰ μὴδὲν μεταχειρίζονται φροντίδες κοσμικαῖς, οὐδὲ νὰ ἰατρεύουν.

ξη΄ Περὶ τοῦ θέλοντος νὰ ἱερωθῇ καὶ ἐπάρῃ γυναῖκα ἢ χήρα ἢ δούλα ἢ κακοῦ βίου.

ξθ΄ Περὶ τοῦ εὑρισκομένου εἰς ἁμαρτήματα ὁποῦ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἱερωσύνην καὶ αὐτὸς χειροτονηθῇ καὶ περὶ ἑβραίου ὁποῦ νὰ βαπτισθῇ ὅτι γίνεται ἱερεύς, καὶ περὶ τῶν ἀναξίων ὁποῦ λειτουργοῦν.

ογ΄ Ἐάν τινας ἔλθῃ εἰς γάμον, καὶ λάβῃ ἱερωσύνην καὶ ὁ γάμος νὰ εὑρεθῇ παράνομος, καὶ περὶ κοσμικοῦ κληρικοῦ ἐὰν ἔχῃ γυναῖκα παράνομον.

οδ΄ Περὶ ἱερέως καθαιρεθέντος, ἐὰν λέγει τὸ Εὐλογητὸς ὁ Θεός, καὶ περὶ τοῦ συνευξαμένου μετὰ κληρικοῦ καθηρημένου.

οθ΄ Περὶ κληρικῶν ἵνα μὴ δὲν ὑπηγένουν εἰς κρασοπουλεῖον, οὐδὲ καπηλεῖον.

πα΄ Ὅτι νὰ λαμβάνουν ἱερωσύνην καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ δὲν εἶναι ἀπὸ γένους ἱερατικοῦ, καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ γεννηθοῦν ἀπὸ πόρνας γυναῖκας.

πγ΄ Περὶ ἱερέως ἐὰν εὐλογήσῃ γάμον παράνομον.

πη΄ Περὶ γυναικὸς ἐὰν ἀφήσῃ τὸν ἄνδραν αὐτῆς ἢ ὁ ἄνδρας τὴν γυναῖκα διὰ τὸ βδελύττεσθαι τὸν γάμον.

ιι΄ Περὶ τοῦ κρίνεσθαι πάντας τοὺς κληρικοὺς καὶ μοναχοὺς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως.

ιια΄ Περὶ ἐπισκόπων καὶ τῶν ἄλλων τοῦ κλήρου ὁποῦ νὰ παίξουν χαρτία καὶ να ἀρνηθοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

ιιγ΄ Περὶ κοσμικῶν ἀνθρώπων ἐν καιρῷ διωγμοῦ ἐὰν πιασθοῦν καὶ ἀσεβήσουν καὶ μετὰ ταῦτα θέλουν νὰ ἱερωθοῦν.

ιιδ΄ Περὶ κληρικοῦ ἢ κοσμικοῦ ἐὰν βαρήσουν τινος ἀνθρώπου καὶ ἀποθάνει, ἢ ἱερωμένος ἐὰν δήρρῃ τινά.

ιιε΄ Περὶ τῶν λαμβανόντων δευτέραν χειροτονίαν, καὶ ποῖοι μεταχειροτονοῦνται, καὶ ποῖοι μεταβαπτίζοντσι καὶ περὶ ἀρχιερέως ἐὰν κάμῃ χειροτονίαν.

ιις΄ Περὶ τοῦ θέλοντος νὰ κτήσῃ μοναοτῆρι ἢ ἐκκληοίαν ὅτι νὰ μὴ δὲν τὰ ὁρίζῃ, οὐδὲ χωρὶς θέλημα τοῦ ἀρχινρέως νὰ τὰ κάμῃ

ιιη΄ Περὶ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς ὁποῦ θέλει νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ σχῆμα τῆς καλογερικῆς, ἕως πότε νὰ νὰ δοκιμάζεται, καὶ χωρὶς ἀναδόχου νὰ μὴ δὲν γίνεται.

ρ΄ Περὶ μοναχῶν καὶ ἱερομονάχων ὁποῦ νὰ εὑρίσκονται καὶ κατοικοῦν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ ποίας εὐγένουν ἀπὸ τὸ μοναστήρη.

ρβ΄ Περὶ καλογήρου καὶ καλογρίας ἐὰν ἔλθωσιν εἰς γάμον, ἢ μεγαλόσχημος ἢ μικρόσχημος πορνεύσει, καλογραία ἐὰν ἔναι μαυλίστρια ἢ κοσμική.

ρδ΄ Περὶ ἱερωσύνης καὶ τοῦ σχήματος τῶν μοναχικῶν ποῖον ἔναι μεγαλήτερον.

ρε΄ Περὶ καλογήρων καὶ καλογριάδων ἵνα μὴ γίνωνται ἀνάδοχοι παιδίων, οὐδὲ ἱερομόναχος στεφατώνῃ ἀνδρόγυνα.

ρς΄ Ὅτι ἑπτὰ χαρίσματα εἶναι τὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἑπτὰ εἶναι τὰ μυστήρια τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἑπτὰ εἶναι αἱ μεγάλαι ἑορταὶ καὶ ἑπτὰ τὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα

ρθ΄ Ὅτι εἰς τὰς ἐκκλησίας συμπόσια δὲν γίνονται οὐδὲ καπηλεῖα εἰς τοὺς ἱεροὺς περιβόλους.

ριβ΄ Περὶ ἱερέων ὅτι βαπτίζουν εἰς τρεῖς πατέρας, εἰς τρεῖς υἱοὺς καὶ εἰς τρεῖς παρακλήτους, καὶ περὶ τῶν μὴ βαπτιζόντων εἰς τρεῖς καταδύσεις.

ρκγ΄ Ὅτι διπλοῦς ἔναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅτι οἱ οὐρανοὶ ἔναι κεκλεισμένοι ἐκείνου ὁποῦ δὲν ἔναι βαπτισμένος.

ρκδ΄ Περὶ ἱερέως ἀνέναι καὶ βαπτίζει τὸ παιδίον αὐτοῦ ὡσὰν ἱερεὺς καὶ ἐὰν εὐλογῇ καὶ τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

ρκε΄ Περὶ ἱερέως ὅτι ἀφοῦ φάγῃ δὲν βαπτίζει, μόνον πρὶν τῆς θείας λειτουργίας, οὐδὲ τῇ μεγάλῃ τεσσαρακοστῇ δὲν βαπτίζει.

ρκζ΄ Ἐρώτησις πρὸς τὸν Μέγαν Διονύσιον, περὶ ποῖα ἁμαρτήματα συγχωροῦνται μετὰ τὸν θάνατον, διὰ τῶν λειτουργιῶν καὶ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἐλεημοσυνῶν ὁποῦ γίνονται διὰ τοὺς ἀποθαμένους.

ρλα΄ Διὰ τίνα αἰτίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου κάμνουν αὐτοῦ μνημόσυνα, εἰς τὰς τρεῖς ἡμέρας, εἰς τὰς ἐννέα καὶ εἰς τὰς σαράντα, καὶ πότε ἐμποδίζονται νὰ μη δὲν γίνονται.

ρμς΄ Περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ γάμου, οἱ ὁποῖοι διαλαμβάνουν εἰς πόσους βαθμοὺς γίνονται τὰ συνοικέσια καὶ εἰς πόσους δὲν γίνονται.

ροβ΄ Περὶ γυναικὸς ὁποῦ νὰ γένῃ σκλάβα καὶ τὴν μιάνουν νὰ μηδὲν χωρίζεται ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς.

ρογ΄ Περὶ ἀνδρὸς ὁποῦ νὰ διώξῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐμοιχεύσουν νὰ μηδὲν τὴν χωρίζεται.

ρογ΄ Περὶ παρανόμου γάμου ὅτι χωρίζεται.

ρπ΄ Περὶ ἀνδρὸς ὁποῦ συνευρίσκεται μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εἰς τὴν παραφύσιν, ὅτι χωρίζεται καὶ περὶ τοῦ κανόνος αὐτοῦ.

ριις΄ Περὶ γυναικὸς ὁποῦ νὰ ἔχῃ ροῦχα καὶ νὰ μηδὲν δείξῃ ποῦ τὰ ηὗρε.

σια΄ Περὶ παιδίων ποῖα λέγονται αὐτεξούσια καὶ ποῖα ὑπεξούσια.

σιε΄ Περὶ παιδίων ὅπως νὰ τιμοῦν τοὺς γονεῖς αὐτῶν.

σκβ΄ Περὶ δύο συντρόφων ἐὰν ὁ ἕνας ἐκ τοὺς δύο ἐπάρῃ σύντροφον χωρὶς τὴν βουλὴν τοῦ ἄλλου.

σκς΄ Περὶ γεωργοῦ ἐὰν ἐργάσῃ χωράφη χωρὶς θέλημα

ΠΕΡΙ ΥΓΙΕΙΝΗΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

ὑπὸ

Λ. ΛΙΜΑΡΑΚΗ

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ΑΥΛΖ' τακτικῇ γενικῇ συνεδρίᾳ τῆς 12ης Μαΐου 1903).

Γνωστὸν ὁποίαν σημασίαν κατέλαβεν ἡ *ὑγιεινὴ* ἐν ταῖς σχολαῖς ἁπανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου οὐχὶ πλέον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς καθ' ἑκάστην ἐπιτηρήσεως τῆς καθαριότητος, τοῦ ἀερισμοῦ, τῆς θερμάνσεως καὶ τοῦ φωτισμοῦ τῶν σχολῶν, τῆς προσοχῆς κατὰ τὴν οἰκοδομὴν αὐτῶν καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν ἐν αὐταῖς ἀναγκαιούντων ἐπίπλων, τῆς ἐξετάσεως τῆς σωματικῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῶν μαθητῶν, τοῦ ἐγκαίρου αὐτῶν ἐμβολιασμοῦ, τῆς προφυλάξεως τῶν σχολῶν ἀπὸ τῶν μολυσματικῶν καὶ miasmatικῶν νοσημάτων καὶ τῶν ἐν καιρῷ ἐπιδημιῶν λαμβανομένων μέτρων, τῆς συντάξεως τοῦ διαιτολογίου εἰς τὰς ἐσωτερικὰς σχολὰς ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ τῶν τροφῶν καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ἐδεσμάτων καὶ τῶν γευμάτων καὶ τῆς καταναλώσεως τῶν τροφῶν ἀναλόγως τῶν ἐποχῶν καὶ τῆς ἐν τῇ σχολῇ ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τῶν μαθητῶν διάκρισιν καὶ τὴν ἐν γένει παιδαγωγίαν καὶ τὸ ποσὸν καὶ τὴν διανομὴν τῶν μαθημάτων καὶ τῆς γυμναστικῆς καὶ τῶν ἄλλων παιδιῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερησίων διαχύσεων καὶ τῶν παύσεων ἐν μέσῳ καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους, πρὸς πρόληψιν τῆς διανοητικῆς καταπονήσεως καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀμέσως ἢ βραδύτερον ἀναπτυσσομένων σωματικῶν καὶ ψυχικῶν νοσημάτων.

Γνωστὸν ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ὑγιεινῆς ἐθεωρήθη πλέον μάθημα ἀγκαιότατον δι' ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς παιδεύσεως, διότι πάντες οἱ ἄνθρωποι οἱασδήποτε διανοητικῆς ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως, δέον νὰ διδάσκωνται καὶ νὰ γυμνάζωνται ὅπως ἐνσαρκώσωσιν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνδελεχοῦς καὶ ὅσον ἔνεστιν ἀκριβεστέρας ἐφαρμογῆς τῶν ὑγιεινῶν παραγγελμάτων.

Περιττὸν δὲ προσέτι νὰ ὑπομνήσω ὑμᾶς ὅτι ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῆς ὑγιεινῆς ἐν ταῖς σχολαῖς ἐστηρίχθη κατὰ πολὺ καὶ ἡ καταπολέμησις τῆς φυματιώσεως, τοῦ ἀλκοολισμοῦ καὶ τοῦ νικοτινισμοῦ.

Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς, εἰς τὰς ὁμογενεῖς δῆλα δὴ σχολάς, πολλαχῶς ὑπολειπόμεθα οὐ μόνον τῆς τοιαύτης ὀργανώσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀπ' αἰῶνος γνωστῶν στοιχειωδεστέρων ὑγιεινῶν κανόνων.

Ἀληθὲς ὅτι ἔν τε τῷ παρελθόντι καὶ νῦν ἔτι οἱ ἰατροὶ πολλὰ ἐπράξαμεν καὶ πράττομεν ὡς ἄτομα, καὶ ἐργαζόμεθα καὶ γράφομεν καὶ συνεβουλεύσαμεν καὶ συμβουλεύομεν, καὶ ἀφιλοκερδῶς προσεφέρθημεν καὶ προσφερόμεθα ἐφαρμόζοντες τὰ δυνατὰ καὶ τὰ κατὰ δύναμιν, ὅπου ἂν κληθῶμεν, εἰς τὰς ἐσωτερικὰς μόνον σχολὰς φροντιζουσῶν τῶν ἐφορειῶν καὶ τῶν διευθυντῶν νὰ ἔχωσιν ἰατρούς.

Πρὸς τούτοις καὶ ἐν τῷ παρελθόντι ἴσως, εἴτε ὑπὸ ἰδιωτῶν εἴτε ὑπὸ σωματείων, εἴτε ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς σκέψεις ἐγένοντο περὶ γενικωτέρας ἐφαρμογῆς τῆς ὑγιεινῆς ἐν ταῖς σχολαῖς· περιοριζόμεθα ὅμως νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι αἱ ὑγιειναὶ ὁδηγίαι αἱ συνταχθεῖσαι ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰατρικῆς ἑταιρείας κατὰ τὸ 1900 δι' εἰδικῆς ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ κ. κ. *Α. Αὐλωνίτου*, ὡς εἰσηγητοῦ, τοῦ κ. *Π. Ἀπέρη* καὶ ἐμοῦ, πρὸς τὰς διευθύνσεις καὶ διδασκάλους τοῦ κράτους, μετεφράσθησαν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικήν, ὁ δὲ ἀξιότιμος συνάδελφος κ. *Γ. Νούλης* κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑπέβαλεν ἡμῖν τοιοῦτον ὑπόμνημα, ὅπερ ἀπεφασίσθη νὰ παραπεμφθῇ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου, εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Κεντρ. Ἐκπ. Ἐπιτροπήν. Ἐκτὸς δὲ τούτων κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1901, παρὰ τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς συνόδου συνέστη ἐπιτροπὴ περὶ τῆς μελέτης τῆς ὑγιεινῆς καταστάσεως τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς μετὰ ὑποδείξεως τῶν δεόντων γενέσθαι καὶ τῆς ὁποίας τὴν ἔκθεσιν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ συντάξω ὡς εἰσηγητής.

Δυστυχῶς ὅμως τά τε παλαιότερα καὶ τὰ νεώτερα εἴτε ἐκ τῆς ἀγαθῆς θελήσεως τῶν ἀτόμων τούτων ἢ ἐκείνων τῶν διευθύνσεων καὶ τῶν ἐφορειῶν ἀπορρέοντα, οὐ μόνον δὲν ἴσχυσαν εἰσέτι νὰ ὁδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς γενικήν τινα καὶ ἁρμονικὴν ἐπὶ πασῶν τῶν σχολῶν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἐφαρμογὴν καὶ τῶν ἐκ τῆς ὑγιεινῆς ἀναγκαιούντων, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα ἕνεκα τούτων ἢ ἐκείνων τῶν λόγων ἐμαράνθησαν, ἢ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἔτι καὶ νῦν ἀφίεται εἰς τοὺς μὴ εἰδικούς, τῶν καθηκόντων τῶν ἰατρῶν καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἐσωτερικὰς σχολάς, περιοριζομένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν μαθητῶν, εἰς τὸν ἐμβολιασμὸν αὐτῶν καὶ τὴν ἐν καιρῷ ἐπιδημικῶν ἢ κολλητικῶν νοσημάτων γνωμοδότησιν περὶ τοῦ πρακτέου.

Ἐφ' ᾧ, κύριοι, καιρὸς πλέον νὰ σκεφθῶμεν σοβαρῶς περὶ γενικῆς ὀργανώσεως καὶ κυρίως τακτικῆς καὶ ἐνδελεχοῦς ἐφαρμογῆς τῶν καταλλήλων ὑγιεινῶν διατάξεων καὶ εἰς τὰς ὁμογενεῖς σχολὰς τῆς πόλεως ἡμῶν, δημοτικὰς τε καὶ καὶ ἀνωτέρας, ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικάς, διότι μεγάλαι αἱ ζημίαι τῶν μαθητῶν καὶ κατὰ τὸν μετέπειτα βίον αὐτῶν.

Κατανοῶ, κύριοι, ὅτι πολλὰ τὰ ἀναγκαιοῦντα καὶ πολλὰ τὰ βάρη καὶ αἱ μέριμναι τῶν σεπτῶν ἡμῶν Πατριαρχείων καὶ δυσχερὴς ἡ ἀνάληψις τῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τοῦ ἀναγκαιοτάτου τούτου κλάδου, ἀπαιτοῦντος βεβαίως διάφορα μέσα. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ προσέλθωμεν ἐπίκουροι εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἡμῶν κέντρον, χορηγοῦντες καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἡ σύνταξις τῶν νενομισμένων διατάξεων κανονισθήσεται καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἐξασφαλισθήσεται.

Καὶ κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους καὶ νῦν ἔτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἡμῶν ἀρχαὶ πολλαχῶς μετὰ τῶν φιλεκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σωματείων συνειργάσθησαν, πολλῶν σχολῶν ἱδρυθεισῶν καὶ συντηρηθεισῶν ὑπὸ διαφόρων τοιούτων ἀδελφοτήτων συντεχνιακῶν ἢ μή. Ἰδίᾳ δὲ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος πολλαχῶς ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ διαδόσεως τῆς παιδείας καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῆς σχολῆς εἴς τε τὰς ἐπαρχίας καὶ ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ ἐμερίμνησε καὶ ἐμόχθησεν. Ὅθεν ἔχων ὑπ' ὄψει τὸν κανονισμὸν καὶ τὸ παρελθὸν τοῦ Συλλόγου καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν ὁποίαν προσέλαβεν ἡ Βιολογικὴ αὐτοῦ Ἐπιτροπή, προτείνω, κύριοι, ὅπως ὁ Σύλλογος καὶ ἐν τῷ ὑγιεινῷ κλάδῳ τῶν σχολῶν προσέλθῃ ἀρωγὸς εἰς τὰς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς, προσφέρων διὰ τῆς Βιολογικῆς αὐτοῦ Ἐπιτροπῆς τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαιοῦντα μέσα.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ διὰ μερικὰς χρηματικὰς δαπάνας ἀναποφεύκτους, δὲν θὰ λείψωσι βεβαίως οἱ γενναῖοι χορηγοὶ παραδειγματιζόμενοι καὶ ὑποκινούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ἀφιλοκερδείας ἡμῶν.

Ἵνα δὲ καλῶς σταθμίσωμεν καὶ ἐν γένει ὑποβάλωμεν εἰς τὴν Α. Θ. Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην τὴν προσφορὰν ἡμῶν ταύτην, ὑποβάλλω ὑμῖν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ποῖαι περίπου ἔσονται αἱ ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα δέον νὰ ἀναλάβωμεν καὶ διὰ χρόνου νὰ ἐπιτελῶμεν.

Τὸ ἔργον, Κύριοι, ἀπαιτεῖ δύο τινά:

α') τὴν σύνταξιν τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὰς σχολὰς ἡμῶν *ὑγιεινοῦ κανονισμοῦ*, καὶ

β) τὴν *διοργάνωσιν* τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς *ἐφαρμογὴν* αὐτοῦ.

Διὰ τὸ πρῶτον ἡ Βιολογικὴ Ἐπιτροπὴ ὑποσχεθήσεται ὅτι ἀναλαμβάνει τὴν σύνταξιν καταλλήλου ὑγιεινοῦ κανονισμοῦ δι' ἁπάσας τὰς σχολὰς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας ἡμῶν καὶ τὰ διδόμενα τῆς ἐπιστήμης, συμπεριλαμβανομένων ἐννοεῖται καὶ τῶν ἐθνικῶν σχολῶν ἐσωτερικῶν τε καὶ ἐξωτερικῶν.

Τὸ ἔργον, κύριοι, δὲν εἶναι δυσχερές, διότι καὶ τοιαῦται μεμονωμέναι ἔστω ἐργασίαι, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἐγένοντο καὶ πολλὰ τὰ ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ ἐφαρμοσθέντα καὶ μελετώμενα, ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ σταχυολογήσωμεν τὰ προσφορώτερα ἡμῖν.

Πρὸς τούτοις θέλομεν ἀναλάβει καὶ τὴν σύνταξιν γενικοῦ κανονισμοῦ *οἰκοδομῆς* σχολῶν, περιλαμβάνοντος ὅσον οἷόν τε τὰ ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἀπαιτούμενα ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι οἰκοδομῶνται ἢ ἐπισκευάζωνται αἱ ὑπάρχουσαι σχολαὶ ὡς δεῖ, ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ κανονισμοῦ νὰ κρίνωνται ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τὰ σχέδια ὑπὸ καταλλήλου ἐπιτροπῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ νὰ ὀνομάζηται καὶ ἰατρὸς ὡς μέλος.

Οἱ τοιοῦτοι κανονισμοὶ διὰ τοῦ Συλλόγου ὑποβληθήσονται εἰς τὰ ἁρμόδια τῶν πατριαρχείων Συμβούλια, ὅπως μετὰ τὴν ἔγκρισιν, λάβωσιν ἰσχὺν νόμου ὑποχρεωτικὴν δι' ὅλας τὰς ἐφορείας καὶ διευθύνσεις τῶν σχολῶν.

Διὰ τὴν διοργάνωσιν τῆς ὑπηρεσίας καὶ τὴν ἐφαρμογὴν ἀπαιτοῦνται ἰατροὶ καὶ βεβαίως εἰς ἰατροὺς καὶ μόνους δέον νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτων διατάξεων.

α΄) Πρὸς τοῦτο ὅπου αἱ σχολαὶ δὲν δύνανται νὰ μισθοδοτῶσιν ἰατρόν, ἡ Βιολογικὴ Ἐπιτροπὴ θὰ διαθέτῃ τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμόν.

Ὁ Σύλλογος ἡμῶν ἔχει ἰατρικὰ μέλη κατοικοῦντα εἰς διαφόρους συνοικίας τῆς πόλεως, ἑπομένως ἡ διάθεσις τοιούτου προσωπικοῦ ἔσται εὐκολωτάτη, ἐπικουρούντων ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῶν ἐν τῷ Πέραν οἰκούντων συναδέλφων, ἐκλεγομένων πρὸς τοῦτο κατ' ἔτος. Κατ' ἔτος δὲ δυνάμεθα νὰ ἐκλέγωμεν καὶ μίαν ἢ δύο ἐπιτροπὰς ἐξ ὀφθαλμολόγων καὶ ἄλλων κλινικῶν ὅπως μετὰ τοῦ τακτικοῦ ἰατροῦ μεταβαίνωσιν ἐκτάκτως εἰς τὰς σχολὰς διὰ τοὺς εἰδικοὺς πρὸς ἐξέτασιν τῶν μαθητῶν ὑγιεινοὺς σκοποὺς διά τε τὰς ὀφθαλμικὰς παθήσεις καὶ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν τῶν μαθητῶν διάκρισιν.

β΄) Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς ὑγιεινῆς κηρυχθήσεται ὑποχρεωτικὴ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὰ γυμνάσια καὶ τὰς ἀνωτέρας ἐν γένει σχολάς, τὸ μάθημα τοῦτο νὰ διδάσκηται ὑπὸ ἰατρῶν καὶ ἑπομένως ὅπου δὲν ὑπάρχουσι τοιοῦτοι καὶ ὅπου ὁ προϋπολογισμὸς τῶν σχολῶν δὲν ἐπιτρέπει πληρωμήν, τὰ μέλη τῆς Βιολογικῆς Ἐπιτροπῆς θὰ ἀναλάβωσι τὴν διδασκαλίαν δωρεάν.

Νομίζω ὅμως καὶ τὸ μάθημα τῆς ἀνθρωπολογίας πρέπει νὰ ἀνατιθῇ εἰς ἰατροὺς ὅπως μὴ διδάσκηται οἱονεὶ μεμονωμένον καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ζωολογίαν ἢ τὴν ἀφῃρημένην Ψυχολογίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὑγιεινήν. Εἰς δὲ τὰ διδασκαλεῖα δέον νὰ διδάσκωνται καὶ πλατύτερον τὰ τοῦ Νευρικοῦ Συστήματος καὶ ἐν σχέσει πρός τε τὴν Φυσιολογίαν αὐτοῦ καὶ τὰ γενικὰ διδόμενα τῆς ψυχιατρικῆς καὶ τὴν παιδαγωγίαν καθόλου. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς κατωτέρας δημοτικὰς σχολάς, τὰ στοιχειωδῶς διδαχθησόμενα δέον νὰ διδάσκωνται ὑπὸ τῶν διευθυντῶν παρασκευαζομένων πρὸς τοῦτο καταλλήλως ὑπὸ τῶν διδασκαλείων.

Πολλὰ μέχρι τοῦδε ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν ἐδημοσιεύσαμεν ἐγχειρίδια ὑγιεινῆς συνοπτικά τε καὶ μή. Χωρὶς ὅμως νὰ θελήσωμεν νὰ ὑποτιμήσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν δημοσιευθέντων, νομίζω ὅτι δέον ὁ Σύλλογος νὰ προκηρύξῃ *διαγωνισμὸν* διὰ τὴν σύνταξιν δύο ἐγχειριδίων ὑγιεινῆς, τὸ μὲν διὰ τὴν κατωτέραν, τὸ δὲ διὰ τὴν μεσαίαν παίδευσιν καὶ τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου δύνανται νὰ ὦσιν ἕτοιμα. Διὰ χρόνου δὲ δυνάμεθα νὰ ἀποκτήσωμεν ἐγχειρίδιον διὰ τὰ διδασκαλεῖα συντεταγμένον συμφώνως πρὸς τὰ ἄνωθι μνημονευθέντα, ἐκτὸς ἐὰν ὁ Σύλλογος νομίσῃ καλὸν ἀπὸ τοῦδε νὰ κηρύξῃ καὶ τὸν διαγωνισμὸν πρὸς σύνταξιν καὶ τοιαύτης βίβλου.

γ΄) Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐν ταῖς δημοτικαῖς σχολαῖς τὰ στοιχειώδη τῆς ὑγιεινῆς διὰ καταλλήλου βιβλίου διδαχθήσονται ὑπὸ τῶν διευθυντῶν, οἱ ὁποῖοι συγχρόνως πρέπει νὰ ἐφαρμόζωσι καὶ ἐπιβλέπωσι πλείστας ὅσας ὑγιεινὰς διατάξεις καὶ ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσι, τραυματισμοῖς κτλ. κτλ. νὰ ἐφαρμόζωσι τὰ κατάλληλα μέτρα μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἰατροῦ.

Ἐὰν οἱ πλεῖστοι τῶν σήμερον διευθυνόντων τὰς ἡμετέρας σχολὰς δὲν ἐδιδάχθησαν τὰς τοιαύτας γνώσεις δὲν εἶναι βεβαίως ὑπεύθυνοι περὶ τῆς καταλλήλου διαρρυθμίσεως τῶν προγραμμάτων τῶν Σχολῶν, ἐξ ὧν ἀποφοιτῶσιν οἱ μέλλοντες νὰ διδάξωσιν.

Ὅθεν ἀνάγκη νὰ διδαχθῶσι καταλλήλως οἱ σήμερον διευθύνοντες καὶ διδάσκοντες ἐν ταῖς σχολαῖς, καὶ πρὸς τοῦτο δέον ἡ Βιολογικὴ Ἐπιτροπὴ νὰ χορηγήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν διδαξόντων ἰατρῶν, τέσσαρες δὲ ἢ ἐξ τὸ πολὺ ἀρκοῦσιν, διοργανουμένης τῆς ὑπηρεσίας ὡς ἑξῆς: Εἷς ἰατρὸς διδάξει ἐν τῷ Συλλόγῳ ἢ ἐν τῷ Ζωγραφείῳ διὰ τοὺς διευθυντὰς καὶ διδασκάλους τῶν σχολῶν Σταυροδρομίου, Φερήκιοϊ, Ταταούλων καὶ Γαλατᾶ. Εἷς ἐν Φαναρίῳ ἐν τῇ Ἀστικῇ Σχολῇ Μαρασλῆ διὰ τοὺς διδασκάλους Τζιβαλίου, Φαναρίου, Μουχλίου, Βαλατᾶ καὶ μέχρι Σαρμασικίου καὶ Τὸπ-Καποῦ. Εἷς ἐν Βλάγκᾳ διὰ τοὺς διδασκάλους Κοντοσκαλίου, Βλάγκας, Ὑψωμαθείων, ἐξ Μαρμάρων καὶ Βελιγραδίου καὶ εἷς ἢ δύο διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ὄχθην τοῦ Βοσπόρου μέχρι Νεοχωρίου. Ἐν ἀνάγκῃ δυνάμεθα ἀκόμη νὰ ὑποδιαιρέσωμεν, διότι προσωπικὸν διὰ τὴν διδασκαλίαν ἔχομεν. Τὰ μαθήματα δύνανται νὰ ἀρχίσωσι μετὰ τὸ Πάσχα καὶ νὰ ἐξακολουθήσωσι καὶ τὰς διακοπάς, καὶ βάσις δύναται νὰ τεθῇ ἡ ἑρμηνεία τῶν ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰατρικῆς ἑταιρείας συνταχθεισῶν ὁδηγιῶν μετὰ τῶν ἐν αὐταῖς ὑπαρχουσῶν συμβουλῶν περὶ τῶν δεόντων γενέσθαι καὶ εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις διδασκομένων καὶ ὀλίγων τινῶν περὶ ἀσηψίας καὶ ἀντισηψίας.

Τοιαῦται, ἀγαπητοὶ συνάδελφοι, ἐν συνόψει αἱ ταπειναὶ προτάσεις μου περὶ ὀργανώσεως καὶ εἰς τὰς ὁμογενεῖς ἡμῶν σχολὰς ὑγιεινοῦς ὑπηρεσίας μετὰ πλήρους ὅσον ἔνεστιν ὀργανισμοῦ καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν.

Ἡ τιμή, δι' ἧς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους μὲ ἐτιμήσατε, ἐμπιστευθέντες εἰς τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν ὅλων τῆς Βιολογικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ γνῶσις, ἣν ἔσχον περὶ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ἀκαμάτου ὑμῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀγάπης, μὲ ἐνεθάρρυνεν νὰ πιστεύσω ὅτι ἐὰν τὰ σεπτὰ Πατριαρχεῖα ἐμπιστευθῶσιν εἰς ἡμᾶς τὸ ἔργον τοῦτο, θέλετε φιλοτίμως ἐργασθῆ πρὸς συγκρότησιν, ἐφαρμογὴν καὶ ἐμπέδωσιν αὐτοῦ. Ὅθεν θαρρούντως ὑποβάλλω τὴν πρότασιν καὶ τὰς ἀτελεῖς ταύτας σκέψεις ὑμῖν πεποιθὼς ὅτι ἡ Βιολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπιεικῶς κρίνουσα καὶ πληροῦσα τὰ κενὰ ὑπερηφάνως καὶ θαρραλέως θέλει προσέλθει διὰ τοῦ Συλλόγου εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡμῶν ἀρχὰς ἀναλαμβάνουσα τὸ *βαρὺ* μὲν ἀλλὰ λίαν ἐθνωφελὲς καὶ τιμητικὸν αὐτὸ ἔργον.

Μὴ λησμονῶμεν δ' ὅτι τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν κέντρον ἐψήφισε γενναίαν ἐτησίαν ἐπιχορήγησιν ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, ὥστε ἀντιδώρων προσφερέτω καὶ ὁ Σύλλογος τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν.

ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ

ΠΑΡΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙΣ

ὑπὸ

ΑΡ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ

(Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς Κοινωνιολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 8ης Μαρτίου 1905).

Γνωστὸν βεβαίως τοῖς πᾶσιν ὅτι, ἵνα ὀργανικὴ κοινωνία, ὀργανικὸς σύνδεσμος κατορθοῖ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, οὗ στοχάζεται, ἔχει ἀνάγκην ἐξουσίας ἀφ' ἑνός, κανόνων δὲ καὶ νόμων ἀφ' ἑτέρου, πρὸς οὓς νὰ ρυθμίζωσι τὰς πράξεις αὐτῶν οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὀργανικὴν ταύτην κοινωνίαν καθ' ἕκαστον ἄνθρωποι. Καὶ ἡ ἐκκλησία ἑπομένως ὡς σύνολον ἀνθρώπων, ὡς ὀργανικὸς σύνδεσμος, ἔχει τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς, ἤτοι τὴν δύναμιν τοῦ ποιεῖν πράξεις, ἃς μόνον αὕτη δύναται ἐγκύρως καὶ μετὰ τῶν νομικῶν συνεπειῶν νὰ ἐνεργῇ, ἔχει δὲ καὶ κανόνας καὶ νόμους, οὓς ὀφείλουσι νὰ τηρῶσιν οἱ ἀποτελοῦντες αὐτήν. Καὶ ὡς πνευματικὴ μὲν κοινωνία ἐξασκεῖ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἐπὶ ζητημάτων πνευματικῆς φύσεως, καὶ διὰ τῶν μέσων, ἅτινα κέκτηται, ἐπιβάλλει τοὺς νόμους αὐτῆς. Ὡς ὀργανικὴ δὲ κοινωνία ἔχει τάξιν, ἣν ἕκαστον αὐτῆς μέλος ὀφείλει νὰ τηρῇ ἐπὶ ποινῇ πάσης τυχὸν παραβάσεως. Αἱ πράξεις, ἃς ἡ ἐκκλησία μόνη αὕτη ἐγκύρως δύναται νὰ ἐνεργήσῃ, μετὰ τῶν νομίμων συνεπειῶν εἶναι *τριῶν εἰδῶν*, καὶ ἑπομένως τρία εἶναι καὶ τὰ εἴδη τῆς ἐξουσίας τῆς ἐκκλησίας· α΄) *ἱερατικὴ ἐξουσία* (potestas ordinis), δι' ἧς κέκτηται τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐνεργεῖν ἐγκύρως τὰ μυστήρια καὶ τὰς λοιπὰς ἱεροτελεστίας πάσας· β΄) *διδακτικὴ ἐξουσία* (potestas magisterii), δι' ἧς δικαιοῦται νὰ μεταδίδῃ καὶ ἑρμηνεύῃ αὐθεντικῶς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας· γ΄) *ποιμαντικὴ* ἢ ἁπλῶς *διοικητικὴ ἐξουσία* (potestas jurisdictionis) καὶ αὕτη περιλαμβάνει τὴν ἐξουσίαν τοῦ διέπειν ἐκκλησίαν καὶ ἐκκλησιαστικὰ καὶ διαχειρίζεσθαι τὴν νομοθετικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀντικείμενον τῆς πραγματείας ἡμῶν ἔσται ἡ διοικητικὴ καὶ ἰδίως ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἰδίᾳ χρόνους.

Ὡς γνωστόν, ὁ χριστιανισμὸς ἐγένετο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἀντικείμενον διωγμῶν φρικωδεστάτων, οὓς μετὰ βδελυγμίας ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Συνέπεια τῶν διωγμῶν τούτων ἦτο, ὅπως οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ συσπειρωθῶσι περὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν, περὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ διαδόχους αὐτῶν, οἵτινες ἐκτὸς ἄλλων, ἔλαβον παρὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν. Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς διδάσκει ὅτι οἱ χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ καταφεύγωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν: «Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, λέγει, ὕπαγε

καὶ ἔλεγξον μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνον.... ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο, ἵνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα....Ἐὰν δὲ παρακούσῃ εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ.» Καὶ ὄντως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ὅτε ἡ ἐκκλησία δὲν ἦτο οὐ μόνον ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τῆς πολιτείας ἀλλὰ καὶ ἦτο ἐν διωγμῷ διεχειρίσθη τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ πνευματικῶν ὑποθέσεων, καὶ διὰ τῶν μέσων αὐτῆς τῶν προσφόρων πρὸς τὴν φύσιν της ἐξετέλει τὰς ἀποφάσεις της. Πλεῖστα παραδείγματα ἀναφέρονται τῆς ἐξασκηθείσης δικαστικῆς ἐξουσίας τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας· οὕτω κατεδίκασε τοὺς Μοντανιστάς, τὸν Ὠριγένην χειροτονηθέντα παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, ὅστις οὐ μόνον ἀφωρίσθη, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς οἰκίας τῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν κοινότητα ἐξεδιώχθη τῇ συνδρομῇ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας κατ' αἴτησιν τῆς ἐκκλησίας.

Βεβαίως πλεῖσται αἱ διατάξεις τῆς ἐκκλησίας, δι' ὧν αὕτη ὡς ὀργανικὴ κοινωνία ρυθμίζει σχέσεις καθαρῶς ἐκκλησιαστικάς. Τοιαῦται βεβαίως διατάξεις ὑπῆρχον καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, διατάξεις τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουσαι εἰς τὸν ἱδρυτὴν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, εἰς τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, εἰς τὴν ἱερὰν παράδοσιν διὰ τῶν ἐθίμων. Ὅτε δὲ ἐκόπασεν ὁ κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμός, ὅτε ὁ χριστιανισμὸς διὰ τῆς θείας αὐτοῦ καταγωγῆς ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν κόσμον καὶ αἱ ἀθάνατοι αὐτοῦ ἀρχαὶ εἰσήχθησαν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, τότε καὶ ἡ πολιτεία, ὑποκύπτουσα εἰς τὴν ἀκατάβλητον αὐτοῦ θείαν ἐπίδρασιν, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς τὴν ἐπίσημον τοῦ κράτους θρησκείαν καὶ οἱ πρῶτοι βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀνεγνώρισαν εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις καὶ κυβερνᾶν ἐν γένει τὴν ἐκκλησίαν κατ' ἰδίους ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας· δὲν παρεχώρησαν δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο ὡς προνόμιον τῆς πολιτείας πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, δὲν ἐξελάμβανον αὐτὸ ὡς ἐξ ὑποκειμένου δίκαιον πηγάζον ἐκ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου δικαίου, τῆς πολιτικῆς δῆλον ὅτι ἐξουσίας καὶ νομοθεσίας, ἀλλὰ τοὐναντίον ἀνεγνώρισαν τὸ δικαίωμα τοῦτο ὡς ἀνῆκον τῇ ἐκκλησίᾳ jure divino· δὲν ἐδημιούργησαν δηλαδὴ αὐτό, ἀλλὰ τὸ ἀνεγνώρισαν ὑφιστάμενον ἤδη καὶ ὑπάρχον ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν οἱ αὐτοκράτορες ἀνεκήρυττον τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ὁμολογούμενα δόγματα ὡς ὑποχρεωτικὰ πολιτικῶς καὶ παρεῖχον εἰς τοὺς κανόνας ἰσχὺν πολιτικῶν νόμων. Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἐκκλησίας, τοῦ δικάζειν τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, τὸ ἀνῆκον αὐτῇ jure divino, θεῖῳ δικαίῳ, καὶ ὃν ἀχωρίστως συνδεδεμένον μετὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἐπεκυρώθη καὶ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς ὁποίας εἰσήχθη. Διάταξις τοῦ Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου ἐν τῷ Θεοδοσιανῷ κώδικι ἐπιτάσσει: quotus de religione agitur, episcopus advenit judicare. Σχετικαὶ διατάξεις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Κώδικι τοῦ Θεοδοσίου, βιβλίον 16, τίτλος 2, κεφάλ. 23, τίτλος 9, κεφάλ. 1...

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῇ 42 Νεαρᾷ ἐν τῷ προοιμίῳ ἀναφέρει: «πρᾶγμα οὐκ ἄηθες τῇ βασιλείᾳ καὶ ἡμεῖς πράττοντες ἐπὶ τὸν παρόντα ἐληλύθαμεν νόμον· ὁσάκις γὰρ ἡ τῶν ἱερέων ψῆφος τινὰ τῶν οὐκ ἀξίων τῆς ἱερωσύνης τῶν ἱερατικῶν κατεβίβασε θρόνων τοσαυτάκις καὶ ἡ βασιλεία σύμψηφος γέγονε τῇ τῶν ἱερέων αὐθεντίᾳ, ὥστε τὰ θειότερά τε καὶ ἀνθρώπινα συνδραμόντα μίαν συμφωνίαν ταῖς ὀρθαῖς ποιήσασθαι ψήφοις». Ἐπίσης ἐν τῷ 2 κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς νεαρᾶς ἀναφέρονται «...ἔστω κύρια καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ (δηλαδὴ Πέτρου τοῦ Ἀπαμείας), ψηφισθέντα καὶ ὑπὸ τὸν κοινὸν ταχθεὶς ἀναθεματισμόν, ὑπ' αὐτὸν τετάχθω, τῆς τῶν ἁγιωτάτων ἀρχιερέων προελθούσης ἐπ' αὐτοῦ ψήφου κυρίας διαμενούσης. Ὡσαύτως ἐν τῷ 3 κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς Νεαρᾶς ἀναφέρεται «Ἐπειδὴ δὲ καὶ Ζωορᾶν ἠξίωσαν ὅλως ὑπὸ ἀναθεματισμὸν οἱ σεβασμιώτατοι καὶ τὰ δίκαια κρίνοντες ἐπίσκοποι... ἔστω καὶ Ζωορᾶς τῆς πονηρᾶς ταύτης μερίδος καὶ ἀναθεματισμένος καὶ αὐτὸς τετάχθω, τῆς ἱερατικῆς αὐτὸν κατενεγκούσης ψήφου *ἣν κυρίαν καὶ αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς οὖσαν*, κυριωτέραν ἔτι μᾶλλον ἡ βασιλεία ποιεῖ...». Καὶ ἐν τῇ 83 Νεαρᾷ ἀφοῦ ἐπιτάσσει ὅπως καὶ ἐπὶ χρηματικῆς δίκης κατὰ κληρικοῦ ἀπευθύνεταί τις πρῶτον εἰς τὸν ἐπίσκοπον, κατόπιν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτῆς λέγει: «εἰ μέν τι ἐκκλησιαστικὸν εἴη τὸ ἁμάρτημα δεόμενον σωφρονισμοῦ καὶ ἐπιτιμήσεων ἐκκλησιαστικῶν, ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος τοῦτο κρινέτω, μηδὲν ἐπικοινωνούντων τῶν λαμπροτάτων ἀρχόντων τῶν ἐπαρχιῶν, οὐδὲ γὰρ βουλόμεθα τοιαύτας ὑποθέσεις ὅλως

οὐδὲ γινώσκεσθαι τοῖς πολιτικοῖς ἄρχουσιν». Καὶ ἐν Νεαρᾷ 137 κεφ. 5 ἀναφέρει: «Μὴ μόνον δὲ ἐν ταῖς καθ' ἕκαστον ἔτος γενησομέναις συνόδοις ταῦτα ζητεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἄν τινες κατηγορηθεῖεν τῶν ἱερέων ἢ κληρικῶν, ἢ μονοχῶν κτλ. καὶ εἰ μὲν ἐπίσκοπος εἴη ὁ κατηγορούμενος, τὸν τούτου μητροπολίτην ἐξετάζειν τὰ λεγόμενα, εἰ δὲ μητροπολίτης κτλ... Ἐπίσης εἰς τὰ Βασιλικὰ βιβλίον 3, τίτλ. 1, κεφ. 18, ἀναφέρονται ἀκριβῶς ὅ, τι καὶ ἐν τοῖς ῥηθεῖσι κεφαλαίοις τῆς 137 Νεαρᾶς. Ὡςαύτως τὰ βιβλία α', γ', δ' καὶ ε' τῶν Βασιλικῶν πραγματεύονται περὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ ἐπικυροῦνται καὶ νομοθετικῶς ὅσα οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας διαγορεύουσιν.

Ἐκ τούτων καὶ ἄλλων διατάξεων καταφαίνεται ἐναργέστατα ὅτι ἡ ἐξουσία τῆς πολιτείας ἐπὶ τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν πραγμάτων εἶναι μόνον ἀναγνωριστικὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων τῆς ἐκκλησίας· ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἄξίωμα ὅτι οἱ νόμοι δέον νὰ ὦσι σύμφωνοι μὲ τοὺς κανόνας, καὶ νόμος ἀντικείμενος κανόνι θεωρεῖται καὶ εἶναι αὐτοδικαίως ἄκυρος. Ῥητῶς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς 6 Νεαρᾶς ἀναφέρει «μέγιστα ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ δῶρα Θεοῦ παρὰ τῆς ἄνωθεν δεδομένα φιλανθρωπίας, ἱερωσύνη τε καὶ βασιλεία, ἡ μὲν τοῖς θείοις ὑπηρετουμένη, ἡ δὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἐξάρχουσά τε καὶ ἐπιμελουμένη» ὥστε ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ πολιτεία ἐπιμελεῖται τῶν τοῦ βίου μόνον, ἐν ᾧ τὰ τῆς θείας λατρείας ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὑπάρχουσιν ἐπίσης πλεῖστα χωρία ἐν τῇ Ἰουστινιανείῳ νομοθεσίᾳ ἐν οἷς διακρίνεται ἡ θρησκευτικὴ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, civilis et sacerdotalis potentia sacerdotes et magistratus. Ἡ διάκρισις αὕτη τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἀναφέρεται καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις νομοθετήμασι τῶν νεωτέρων αὐτοκρατόρων, ὡς ἐν τῇ Ἐκλογῇ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου, ἐν τῷ Προχείρῳ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ ἐν τῇ Ἐπαναγωγῇ τοῦ Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, ἐν ᾗ σαφῶς διαγράφεται ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας βασιλέως καὶ πατριάρχου. Διὰ τοῦτο αἱ ἀποφάσεις τῆς περὶ τὸν Κων/πόλεως Συνόδου ἐδημοσιεύοντο ἐξ ὀνόματος τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου καὶ ἐζητεῖτο ἡ ἐπικύρωσις αὐτῶν παρὰ τῆς πολιτείας, ὁσάκις ἡ ἐκκλησία ἐζήτει νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὰς καὶ πολιτικῶς ἢ ὁσάκις δι' αὐτῶν ἐρρυθμίζοντο καὶ σχέσεις ἄλλαι κοινωνικαί. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τῇ 131 Νεαρᾷ εἰσελθούσῃ καὶ εἰς τὰ Βασιλικὰ (5, 3, 1) λέγει «τάξιν νόμων ἐπέχειν τοὺς ἁγίους ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας». Ἡ ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἦτο *ἀπόλυτος*. Οἱ πολιτικοὶ δικασταὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναμιγνύωνται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων ἐπὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων. Οὐ μόνον δὲ οἱ κυβερνῆται τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικοὶ δικασταί, οὐδ' αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἠδύναντο νὰ ἀναμιγνύωνται καὶ παρεμβαίνωσιν εἰς τὰ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαστηρίων δικαζόντων ἐκκλησιαστικὰς καθαρῶς ὑποθέσεις. Οἱ κανόνες τῆς ἐκκλησίας δι' ὧν ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς κληρικοὺς ἡ προσφυγὴ εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ καθαρὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ἐπεκυρώθησαν καὶ διὰ πολιτικοῦ νόμου. Ὁ ϛ' κανὼν τῆς ἐν Κων/πόλει Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διαγορεύων πῶς δέον νὰ γίνηται ἡ κατηγορία κατὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἱερέων καταλήγει ὧδε: «Εἰ δέ τις καταφρονήσας τῶν κατὰ τὰ προδηλωθέντα δεδογμένων, τολμήσειεν ἢ βασιλικὰς ἐνοχλεῖν ἀκοὰς ἢ κοσμικῶν ἀρχόντων δικαστήρια ἢ οἰκουμενικὴν σύνοδον ταράσσειν, πάντας ἀτιμάσας τοὺς τῆς διοικήσεως ἐπισκόπους, τὸν τοιοῦτον τὸ παράπαν εἰς κατηγορίαν μὴ εἶναι δυνατόν, ὡς καθυβρίσαντα τοὺς κανόνας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν λυμηνάμενον εὐταξίαν». Ταῦτα διαγορεύει καὶ ὁ 12 κανὼν τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου ὅστις λέγει ἐπὶ λέξει: «Εἴ τις ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου καθαιρεθείη πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ καὶ ἐπίσκοπος ὑπὸ συνόδου, ἐνοχλῆσαι τολμήσειε τὰς βασιλέως ἀκοὰς δέον ἐπὶ μείζονα ἐπισκόπων σύνοδον τρέπεσθαι ὁ δὲ τούτων ὀλιγωρήσας ἐνοχλήσειε τῷ βασιλεῖ καὶ τοῦτον μηδεμιᾶς συγγνώμης ἀξιοῦσθαι μηδὲ χώραν ἀπολογίας ἔχειν, μηδ' ἐλπίδα μελλούσης ἀποκαταστάσεως προσδοκᾶν». Τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ καταφεύγειν εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἄρχοντας δι' ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ἐπεκύρωσεν καὶ ἡ πολιτικὴ νομοθεσία, Ἰουστινιάνειος Κῶδιξ βιβλ. 1, 3, 14. Ἐπίσης ἐν τοῖς Βασιλικοῖς (3, 1, 1) ἀναφέρεται: «ἐπίσκοπος ἀπὸ συνόδου καθαιρεθεὶς καὶ ποιήσας τι στασιῶδες διὰ τὸ πάλιν τὴν ἐπισκοπὴν ἀναλαβεῖν, ἀπὸ 100 μιλίων, ἧς ἐξεβλήθη πόλεως, οἰκείτω· μηδὲ βασιλεῖ

προσιών, κἂν τύχῃ ἀντιγραφῶν καὶ ἄχρηστα ἔστω, ὁ ὑπερεκδικῶν αὐτὸν ἀγανακτείσθω».

Τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς ἐκκλησίας τοῦ δικάζειν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ἦτο οὐ μόνον ἀπόλυτον ἀλλὰ καὶ γενικόν, ἐπεκτεινόμενον ἐπὶ πάντων.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι ἡ ἐξουσία τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων καὶ πραγμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀποτελούντων τὸν κλῆρον ἦτο οὐ μόνον ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ ἀπόλυτος καὶ γενική, ἀναγνωρισθεῖσα ὡς τοιαύτη καὶ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἥτις εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας ἔδωκεν ἰσχὺν νόμου. Τὸ ζήτημα εἶναι ἐὰν ἡ δικαστικὴ τῆς ἐκκλησίας ἐξουσία ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ ὑποθέσεων μὴ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐπὶ ἀτόμων μὴ ὄντων μελῶν τοῦ κλήρου. Οὐδεμία βεβαίως ἀμφιβολία ὅτι οἱ χριστιανοί, ὀπαδοὶ τῆς θρησκείας τῆς διδασκούσης κατ' ἐξοχὴν τὴν ἀγάπην τοῦ πλησίον, τὴν ἀνεκτικότητα, τὴν συγγνώμην, θὰ ἀπέφευγον τὰς μεταξύ των διενέξεις καὶ ὅταν τοιαῦται συνέβαινον ὡς συνέπειαι τῆς ἀνθρωπίνης ἀτελείας, πρὸς λύσιν αὐτῶν κατέφευγον βεβαίως εἰς τοὺς θρησκευτικοὺς αὐτῶν ἄρχοντας, εἰς οὓς εἶχον ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην ὡς ἐκλεγομένους ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐκ τῶν εὐσεβεστέρων, σεβαστοτέρων, εὐσυνειδητοτέρων καὶ δικαιοτέρων. Τὸ τοιοῦτον ἐγίνετο τοσοῦτον μᾶλλον κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, καθ' ὅσον, ὡς γνωστόν, οἱ χριστιανοὶ καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν καὶ τῆς πολιτείας, οὐδεμίαν βεβαίως ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς δικαστὰς αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ αὐτοῦ συμβουλεύει τοὺς πιστοὺς νὰ καταφεύγωσιν εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ νὰ ἀποφεύγωσι τὰ ἐθνικὰ δικαστήρια· «τολμᾷ τις ἐξ ὑμῶν πρᾶγμα ἔχειν πρὸς τὸν ἕτερον κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν δικαίων;». Ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διαταγαῖς (Βιβ. Β΄ 45, 46, 47, 48, 49) ῥητῶς ἀναφέρεται «καλὸν μὲν οὖν ἐστὶ τῷ χριστιανῷ ἐγκώμιον πρὸς μηδένα ἔχειν πράγματα· εἰ δὲ ἔκ τινος ἐνεργείας ἢ πειρασμοῦ ἐπισυμβῇ τινι πρᾶγμα, σπουδαζέσθω διαλύεσθαι αὐτό, κἂν δέῃ βλαβῆναί τι καὶ μὴ ἐρχέσθω ἐπὶ κριτήριον ἐθνικόν». Ἐκ τῶν ἄνω οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπολείπεται, ὅτι οἱ χριστιανοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ἔσπευδον εἰς τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν διὰ πάσας τὰς διαφοράς. Ἐντεῦθεν πολλαὶ ἦσαν αἱ ἀσχολίαι τοῦ ἐπισκόπου, ὅστις μὴ δυνάμενος νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλας ἠναγκάζετο νὰ ἀναθέτῃ τὰς ἧττον σπουδαίας καὶ σοβαρὰς εἰς τὸν διάκονον, κρατῶν δι' ἑαυτὸν τὰς ὁπωσδήποτε πολυπλόκους. Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ Βιβ. Β΄ 44· «Καὶ πάντα μὲν ὁ διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ ἀναφερέτω, ἀλλ' ὅσα δύναται εὐθυνέτω δι' ἑαυτοῦ λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσίαν..... τὰ δὲ ὑπέρογκα ὁ ἐπίσκοπος κρινέτω» Μετὰ ταῦτα ὅμως τοὺς ἐθνικοὺς δικαστὰς διεδέχθησαν χριστιανοὶ τοιοῦτοι· ὁ χριστιανισμὸς ἐγένετο ἡ ἐπίσημος τοῦ κράτους θρησκεία καὶ ὁ διωγμὸς τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας μετετράπη εἰς προστασίαν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἡ ἐκκλησία δὲν ἦτο πλέον ὑποχρεωμένη νὰ ἐνασχολῆται περὶ τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις τῶν Χριστιανῶν καὶ μόνον ὁσάκις κοινῇ συναινέσει ἀπῄτουν τοῦτο οἱ χριστιανοὶ ἐδίκαζον οἱ ἐπίσκοποι ὡς διαιτηταί. Πολλάκις δὲ καὶ οἱ αὐτοκράτορες παρέπεμπον ὑποθέσεις πολιτικῆς φύσεως εἰς τοὺς ἐπισκόπους. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, σεβόμενος τὸ καθεστὼς καὶ τὴν ἀρχαίαν πεποίθησιν, ἀφήνει εἰς τοὺς χριστιανοὺς τὸ ἐκλεκτικὸν δικαίωμα τῆς προσφυγῆς διὰ πολιτικὰς ὑποθέσεις εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια ἢ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τοιαῦτα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἔδει νὰ εἶναι πρὸς τοῦτο σύμφωνοι ἀμφότεροι οἱ διάδικοι, βραδύτερον ὅμως ἤρκει πρὸς τοῦτο μόνη ἡ θέλησις τοῦ ἐναγομένου, ὅστις ἠνάγκαζεν οὕτω τὸν ἐνάγοντα νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια Αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐπισκόπων ἦσαν παρὰ πᾶσι σεβασταὶ ὡςεἰ ἐξεφέροντο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐξετελοῦντο ἀκριβῶς ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν. Οἱ κατόπιν ὅμως αὐτοκράτορες, περιώρισαν τοῦτο, ἐπιτρέψαντες ὅπως τὰ ἐπισκοπικὰ δικαστήρια δικάζωσι πολιτικὰς ὑποθέσεις μόνον ἐφ' ὅσον ἀμφότερα τὰ διάδικα μέρη συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ περὶ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων νομοθετήσας ἐμερίμνησε καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Πᾶσα πολιτικὴ ὑπόθεσις μεταξὺ λαϊκῶν εἰσάγεται πλέον ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων, ἐν ᾧ τοὐναντίον πᾶσα διαφορὰ μεταξὺ κληρικῶν καὶ πολιτείας καὶ ποινικὴ δικάζεται ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου. Ἀνεφέρομεν ἤδη τὸν ς΄ κανόνα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ δὲ θ΄ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ῥητῶς ἀναφέρει «εἴ τις κληρικὸς πρὸς κληρικὸν πρᾶγμα ἔχῃ μὴ ἐγκαταλιμπανέτω

τὸν οἰκεῖον ἐπίσκοπον, καὶ ἐπὶ κοσμικὰ δικαστήρια μὴ κατατρεχέτω ἀλλὰ πρότερον τὴν ὑπόθεσιν γυμναζέτω παρὰ τῷ ἰδίῳ ἐπισκόπῳ, ἢ γοῦν γνώμῃ αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου, παρ' οἷς ἂν ἀμφότερα τὰ μέλη βούλωνται, τὰ τῆς δίκης συγκροτείσθω, εἰ δέ τις παρὰ ταῦτα ποιήσει κανονικοῖς ἐπιτιμίοις ὑποκείσθω. Εἰ δὲ κληρικὸς πρᾶγμα ἔχῃ πρὸς τὸν ἴδιον ἢ καὶ πρὸς ἕτερον ἐπίσκοπον, παρὰ τῇ συνόδῳ τῆς ἐπαρχίας δικαζέσθω. Εἰ δὲ πρὸς τὸν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μητροπολίτην ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς ἀμφισβητοίη καταλαμβανέτω τὸν ἔξαρχον τῆς διοικήσεως, ἤτοι τῆς Βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνου, καὶ ἐπ' αὐτῷ δικαζέσθω». Τὸ κάπως ἀσαφὲς ἐν τῷ κανόνι τούτῳ χωρίον «ἢ γνώμῃ αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου, παρ' οἷς ἂν ἀμφότερα τὰ μέρη βούλωνται, τὰ τῆς δίκης συγκροτείσθω» ἑρμηνεύοντες ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Βαλσαμὼν εἰκότως προσθέτουσιν ὅτι γνώμῃ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου δύνανται οἱ ἐνδιαφερόμενοι νὰ ἀποταθῶσι πρὸς λύσιν τῆς διαφορᾶς των εἰς ἄλλους δικαστάς, ἀλλὰ πάντως δικαστὰς ἔχοντας δικαιοδοσίαν, δηλ. ἐκκλησιαστικούς. Ὁ Βαλσαμὼν ἰδοὺ πῶς ἑρμηνεύει: «τὸ δὲ εἰρημένον ἐνταῦθα, ἢ γοῦν γνώμῃ τοῦ ἐπισκόπου παρ' οἷς ἂν ἀμφότερα τὰ μέρη βούλωνται τὰ τῆς δίκης συγκροτείσθω, μὴ εἴπῃς περὶ αἱρετικοῦ ἐκλαμβάνεσθαι μὴ ἔχοντος δικαιοδοσίαν· τοῦτον γὰρ θέλησις τῶν μερῶν ποιεῖ δικαστὴν καὶ ἐπερώτησις προστίμου, ὅπερ ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος οὐκ ἀναφέρεται· ἀλλὰ περὶ δικαστοῦ ἔχοντος δικαιοδοσίαν ἐκκλησιαστικήν, ἀπροσφόρου δὲ ὄντος τοῖς μέρεσιν· ὥστε ὁ δίχα γνώμης τοῦ ἐγχωρίου ἐπισκόπου καταδεξάμενος κληρικὸς παρ' ἀπροσφόρῳ δικαστηρίῳ δικάσασθαι, κἂν ἐκκλησιαστικὸν ἐστὶν ἐπιτιμηθήσεται κατὰ τὸν παρόντα κανόνα»· ὥστε κατὰ τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν τοῦ κανόνος ἁρμόδιος καὶ φυσικὸς δικαστὴς εἶναι ὁ οἰκεῖος ἐπίσκοπος· μὴ βουλομένου δὲ τούτου ἢ κωλυομένου δι' οἱονδήποτε λόγον δύνανται οἱ ἐνδιαφερόμενοι, τῇ ἀδείᾳ πάντοτε αὐτοῦ, νὰ ἀπευθυνθῶσι καὶ πρὸς ἄλλους δικαστὰς ἐκκλησιαστικοὺς ὅμως πάντοτε. Διὰ τοῦ κανόνος τούτου νομοθετεῖται καὶ τὸ προνόμιον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ δικάζειν μητροπολίτην τελοῦντα καὶ ὑφ' ἕτερον Πατριάρχην καθ' ὅσον ῥητῶς λέγει ὁ κανών «εἰ δὲ πρὸς τὸν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας μητροπολίτην, ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς ἀμφισβητοίη, καταλαμβάνειν τὸν ἔξαρχον τῆς διοικήσεως ἢ τὸν τῆς Βασιλευούσης Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, καὶ ἐπ' αὐτῷ δικαζέσθω». Ἔξαρχοι δὲ κατὰ τὸν Ζωναρᾶν καὶ τὸν Ἀριστηνὸν εἶναι οἱ Πατριάρχαι. «Ὅπερ προνόμιον, λέγει ὁ Ἀριστηνός, οὐδενὶ τῶν ἄλλων Πατριαρχῶν ἐδόθη, οὔτε ἀπὸ τῶν κανόνων οὔτε ἀπὸ τῶν νόμων, τὸ δικάζεσθαι μητροπολίτην, τελοῦντα ὑφ' ἕτερον Πατριάρχην παρὰ Πατριάρχῃ ἑτέρῳ, εἰ μὴ μόνον τῷ Κωνσταντινουπόλεως».

Καὶ ὁ ιε΄ κανὼν τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου ὁρίζει ὅπως οἱ κληρικοὶ δι' οἱανδήποτε διαφορὰν μεταξύ των, εἴτε ἐγκληματικήν, εἴτε χρηματικὴν ἀπευθύνωνται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια· ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἤθελε προσφύγει εἰς πολιτικὸν δικαστήριον ἐκπίπτει τοῦ βαθμοῦ αὐτοῦ καὶ ἂν ἔτι ἤθελεν εἶναι ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ἀπόφασις τοῦ πολιτικοῦ δικαστηρίου. Ταὐτὸ ὁρίζει καὶ ὁ 104 κανὼν τῆς αὐτῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου ἔχων ὧδε: «Ἤρεσεν, ὅπως ὁστισδήποτε ἀπὸ τοῦ βασιλέως διάγνωσιν δημοσίων δικαστηρίων αἰτήσοι, τῆς ἰδίας τιμῆς στερηθείη, ἐὰν δὲ κρίσιν ἐπισκοπικὴν ἀπὸ τοῦ βασιλέως αἰτήσοι, μηδὲν αὐτῷ ἐμποδίσοι». Τὰ ὑπὸ τῶν ἄνωθι κανόνων τεθεσπισμένα περὶ διαφορῶν εἴτε ἐγκληματικῶν εἴτε χρηματικῶν μεταξὺ κληρικῶν ἐκύρωσε καὶ πολιτικῶς ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς 123 Νεαρᾶς του, ἥτις ὁρίζει ὅτι καὶ ἐπὶ διαφορᾶς μεταξὺ λαϊκῶν καὶ κληρικοῦ δύναται νὰ ἀποφασίσῃ ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἡ ἀπόφασίς του ἐκτελεῖται ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἂν ἀμφότεροι οἱ διαφερόμενοι θελήσωσι νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου καὶ ἐφησυχάσωσιν εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ. «Εἴ τις κατά τινος κληρικοῦ, λέγει ἡ Νεαρά, ἔχοι τινα ἀγωγήν, διδασκέτω πρότερον τὸν ὁσιώτατον ἐπίσκοπον, ᾧτινι ἕκαστος τούτων ὑπόκειται καὶ εἰ μὲν ἑκάτερον μέρος τοῖς κρινομένοις ἐφησυχάσει, κελεύομεν διὰ τοῦ κατὰ τόπον ἄρχοντος ἐκβιβασμῷ τελείῳ παραδίδοσθαι· εἰ δέ τις τῶν δικαζομένων ἐντὸς δέκα ἡμερῶν ἀντείποι τοῖς κεκριμένοις, τηνικαῦτα ὁ τοῦ τόπου ἄρχων τὸ πρᾶγμα ἐξεταζέτω».

Ἡ αὐτὴ Νεαρά, ἐν τῷ 21ῳ κεφαλαίῳ αὐτῆς ὁρίζει· «εἰ ἔγκλημα εἴη τὸ καθ οἱουδήποτε τῶν μνημονευθέντων εὐλαβεστάτων προσώπων ἐπιφερόμενον» καὶ πρῶτος ἔμαθε τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος, τότε ἀφοῦ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ ὁ ἐπίσκοπος τὸν βαθμόν, τὸν παραδίδει εἰς τὸν πολιτικὸν ἄρχοντα ἵνα κατὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας τιμωρηθῇ· ἐὰν δὲ

πρῶτος ὁ πολιτικὸς ἄρχων πρῶτος λάβῃ γνῶσιν τοῦ ἐγκλήματος καὶ διὰ νομίμου ἐξετάσεως βεβαιώσῃ αὐτὸ ἀγγέλλει τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν ἐπίσκοπον, φανερώνων αὐτῷ τὰ ὑπομνήματα, ἤτοι τὰς ἀποδείξεις· καὶ ἐὰν μὲν καὶ ὁ ἐπίσκοπος πεισθῇ περὶ τῆς ἐνοχῆς του, καθαιρεῖ αὐτόν, καὶ παραδίδει εἰς τὸν πολιτικὸν ἄρχοντα· ἄλλως ἀναβάλλει τὴν καθαίρεσίν του, ἀναφερόμενος εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἢ αὐτός, ἢ ὁ πολιτικὸς ἄρχων, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κελεύει τὰ φαινόμενα αὐτῷ.

Κατόπιν εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος, συνέστησαν δικαστήριον ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ὀνομάσαντες τοὺς δικαστὰς αὐτῶν καθολικοὺς κριτὰς τῶν Ρωμαίων. Πρὸς τοῦτο ἐξέδωκαν τὰς Νεαρὰς 41, 42, 43. Ἐν γένει ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἐπισκόπων ἐπὶ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἦτο μεγάλη, ὡς δείκνυται καὶ ἐκ τῆς 26ης Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, δι' ἧς οὗτος, δίδωσι τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς ἔχοντας οἱανδήποτε ὑπόθεσιν καὶ ἀποτεινομένους ἄνευ ἀποτελέσματος εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς πόλεως ν' ἀπευθύνωνται εἰς τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις ἐν ἀποτυχίᾳ τῶν διαβημάτων αὐτοῦ παρὰ τῷ ἄρχοντι, δικαιοῦται νὰ καταγγείλῃ τὴν τοιαύτην τοῦ ἄρχοντος ἀμέλειαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· «εἴ τις ἔχοι ἀμφισβήτησιν πρὸς ἕτερον, πρότερον προσιέναι τῷ λαμπροτάτῳ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι· εἰ δέ τις προσιὼν τῷ ἄρχοντι μὴ τύχῃ τῶν δικαίων, τότε κελεύομεν αὐτῷ προσελθεῖν τῷ κατὰ τόπους ὁσιωτάτῳ ἐπισκόπῳ καὶ αὐτὸν πέμψαι πρὸς τὸν λαμπρότατον τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντα . . . εἰ δὲ καὶ τοῦ ὁσιωτάτου ἐπισκόπου ἐπείγοντος τὸν ἄρχοντα μετὰ τοῦ δικαίου διαλύσας τὰ τῶν προσιόντων πράγματα, ὁ ἄρχων διαναβάλλεται, ἐπιτρέπομεν τῷ ὁσιωτάτῳ ἐπισκόπῳ ἐκείνης τῆς πολεως δοῦναι πρὸς ἡμᾶς γράμματα κτλ...».

Οἱ ἐπίσκοποι εἶχον καὶ τὴν διοίκησιν ἐν γένει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ἐγκαταλελειμμένων ὑπὲρ εὐσεβῶν αἰτιῶν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ παύειν καὶ ἀντικαθιστᾶν τοὺς κακῶς διοικοῦντας τὰ ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν τούτων αἰτιῶν καταλειφθέντα. Ἡ Νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ 131 κεφ. ι' λέγει: «*καὶ εἰ μὲν αὐτὸς ὁ διαθέμενος* ὁρίσει τοὺς ὀφείλοντας ξενοδόχους γενέσθαι ἢ πτωχοτρόφους ἢ ἄλλους τοιούτους διοικητάς, εἴτε τοῖς ἰδίοις κληρονόμοις τὴν τοιαύτην ἐπιλογὴν παράσχοι, κελεύομεν τρόποις ἅπασι τοὺς κληρονόμους αὐτοῦ τὰ περὶ αὐτοῦ διατυπωθέντα πληροῦν, τῶν κατὰ τόπων μακαριωτάτων ἐπισκόπων ἐποπτευόντων, εἰ καλῶς ἡ διοίκησις προβαίνει, καὶ εἰ εὕρωσι μὴ χρησίμους ὄντας τοὺς διοικητάς, ἄδειαν ἐχόντων ἄνευ ζημίας ἄλλους ἐπιτηδείους ποιεῖν». Καὶ ἐν τῷ κώδικι αὐτοῦ (Κωδ. α' 3, 45-46) ἀναφέρει: «τοὺς δὲ θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους, εἰ μέν τινας ῥητῶς οἱ τελευτῶντες ἐπιστήσειεν τοῖς πράγμασιν οἷον ξενοδόχους, ἢ νοσοκόμους, ἢ ὀρφανοτρόφους, ἢ πτωχοτρόφους, ἢ γεροντοκόμους, ἢ παραμοναρίους, ἢ οἰκονόμους, ἢ ἁπλῶς τῶν εὐσεβῶν πράξεων διοικητάς, ἐκείνους μὲν ἐᾶν ἔχεσθαι τῆς διοικήσεως, αὐτοὺς δὲ μὴ διοικεῖν μὲν τὴν δὲ διοίκησιν αὐτῶν ἐποπτεύειν καὶ ὀρθῶς μὲν ἔχουσαν ἐπαινεῖν, κατά τι δὲ τὴν παραβαινομένην ἐπανορθοῦν, κακίστης δὲ τῆς διοικήσεως γενομένης καὶ ἀπελαύνειν ἐκείνους καὶ ἑτέρους ἐγκαθιστᾶν ἐννοοῦντες τὸ τοῦ μεγάλου Θεοῦ δέος».

Ὅσῳ δὲ ἐπεδεινοῦτο ἡ κατάστασις τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τοσούτῳ ἐπεξετείνετο ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ κλήρου, οὐ μόνον ἐπὶ καθαρῶς ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑλικῆς φύσεως, ὡς ἐπὶ κληρονομίας, ἰδιοκτησίας καὶ συναλλαγῆς. Πρακτικὰ Πατρ. Κων/πόλεως Α' σελὶς 32, 38, 44, 61. Καὶ εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι εἰς τοὺς πρὸ τῆς ἁλώσεως χρόνους οἱ ἐπίσκοποι ἐδίκαζον σχεδὸν πᾶσαν ὑπόθεσιν τῶν χριστιανῶν.

Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων ὡς καὶ περὶ τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας τοῦ κλήρου ἐν τοῖς μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνοις ἀποτελέσουσι, Θεοῦ εὐδοκοῦντος, ἀντικείμενον ἄλλης μελέτης.

ΠΟΥ ΕΚΕΙΝΤΟ ΤΑ ΟΝΩΡΑΤΟΥ

ὑπὸ

Ι. ΜΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ*

(Ἀνεκοινώθη ἐν τῇ ΑΡΠΘ' τακτικῇ γενικῇ συνεδρίᾳ τῆς 14ης Νοεμβρίου 1904).

Διαμένων ἐν μικρῷ Βακάλ-κιοϊ καὶ περιοδεύων τὰ πέριξ μέρη μετά τινος τῶν ἐκεῖ ἐγχωρίων κ. Γεωργίου Π. Ἀραπαδζοπούλου, ἀφικόμην εἰς παλαιὸν *Ἐρέρ-κιοϊ* ἀπέχον ἡμίωρον τοῦ νέου, τοῦ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς συνοικισθέντος (Α'), κείμενον δ' ἄνωθεν τοῦ σταθμοῦ *Βοσταντζίκ*. Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν σκιὰν γηραιᾶς πλατάνου, χρονολογουμένης ἴσως ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν, καθήμενος, παρὰ τὸ στόμιον βυζαντιακοῦ φρέατος, περιειργαζόμην τὰ πέριξ μου ἀρχαῖα μνημεῖα, οἷα ἦσαν σαρκοφάγος μετὰ πώματος, ἀπερίττου κατασκευῆς, μεταβεβλημένη νῦν εἰς ὑδροδόχην, παρ' αὐτὴν ἑτέρα μικροτέρα, ἄνευ πώματος καλλιτέρας τέχνης, κίων, ὅστις κοιλωθείς, χρησιμεύει ὡς ὑδρευτήριον ζώων καὶ μέγα κιονόκρανον μεταβληθὲν εἰς ἰγδίον.

Ἐκεῖ ἀναπολῶν τὰ μᾶλλον ἐπαγωγὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας, ἐμνήσθην τῶν περὶ τοῦ παλαιοῦ *Ἐρέρ-κιοϊ*, ὅπερ ὁ ἀοίδιμος Πασπάτης[1] δικαίως (Β') θεωρεῖ ὡς τὰ *Ὀνωράτου*,[2] κατὰ παραφθορὰν τοῦ ὀνόματος. Μαρτυρίαι καὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης ταύτης τοῦ ἀειμνήστου μεσαιωνοδίφου ὑπάρχουσι πολλαί, ἐν αἷς ἀναφέρω τὰς πλείστου λόγου ἀξίας ὡς δυναμένας νὰ φωτίσωσι καὶ διασκορπίσωσι τὰς περὶ τούτου πλάνας τῶν μετὰ τοῦτον γραψάντων περὶ τῆς θέσεως τῶν *Ὀνωράτου*.

Κιονόκρανον ἐγγὺς κείμενον, φέρον δ' ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς τὸ μονόγραμμα, ὅπερ ἀναγνωστέον *Ὀνωράτου*, ἀποδεικνύει ὡς πρώτην μαρτυρίαν ὅτι ἐν *Ἐρέρ-κιοϊ* ἀκριβῶς ἀναζητητέον τὴν ἀρχαίαν βυζαντινὴν ἔπαυλιν *Ὀνωράτου*. Ἡ λέξις *ἔπαυλις* ἐνταῦθα ἑρμηνευτέα ἀντὶ *προάστειον*. Ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας σταυρόν. Τούτου ὅμοιον εὑρίσκεται καὶ ἐν τῷ ἐγγὺς κήπῳ. Μάλιστα δὲ καὶ τοῦτο φέρει τὸ αὐτὸ μονόγραμμα μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ **T** ὕψιλον ὑπέρκειται τοῦ **P**, ὥστε ἔχει ὡς ἑξῆς (Γ), ἡ σαρκοφάγος τοῦ *Ὀνωράτου* εὑρίσκεται ἐν τῷ ὀπισθαυλίῳ λουτρῶνος φέροντος μετὰ τοῦ παρακειμένου κήπου μέχρι σήμερον τὴν διακριτικὴν ἐπωνυμίαν *σεράγι μπαγτζεσί* (κῆπος τῶν ἀνακτόρων). Ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ, ἔνθα οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνευρέθη λέων μαρμάρινος, ὑπάρχουσιν ἐρείπια βυζαντιακῆς σταυροειδοῦς κινστέρνης.

Τὰ πολλαχοῦ δὲ τοῦ παλαιοῦ *Ἐρέρ-κιοϊ* εὑρισκόμενα λείψανα διαφόρων οἰκοδομῶν, αἱ ἐκεῖ ἐν πολλοῖς παρατηρούμεναι καὶ καθ' ἑκάστην ἀνασκαπτόμεναι πέτραι μαρτυροῦσι πάντως τὴν ὕπαρξιν αὐτόσε προαστείου καὶ οὐχὶ ἀναξίου λόγου, ἅτε δὴ μετέχουσαι τέχνης τινὸς καὶ ὄγκου τῶν σπανίων. Αἱ ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφαί, ὧν δύο ἐπὶ τεμαχίων τοξοειδοῦς ὑπερθύρου, φέρουσαι ἡ μὲν τὰς λέξεις ΒΛΕΠΕ ΤΑ ΠΑΝΤΑ. C . . . ἡ δὲ τὴν λέξιν ΜΑΚΑΡΙΖΩ . . . καὶ τρίτη τις ἐπὶ παραστάδος ἀπο-

* Ἐν τέλει ἐπισυνάπτεται μελέτη τοῦ κ. Ξ. Α. Σιδερίδου.

1. Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος, τόμ. ΙΒ' σελ. 51.
2. Θεοφάνης, τόμ. Α' σελ. 243.

τελουμένη ἐκ τῶν ἑξῆς στοιχείων ΑΒΡΟΙΟΙΑ, καὶ δύο ἐπιτύμβιαι τοῦ ἐννάτου ἢ δεκάτου αἰῶνος, ἀνακαλυφθεῖσαι πρό τινος καὶ φέρουσαι τὰ ἑπόμενα :

ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΑΚΙΤΕ
Η ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΟΥΛΗ
ΠΙΣΤΙ ΘΕΟΔΩΣΙΑ
ΜΗΝΙ ΙΟΥΛΙΟΥ Δ' ΙΝΔ. Ε'.

(Ἐνθάδε κατάκειτε ἡ τοῦ Θεοῦ δούλη πιστὴ Θεοδοσία, (τελευτῇ) μηνὶ Ἰουλίου δ', ἰνδικτιῶνος ε').

ΕΝΘΑΔΕ ΚΑΤΑΚΙΤΕ
ΕΙ ΤΗΣ ΜΑΚΑΡΙΑΣ ΜΝΗΜΙΣ
ΚΥΡΙΑΚΗ ΓΕΝΑΜΕΝΗ ΓΑΜΕΤΗ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΥΡΕΟΣ
ΤΕΛΕΥΤΑ ΜΗΝΙ ΝΟΕΜΒΡ Χ
ΕΙΚΑΔΙ ΔΕΥΤΕΡΑ ΙΝΔ.
ΠΕΜΠΤΙΣ (Δ').

(Ἐνθάδε κατάκειτε ἡ τῆς μακαρίας μνήμης Κυριακὴ γεναμένη γαμετὴ Θεοδώρου κουρέως, τελευτᾷ μηνὶ Νοεμβρίου εἰκάδι δευτέρᾳ, ἰνδικτιῶνος πέμπτης).

Πιστεύω δ' ὅτι ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῇδε κἀκεῖσε, ὧν πρὸς εὕρεσιν ἀπαιτεῖται χρόνος εὐνοϊκός. Ἐκεῖ δὲ πλησίον εὑρέθησαν καὶ αἱ ἑξῆς τριῶν παραστάσεων πλίνθοι, ἤτοι φέρουσι τὰ γράμματα ἡ μὲν μία **CѠNCTAN** ἡ δὲ **DDDNNN** καὶ ἡ τρίτη **INDXIII**, (Ε') ὡς καὶ μαρμαρίνη πλάξ φέρουσα ἐν τῷ μέσῳ τὰ γράμματα **ΙѠ** καὶ τεμάχια δύο ἄλλων ἐνεπιγράφων φαινομένων μόνον ἐν τῇ μιᾷ τὰ γράμματα :

ΝΘΑΚ
ΥCΠ
ΛΟC
ΥΟ

καὶ ἀλλαχοῦ πλίνθος τεθραυσμένη, διακρινομένων μόνον τῶν γραμμάτων **ΡΟΠ7**

Πρό τινων μάλιστα μηνῶν ὀργώνων ὁ ἐκ τῶν κατοίκων *Ἐρέρ-κιοϊ* Κότσογλους Ἀχμὲτ ἀγᾶς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, ἀνεκάλυψε φρέαρ πλῆρες χώματος, ἀρξάμενος δὲ νὰ ἐξάγῃ τὸ χῶμα εὗρε πολλὰ θραύσματα βυζαντιακῶν πλίνθων, ὡς καὶ ὀδόντας χοίρου καὶ τεμάχιον λαγήνου φέρον τὸ μονόγραμμα **Κ**.

Δικαίως ἄρα δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι ὁ ἀείμνηστος Πασπάτης πάνυ εὐλόγως ἔθηκε τὴν ἐν λόγῳ ἔπαυλιν ἐν *Ἐρέρ-κιοϊ*, εἰ καὶ ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τοῦ ὀθωμανικοῦ χωρίου, οἷαν ὁρίζει ὁ ἀείμνηστος, εἶναι ἐσφαλμένη. Ὁ Πασπάτης θεωρεῖ τὴν ὀνομασίαν *Ἐρέρ-κιοϊ* ὡς παραφθορὰν ἐκ τοῦ βυζαντιακοῦ ὀνόματος *Ὀνωράτου*, ἅτε ἀγνοῶν, φαίνεται, ὅτι ἡ λέξις *Ἐρέρ-κιοϊ* εἶναι κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ *Ἐρερ.λέρ-κιοϊ*, πληθ. τοῦ Ἐρέν, ἤτοι χωρίον τοῦ *Ἐρερ.λὲρ* ὡς ἐλέγετο πρίν, σημαίνοντος μεμυημένους εἰς τὰ μυστήρια τῶν δερβισῶν, διαμενόντων ἄλλοτε ἐκεῖ, ὡς δείκνυται ἐκ τοῦ *τεκέ*, τοῦ καὶ μέχρι σήμερον σῳζομένου.

Οὕτω θέτοντες τὸ ζήτημα τοῦ προαστείου, ἤτοι ἐπαύλεως, εἶτα δὲ πολίχνης *Ὀνωράτου* καὶ συμφρονοῦντες τῷ ἀοιδίμῳ Πασπάτῃ, παρατηροῦμεν ὅτι νεωτερίζουσί πως αἱ γνῶμαι τῶν λοιπῶν περὶ *Ὀνωράτου* γραψάντων οἷοι Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος,[1] Κωνστάντιος πατριάρχης,[2] ὁ ἐλλόγιμος φίλος κ. Ξ. Σιδερίδης[3] καὶ διατριβογράφος τις τῆς Journal de Con/ple (τοῦ ἔτους 1851).

Ὁ πρῶτος προτιμᾷ τὴν τοποθεσίαν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπαύλεως ὑπεράνω τοῦ Τερσανᾶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Κερατίου κόλπου ἢ τὴν ἐπὶ Βεϊλέρ-βεη, ἀλλὰ τοῦτο ποιῶν δὲν εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψει τὸ τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου χωρίον (σελ. 20): τῷ 1059 Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς « . . . . τὸν τῆς Προποντίδος διαπεράσας πορθμὸν ἐν τοῖς περὶ τὸ Ὀνωράτου πολίχνιον προαστείοις ηὐλίζετο, ἐπὶ θήραν τε συνεχῶς ἐξιὼν καὶ τὸ σῶμα γυμνάζων . . . ».

Καὶ ἡ γνώμη δὲ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τῶν γραψάντων περὶ τῆς ἐπαύλεως ταύτης μοὶ φαίνεται οὐχὶ τόσον βάσιμος, διότι διὰ τῆς δικαιολογίας τῆς ὑπάρξεως δάσους πρὸς θήραν μεγάλων θηραμάτων οὐδεμία παρέχεται ἀπόδειξις ὅτι τὸ προάστειον ζητητέον καὶ σήμερον πλησίον δάσους, καθ' ὅσον πολλαὶ γαῖαι κεκαλυμμέναι ὑπὸ δασῶν ἀποψιλοῦνται ὡς τοῦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν γίνεται, πολλαὶ δὲ ἄδενδροι πρό τινος εἶναι σήμερον πυκνὰ δάση, τοῦτο δὲ δύναται νὰ ἐπιβεβαιωθῇ καὶ διὰ τῆς τοποθεσίας τῶν *Σατύρου*, ὅπερ ὡς ἐμπόριον ἔκειτο μὲν ἐν παραλίᾳ, ἀλλὰ[4] ὁ βασιλεὺς εἰς κυνηγέσιον ἐκεῖ ἐφόνευσεν ἔλαφον κ . . . κυνηγετοῦντί ποτε Νικη» φόρῳ τῷ βασιλεῖ, ἐν οἷς ἀρτίως ἐστὶν ἡ » μονὴ μέρεσι διὰ τὸ ἀλσώδη καὶ δύσβατον » εἶναι καὶ πρὸς θήραν ζώων ἐπιτηδείαν, ἐλά» φου μεγίστης φανείσης καὶ καταδιωκομένης » ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ ἦν τὸ τῆς μονῆς » (Σατύρου) θυσιαστήριον . . . ». Τίθεται δὲ ὑπὸ πάντων τῶν καλῶς μελετησάντων τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν τὸ ἐμπόριον τοῦ Σατύρου κάτωθι τοῦ Ἐρέν-κιοϊ, ἄλλως τε ὁ πολυμαθὴς φίλος κ Ξ. Σιδερίδης δὲν διευκρίνησεν ἂν αἱ Ἀναράται[5] ἢ Ἀνωράται[6] εἶναι αὐτὸ τὸ προάστειον τῶν Ὀνωράτου (Ζ'), ἅπερ κατ' ἐμὴν ταπεινὴν γνώμην ἔκειντο οὐχὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ. Τοῦ τετάρτου ὅμως ἡ γνώμη προσεγγίζει τῇ ἡμετέρᾳ, διότι τὸ *Μερδιβέρ-κιοϊ* (Σκάλλαι) ἔνθα τοποθετεῖ τὸ πράστειον ἀπέχει μόλις ἡμίσειαν ὥραν τοῦ παλαοῦ *Ἐρέρ-κιοι*.

Ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ ὑπῆρχε καὶ ναὸς ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, κτισθεὶς τῷ 505 ὑπὸ Ἰουλιανῆς, Ἰουλιάνας κατὰ Θεοφάνην, συζύγου, οὐχὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου, ὡς ἀναφέρει ὁ ἑλλ. φίλος κ. Ξ. Σιδερίδης, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἀκμάσαντος στρατηγοῦ τῆς Ἑῴας Ἀρεοβίνδου κατὰ τὸν Κωνστάντιον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀναγράφεται οὐχὶ Αὐγούστα ὡς ἔδει νὰ ὀνομάζηται ἐὰν ἦτο σύζυγος αὐτοκράτορος, ἀλλὰ ἁπλῶς ἐπιφανεστάτη. Ὁ πολὺς Δουκάγγιος δέχεται τὴν Ἰουλιάναν θυγατέρα Ὀλυβρίου Αὐγούστου καὶ Πλακιδίας[4] (Η). Συμπεραίνων λέγω ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπον ὅτι τὸ προάστειον ἤτοι ἔπαυλις *Ὀνωράτου* μᾶλλον ἔκειτο ἐν ᾧ τόπῳ συνῳκίσθη κατόπιν τὸ παλαιὸν χωρίον *Ἐρέρ-κιοϊ* καὶ συνάμα ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τῶν εἰς τὴν βυζαντιακὴν τοπογραφίαν καταγινομένων, ὅπως μὴ ἐκλαμβάνωσι τὴν λέξιν *προάστειον* ἐν τῇ σημασίᾳ ἣν ἀποδίδομεν ἡμεῖς σήμερον εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἐξηγῶσι ταύτην διὰ τῆς ἀληθοῦς ἑρμηνείας ἥτις ἐστὶν *ἔπαυλις*.

1. Κωνσταντινούπολις, τόμ. Β', σελ. 17—18.
2. Ἐλάσσονες συγγραφαί, σελ. 377.
3. Ἑλλ. Φιλ. Συλλ. Παράρτημα ΙΖ' τόμ., σ. 132-133.

1. Οἱ μετὰ Θεοφάνην, σελ. 20.
2. Λέων Διάκονος, σελ. 65.
3. Οἱ μετὰ Θεοφάνην, σελ. 472.
4. Con/polis Christiana βιβλ. Δ' κεφ. ΙΕ' (περὶ τῶν ἔξω τῆς πόλεως μοναστηρίων).

Σημειώσεις Ξ. Α. Σιδερίδου

Α) Ἓν μόνον χωρίον Ἐρένκιοϊ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα μέχρι τῆς λειτουργίας τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς· ἔκτοτε χρονολογεῖται διάκρισις παλαιοῦ (ἐσκῆ) καὶ νέου (γενῆ) Ἐρένκιοϊ· ὁ νῦν σταθμὸς Ἐρένκιοϊ ἐν τῷ χάρτῃ τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ἐπιφορτισθείσης ὑπὸ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ὑπουργείου τῶν δημοσίων ἔργων τὰς ἐργασίας τῆς γραμμῆς, εἶχεν ὁρισθῆ πλησιέστερον τῷ χωρίῳ· ἀλλὰ χάριν, ὡς ἐλέχθη, τοῦ τότε ἐν τῷ χωρίῳ Μερτιβὲν κιοϊ παραθερίζοντος πρωθυπουργοῦ Ἐμὶν Ἀαλῆ Πασᾶ ἀνηγέρθη ὁ σταθμὸς Ἐρένκιοϊ ἐντεῦθεν μὲν τῆς ἐν τῷ χάρτῃ ὁρισθείσης θέσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, διότι ὁ χάρτης ὑποβληθεὶς ἦτο ἤδη περιβεβλημένος τὸ αὐτοκρατορικὸν κῦρος. Τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς διευκολυνάσης τὴν μετὰ τῆς πόλεως συγκοινωνίαν, οἱ περὶ τὸ Ἐρένκιοϊ ἀμπελῶνες καὶ ἀγροὶ ἐγένοντο θερινὸν ἐνδιαίτημα τῶν μεγιστάνων, τὰ δὲ *ντάμια* τῶν χωρικῶν ἀντικατέστησαν διώροφα καὶ τριώροφα μέγαρα (κιόσκια) καὶ κἤποι πλούσιοι· ἡ τέως ἔρημος οἰκοδομῶν ἔκτασις ὠνομάσθη, ὡς ἔθος, σαχρα-ι-τζεδίτ = νέα ἔκτασις, καὶ βαθμηδόν, κατοικιζομένη, ἐκλήθη νέον Ἐρένκιοϊ.

Β') Ὥρα σημείωσιν Ϛ'.

Γ') Διαφέρουσι τὰ ἐν τῷ χειρογράφῳ εἰκονιζόμενα καὶ περιγραφόμενα ὑπὸ τοῦ κ. Μηλιοπούλου δύο μονογράμματα καὶ τὰ κατατεθέντα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Σύλλογον χαρτῶα ἐκτυπώματα αὐτῶν· ἀμφότερα ταῦτα φέρουσι τὸ **Ο** ἐπικαθήμενον ἐπὶ τῆς καθέτου γραμμῆς, τῆς σχηματιζούσης τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ γράμματος **Α** (καὶ **Ν**) καὶ τὸ **Υ** ἐπὶ τῆς ὁριζοντείου γραμμῆς τοῦ **Τ**, τοῦ ἐν τῇ δεξιᾷ πλευρᾷ τοῦ **Ν**, ἐνῷ ὁ κ. Μηλιόπουλος λέγει ἓν αὐτῶν ἔχον μονογράμματον τὴν δίφθογγον **ΟΥ** καὶ ἔνδοθεν τῆς ἀριστερᾶς καθέτου γραμμῆς προσκεκολλημένον ἄνω τὸ **Ο**, ὅτε **Ρ** γίνεται. ἡ μόνη μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὸ **Ω**, ὅπερ εἰς μὲν τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 εἰκονιζόμενον εὑρίσκεται ἡμικυκλικόν, εἰς δὲ τὸ ὑπ' ἀριθ. 2 διεσταλμένον. Ἄνευ τινὸς δισταγμοῦ

1 2

ἀναγιγνώσκομεν τὸ μονόγραμμα Ἀντωνίου, οὐχὶ δὲ Ὀνωράτου, ὡς ὁ κ. Μηλιόπουλος· ἡ παρουσία σαρκοφάγων ἐν χρήσει νεωτέρᾳ, οἷον κρηνῶν, ποτιστηρίων, ὑδραποθηκῶν καὶ παρομοίων, δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἔνδειξις ἀρχικῆς αὐτόθι καταθέσεως αὐτῶν, ἐκτὸς ἐὰν φέρωσι προφανῆ σημεῖα τοιαύτης, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ μεταγενέστεροι μετεκόμιζον τοιαύτας ὅπου ἐχρησίμευον αὐτοῖς.

Δ΄) Παραθέτομεν τὰ ἐπιτύμβια κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Μηλιοπούλου κατατεθέντα εἰς τὸν Σύλλογον χαρτῶα ἐκτυπώματα, καὶ καθ' ἡμετέραν ἀνάγνωσιν καὶ ὀρθογραφίαν:

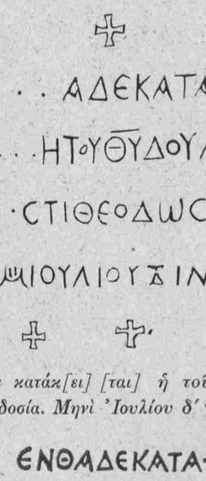

[Ἐνθ]άδε κατάκ[ει] [ται] ἡ τοῦ Θ[εο]ῦ δούλη [πι]στὴ Θεοδοσία. Μηνὶ Ἰουλίου δ΄· ἰν[δ]. ε΄.

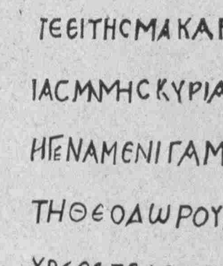

Ἐνθάδε κατά[κει]ται ἡ τῆς μακαρίας μνήμης Κυριακή, γε[ι]ναμένη γαμετὴ Θεοδώρου κουρέως. Τελευτᾷ μηνὶ Νοεμβρ. εἰκά[δι] ἡμ[έρᾳ] δευτέρᾳ· Ἰν[δ]. πέμπτης.

Ἠλεῖστα χριστιανικὰ ἐπιτύμβια φέρουσι καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος· ἐὰν ἡ ἡμετέρα ἀνάγνωσις τοῦ δευτέρου ἐπιτυμβίου ἔχῃ ὀρθῶς, ἡ 20 Νοεμβρίου Ε΄ ἰνδικτιῶνος συμπίπτει Δευτέραν κατὰ τὰ ἔτη 797, 842, 887, 1172, 1217 καὶ 1262. Αἱ ἐπιγραφαὶ φαίνονται τοῦ Η΄—Θ΄ αἰῶνος.

Ε΄) Τὰ ἀποτυπώματα αὐτῶν διαφέρουσι· τῆς πρώτης πλίνθου τὰ γράμματα φέρονται εἰς δύο σειράς, ὡς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3 ἀντιγράφῳ· τῆς δὲ δευτέρας τὰ γράμματα ἔχουσιν ὡς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 4 παρατιθεμένῳ ἀντι-

3

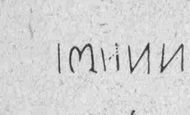

4

γράφῳ· ἀναγιγνώσκοντες αὐτὰ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερὰ εὑρίσκομεν τὸ ὄνομα Ἰωάννη(ς). Τῶν λοιπῶν, πλίνθων καὶ ἄλλων, τὰ ἀποτυπώματα δὲν ἠδυνήθημεν νὰ διακρίνωμεν.

Ϛ΄) Ἀντίφασιν παρατηροῦμεν μεταξὺ τῶν ὅσων λέγει ἐνταῦθα ὁ κ. Μηλιόπουλος καὶ τῶν ὅσων ἀνωτέρω (σημ. β΄) εἶπε περὶ Πασπάτη. Ἐνῷ ἐκεῖ *δικαιοῖ* αὐτὸν φρονοῦντα ὅτι «Ἐρὲν »εἶναι τουρκικὴ παραφθορὰ τῆς βυζαντινῆς »Ὀνωράτου, καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μετὰ »τῆς τουρκικῆς Ἐρέν, ἄνθρωπος μεγαλόδω»ρος» (Ἑλλ. Φιλ. Σύλλ., τ. ΙΒ΄ σελ. 51/52), ἐνταῦθα λέγει αὐτὸν σφαλλόμενον εἰς τὴν ἐτυμολογίαν καὶ εἰκάζει ἀγνοοῦντα ὅτι τὸ Ἐρὲν εἶναι συγκοπὴ τοῦ πληθυντικοῦ Ἐρενλέρ· ὡς δὲν ἔχει λόγον ἡ περὶ παραφθορᾶς τῆς λέξεως Ὀνωράτου εἰς Ἐρὲν γνώμη τοῦ Πασπάτη, οὕτω καὶ ἡ τοῦ κ. Μηλιοπούλου περὶ συγκοπῆς αὐτῆς ἐκ τοῦ πληθυντικοῦ Ἐρενλέρ· ἁπλούστατα ἡ λέξις Ἐρὲν εἶναι ἀριθμοῦ ἑνικοῦ, καὶ ἠδύνατο καὶ ἀφ' ἑνὸς Ἐρὲν, εἴτε ἄνθρωπον μεγαλόδωρον, εἴτε μεμυημένον εἰς τὰ μυστήρια τῶν Δερβισῶν θεωρήσωμεν αὐτόν, νὰ ὀνομασθῇ χωρίον. Οὐδέποτε ἠκούσαμεν οὐδ' ἀπηντήσαμεν καλούμενον τὸ χωρίον τοῦτο διὰ τοῦ πληθυντικοῦ Ἐρενλὲρ κιοϊ· πάντοτε δὲ δι' ἑνικοῦ Ἐρένκιοϊ, καὶ γνωρίζομεν ἕτερον ὁμώνυμον χωρίον τὸ παρὰ τὴν Τρωάδα Ἐρένκιοϊ, οὕτω καλούμενον γενικῶς. Τεκὲς τοῦ τάγματος Νακσῆ, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Σαχ κουλῆ Σουλτάν, ἄγων τελετὴν

κατὰ Πέμπτην, ὑπάρχει εἰς τὸ χωρίον Μερτιβὲν (Νερτιμπὰν) κιοϊ.

Ζ΄) Ἐπειδὴ Ἀναράται εἶναι λέξις ἄνευ σημασίας, ἀφ' ἑτέρου οἱ ἐκδόται τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων διορθοῦσι ταύτην εἰς τὸ ἔχον σημασίαν Ὀνοράτου ἢ Ὀνοράταις, φρονοῦμεν ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἀναφέρονται ἀμφότερα τὰ τοπικὰ ταῦτα ὀνόματα, καὶ ὅτι τὸ πρῶτον, Ἀναράται, εἶναι παραφθορὰ τοῦ δευτέρου. Περὶ τῆς τοποθεσίας δ' αὐτοῦ δὲν ἐδόθη ἔτι ἡμῖν ἀφορμὴ εἰς τροποποίησιν τῆς γνώμης ἡμῶν.

Η΄) Ἡ παρατήρησις τοῦ κ. Μηλιοπούλου δικαίως ἐπισύρει τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἐπὶ τῇ ὑποδείξει τοῦ σφάλματος· φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν ἢ τὴν στοιχειοθεσίαν παρελείφθη ὁλόκληρος φράσις, καὶ οὕτως ἐγένετο ἡ Ἰουλιάνα σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τούτου ἀκμάζοντος στρατηγοῦ Ἀρεοβίνδου.

Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας προσθέτομεν ἑτέραν μίαν ἀνακοινωθεῖσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κ. J. Mordtmann δι' ἐπιστολῆς ἐκ Θεσσαλονίκης ὑπὸ χρονολογίαν 12 Ἰανουαρίου 1889, ἐχούσης ὡς ἑξῆς: «. . . Πλέον ἢ τέσσαρα παρῆλθον ἔτη ἀφ' ἧς ἀντέγραψα τὴν ἑπομένην ἐπιγραφήν:

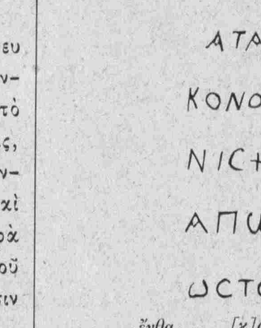

. . . . ἔνθα . . . [κ]ατάκιτε δ[ιά]κονος † . . . . . † . . . . ἁγίων ἀποστόλων.

εὑρισκομένην τότε παρὰ τῷ κ. Eckerlin. Προφανῶς εἶναι ἐπιτύμβιον διακόνου τοῦ μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Τὸ μοναστήριον ἔκειτο πλησίον τῶν Ρουφινιανῶν· ἐπειδὴ δὲ ὁ τάφος τοῦ διακόνου τοῦ μοναστηρίου τούτου εὑρίσκετο πιθανῶς πλησίον, ἴσως μάλιστα ἐν περιβόλῳ, τοῦ μοναστηρίου, ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ Ἐρένκιοϊ ἐπέχει τὰς Βυζαντινὰς Ρουφινιανάς». Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει καθ' ἡμᾶς, οὕτως: «Ἐνθάδε κατάκειται διάκονος † Ἰωάννης † (Ειοανις) τῶν ἁγίων Ἀποστόλων». Συμφωνοῦμεν ὅτι ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων εἶναι ἡ ἐν Ρουφινιαναῖς, ἀλλ' ἐπέχομεν ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν εἰς Ἐρένκιοϊ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΤΙΝΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Ἐν σελ.	78	στήλη	α΄	στίχ.	9	κάτ.	ἀντὶ προεβιβάσθημεν γρ. προεβιβάσθησαν.
»	»	»	β΄	»	7	ἄνωθ.	» αἰτημάτων, γρ. συστημάτων.
»	»	85	»	β΄	»	3	» » τὴν πατρῴαν σοφίαν γρ. τὴν βιβλιοθήκην τῆς πατρῴας σοφίας.
»	»	»	»	»	»	10	κάτ. » Ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν, γρ. Ὑγιεινὴν διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀστικῶν σχολῶν.
»	»	89	»	»	»	5	ἄνωθ. » ὑπόμνημα, γρ. ὑπόμνημα ἡμῶν περὶ ἐπαγγελματικῶν σχολῶν.
»	»	»	»	»	»	11	» » τέχνης, γρ. τάχους.
»	»	90	»	ια΄	»	4	κάτ. » σοφιάς, γρ. σοφίας φῶς.
»	»	»	»	»	»	2	» » αὐτῶν γρ. αὐτῶν;
»	»	103	»	»	»	8	» » ὀψαρτύτι γρ. ὀψαρτυτικῶ.
»	»	106	»	β΄	»	11	» » πρὸς αὐτὸν γρ. πρὸς αὐτούς.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΙΔΡΥΤΑΙ, ΜΕΛΗ, ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ, ΔΩΡΗΤΑΙ, ΠΡΟΕΔΡΟΙ, ΚΟΣΜΗΤΟΡΕΣ, ΔΙΑΡΚΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΑΙ, ΕΠΙΜΕΛΗΤΑΙ

Σελ.

Ἱδρυταὶ τοῦ Συλλόγου . . . . . γ′— δ′

Τακτικὰ μέλη . . . . . ε′— ι′

Ἐπίτιμα καὶ ἀντεπιστέλλοντα μέλη . . . . . ια′—ιθ′

Μεγάλοι εὐεργέται, εὐεργέται, μεγάλοι δωρηταί, δωρηταὶ τοῦ Συλλόγου . . . . . κ′

Πρόεδροι τοῦ Συλλόγου . . . . . κα′

Κοσμήτορες, ἐπιτροπαί, ἐπιμεληταί . . . . . κβ′—κγ′

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΕΤΩΝ ΜΕ′ ΚΑΙ ΜΣΤ′ 1905—1907

Πρακτικὰ τοῦ ΜΕ′ συλλογικοῦ ἔτους ἀπὸ Ἰουνίου 1905 μέχρις Ἰουνίου 1906 (συνεδρία ΑΥΗ′, 6 Ἰουνίου 1905—ΑΦΛΣΤ′ 11 Ἰουνίου 1906) . . . . 3—27

Ἔκθεσις τῆς Φιλολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Ἀνθ. Μαζαράκη* . . . . . 27—28

Ἔκθεσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Γ. Δ. Παχτίκου* . . . . . 28—29

Ἔκθεσις τῆς Βιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Ν. Ἀσλανίδου* . . . . . 29—32

Ἔκθεσις τῆς Κοινωνιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Ἀρ. Δημοπούλου* . . . . . 32—33

Ἔκθεσις τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Δ. Βαρσάμη* . . . . . 33—34

Λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ ΜΕ′ συλλογικὸν ἔτος 1905—1906 πεπραγμένων, ὑπὸ τοῦ προέδρου *Χρήστου Χατζηχρήστου* . . . . . 35—45

Σελ.

Πρακτικὰ τοῦ ΜΣΤ΄ συλλογικοῦ ἔτους ἀπὸ Ἰουνίου 1906 μέχρι Μαΐου 1907 (συνεδρία ΑΦΛΖ΄ 19 Ἰουνίου 1906—ΑΦΞΕ΄, 13 Μαΐου 1907). . . . 46— 72

Ἔκθεσις τῆς Φιλολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Ἀνθ. Μαζαράκη* . . . . . 72— 74

Ἔκθεσις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Χρ. Γ. Πανταζίδου* . . . . 74— 75

Ἔκθεσις τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Χρ. Γ. Πανταζίδου*. . . . . 75— 76

Ἔκθεσις τῆς Βιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Γ. Σώτροπα* . . . . . 76— 77

Ἔκθεσις τῆς Κοινωνιολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπὸ *Χρ. Χαραλαμπείδου* . . . 77

Λογοδοσία τῶν κατὰ τὸ ΜΣΤ΄ συλλογικὸν ἔτος πεπραγμένων 1906—1907, ὑπὸ τοῦ προέδρου *Λ. Γ. Λιμαράκη* . . . . . 78— 90

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΩΝ ΕΤΩΝ ΜΕ΄ ΚΑΙ ΜΣΤ΄ 1905—1907

Ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀθηναίοις ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ πενήτων μέριμνα, ὑπὸ Λ. Γ. Λιμαρακη . . . . . 93—106

Ἐπίδρασις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπὶ τὸ ρωμαϊκόν, ὑπὸ Δ. Η. Οικονομιδου . . . . . 107—116

Περὶ φυτικῆς καὶ ζωϊκῆς διαίτης καὶ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς ἐν ὑγιείᾳ καὶ ἀσθενείᾳ πάλαι τε καὶ νῦν, ὑπὸ Αν. Χρηστιδου . . . . . 117—138

Περὶ τῆς σημασίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὑπὸ Henry Houssaye, τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας . . . . . 138—140

Δύο χωρία τῶν Ἱκετίδων τοῦ Αἰσχύλου καὶ μία Ὠδὴ τῆς Σαπφοῦς, ὑπὸ Ι. Ασπριωτου. . . . . 141—144

Προϊστορικαὶ μελέται περὶ Χαλκηδόνος, ὑπὸ Ι. Μηλιοπουλου. . . . . 145—154

Τὸ μέταλλον τῶν ἀρχαίων σφραγίδων, ὑπὸ Κ. Δ. Ζεγγελη . . . . . 154—156

Ὑπόμνημα περὶ συντάξεως λεξικοῦ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ὑπὸ Δ. Η. Οικονομιδου . . . . . 157—164

Ερμηνευτικὰ καὶ κριτικά, ὑπὸ Ι. Ασπριωτου . . . . . 165—169

Σελ.

Ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἐμποῦ-Ἰσχὰκ-Ἐν-Νεδὴμ περὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὑπὸ Α. Κοπαση . . . . . 170—181

Περί τινος ἀντιγράφου τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, ὑπὸ Ξ. Α. Σιδεριδου . . . . . 182—205

Περὶ ὑγιεινῆς τῶν σχολῶν, ὑπὸ Λ. Λιμαρακη . . . . . 206—209

Περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας τοῦ κλήρου παρὰ Βυζαντινοῖς, ὑπὸ Αρ. Δημοπουλου . . . . . 209—214

Ποῦ ἔκειντο τὰ Ὀνωράτου, ὑπὸ Ι. Μηλιοπουλου . . . . . 215—217

Σημείωσις ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω πραγματείας, ὑπὸ Ξ. Α. Σιδεριδου . . . . . 217—219

Παροραμάτων τινων διόρθωσις 219

Πίναξ τῶν περιεχομένων 221

SISMANOGLIO
MEGARO

Τιμᾶται φράγκων 10

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ μετὰ χεῖρας Λ΄ τόμου ἐπεμελήθη ἡ Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ΜΖ΄ συλλογικοῦ ἔτους, προεδρευομένη μὲν ὑπὸ τοῦ κ. Οδ. Ανδρεαδου, ἀποτελουμένη δὲ ἐκ τῶν κ.κ. Δ. Βαρσαμη, γενικοῦ γραμματέως τοῦ Συλλόγου, Δ. Δαμασκηνου, εἰδικοῦ, Ν. Παπαγιαννοπουλου, γραμματέως τοῦ Φιλολογικοῦ Τμήματος, Α. Σπαθαρη, τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Τμήματος, Γ. Ζηλανακη, τοῦ Βιολογικοῦ, Αρ. Δημοπουλου, τοῦ Νομικοῦ καὶ Χρ. Χαραλαμπειδου, προεδρεύοντος τοῦ Συλλόγου τοῦ κ. Λ. Γ. Λιμαρακη.